Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor
Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links
Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

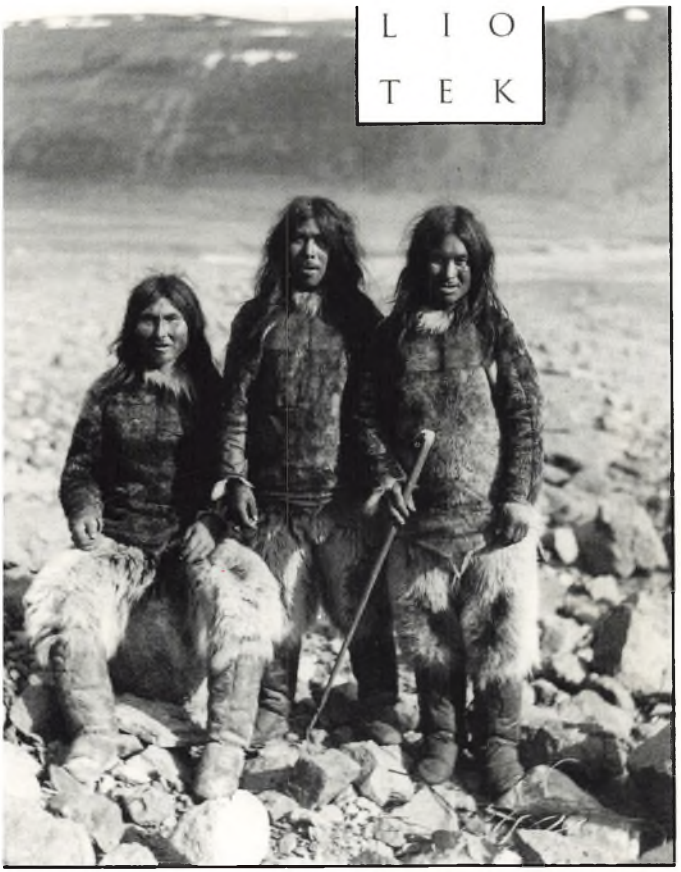

MAGASIN

FRA DET KONGELIGE BIBLIOTEK

15. årgang nr. 1 2002

1

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

INDHOLD

Erland Kolding Nielsen
Forord 3

H.O. Lange-Prisen
Uddeling af ny forskningsformidlingspris 5

Kirsten Dreyer
H.C. Andersens søster 20

John Fellow
Blomstedt i Gewandhaus 26

Jesper Düring Jørgensen
Om Knabstrupperhesten og dens lød 41

Ole Kongsted
Det Kongelige Kapels ældste kapelmester identificeret 53

Morten Thing
Pornografica
lyst & frihed, profit & censur 59

Kronik 68

Publikationer 75

MAGASIN
FRA DET KONGELIGE BIBLIOTEK

Udgiver:
Det Kongelige Bibliotek
Redaktion, grafisk tilrettelæggelse:
Afdelingsbibliotekar Joan Leergaard
Redaktionsråd:
Direktør Erland Kolding Nielsen, Forskningschef John T. Lauridsen og Afdelingsbibliotekar Lotte Philipson
Konceptdesign:
Kontrapunkt A/S

Magasin fra Det Kongelige Bibliotek
Udgives fire gange om året og udkommer med et marts-, juni-, september- og decembernummer.
Oplag: 5.200
Tryk: Rødgaard - grafisk produktion
Trykt på miljøgodkendt papir, som opfylder kravene i ISO 9706 om langtidsholdbart papir

Hvor intet andet angives, er eftertryk tilladt med angivelse af kilde og evt. forfatter.

ISSN: 0905-5533

Forside: Foto: Th.N. Krabbe. Fangere ved North Star Bay, Grønland 1909. Fra udstillingen *Grønland som billede* (Det Kgl. Bibliotek 2.11.01-5.1.02).

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

MAGASIN

FRA DET KONGELIGE BIBLIOTEK

15. årgang nr. 1 2002

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Forord

Magasin er Det Kongelige Biblioteks kulturtidsskrift. Dets navn giver associationer til både en populær tidsskriftstype og til, hvad der gemmer sig både i støvede, fysiske magasiner og de efterhånden stadigt mere omfattende, digitale magasiner. Det er bevidst! Men måske har det også lidt at gøre med en gammel fransk version af et allround supermarked i den forstand, at for den, der higer og søger, er Det Kongelige Biblioteks samlinger et historisk, kulturelt og videnskabeligt „supermarked", såvel i det nationale som i et internationalt perspektiv. Det er bibliotekets styrke og særlige værdi, men rummer også kimen til adskillige af dets aktuelle problemer.

Det Kongelige Bibliotek har som nationalbibliotek eksisteret siden ca. 1648, som en art museum siden 1700-tallet og som universitetsbibliotek formelt siden 1927, men kan gennem det gamle Universitetsbibliotek som sådan føre sine aner tilbage til 1482. Danmark har i Det Kongelige Bibliotek i dag de største og mest værdifulde samlinger samlet i en enkelt institution øst for London, vest for St. Petersborg og nord for Berlin. De omfatter ca. 23 millioner fysiske genstande, eksklusive digitale dokumenter.

Denne institution er Danmarks Nationalbibliotek, Københavns Universitetsbibliotek for teologi, humaniora , samfundsvidenskab og jura, Danmarks Bogmuseum og rummer - siden 1996 - tillige Det Nationale Fotomuseum og 2000 Museet for Dansk Bladtegning. Den er altså både et bibliotek, en kultur- og forskningsinstitution med særlige forpligtelser og under stadig udvikling. Men Det Kongelige Biblioteks opgaver er fortsat bevare fortidens kulturarv, indsamle de i nutiden skabte kulturværdier og forskningsmaterialer og således give fremtidens borgere mulighed for at studere, udforske og opleve sig selv på baggrund af deres fortid og samtid.

Magasin går - efter en længere pause - med dette nummer ind i sin 15. årgang i sin nuværende skikkelse. Pausen skyldes, at mange ressourcer de seneste år har måttet omdirigeres til støtte for genåbningen af Det Kongelige Bibliotek på Slotsholmen i de nye, renoverede og udvidede rammer, der for publikum på mange måder kan sammenlignes med situationen før og efter 1906, da biblioteket flyttede til den nu „gamle" bygning.

Magasin skifter dog hverken indhold eller karakter af den grund. Tidsskriftet skal fortsat afspejle alle sider af Det Kongelige Biblioteks opgaver og ikke mindst samlinger. Det vil stadig indeholde kulturhistoriske, biblioteksfaglige og faglige artikler og mindre afhandlinger fra bibliotekets fagområder og samlinger, ligesom vi i *Kronikken* fortsat vil orientere om stort og småt fra bibliotekets virksomhed og dagligdag.

Redaktionen tilstræber en populærvidenskabelig udformning i ordets egentlige og bedste forstand, men accepterer i øvrigt en bredspektret tilgang såvel i form som indhold fra forfatternes side. Magasin skal dog hverken erstatte bibliotekets omfattende *Årsberetning* (genoptaget 1993ff), selvom der i denne også bringes magasinlignende fokusartikler, eller institutionens videnskabelige årbog *Fund og*

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Forskning i Det Kongelige Biblioteks Samlinger (1954ff), der dels er forum for mere omfattende og dyberegående studier og afhandlinger og dels som følge heraf har en længere produktionstid. På hver sin måde kompletterer de tre publikationer hinanden ud fra det fælles formål at udbrede kendskabet til bibliotekets virksomhed og samlinger og til, i det hele taget, at udbygge forbindelsen mellem biblioteket og offentligheden.

Som det vil være læserne bekendt, er forfatterne i *Magasin* dels bibliotekets egne medarbejdere, dels forskere, der udnytter bibliotekets samlinger og gerne vil formidle deres resultater, men af og til også andre, der på anden måde er i kontakt med os. Vi lægger vægt på, at tidsskriftet både er om og fra Det Kongelige Bibliotek.

Magasin udsendes fortsat kvartalsvis og redigeres fremover af afdelingsbibliotekar Joan Leergaard bistået af et redaktionsråd, der fremgår af kolofonen.

Magasins *første nummer udsendes gratis til alle, der tidligere har modtaget tidsskriftet, men af økonomiske grunde ser vi os derefter nødsaget til at opkræve et gebyr på kr. 125 årligt til dækning af forsendelses- og ekspeditionsomkostninger.*

Medlemmer af Det Kongelige Biblioteks kulturklub Diamantklubben *vil fremover modtage tidsskriftet som en af de mange medlemsfordele.*

Ønsker man fortsat at modtage tidsskriftet, indsendes vedlagte bestillingsblanket inden 15. februar 2002. *Man kan også tilmelde sig via tel.* 3347 4373 *eller email* ksh@kb.dk. *Når biblioteket har modtaget tilmeldingen fremsendes et girokort.*

Vælger man i stedet at indmelde sig i Diamantklubben, sendes indmeldelsesblanketten i Kulturkalenderen til klubben senest 15. februar 2002.

Tidsskriftet vil fortsat være gratis for andre biblioteker og forskningsinstitutioner.

Jeg ønsker alle *Magasins* mange læsere god fornøjelse med og megen inspiration fra tidsskriftet fremover.

November 2001 Erland Kolding Nielsen

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

H.O. Lange-Prisen - en ny forskningsformidlingspris

Tale ved uddeling af den første H.O. Lange-Pris d. 18. september 2001

Af direktør for Det Kongelige Bibliotek, Erland Kolding Nielsen

Kære prismodtagere, kære gæster, kolleger og medarbejdere, mine damer og herrer.

På G.E.C. Gad a/s's og Det Kongelige Biblioteks vegne byder jeg Dem rigtig hjertelig velkommen til denne den første uddeling af en ny pris - H.O. Lange-Prisen. Det glæder os, at så mange på denne ellers lidt grå efterårsdag har haft lyst til at være med og festliggøre en begivenhed, som vi håber vil indtage sin naturlige plads i fremtiden mønster af faglige og forskningsmæssige hædersbevisninger.

Hvorfor gør vi det ? Er der ikke priser nok, vil sikkert nogle spørge. Ja og nej er vort utvetydige svar. Der er mange forfatterpriser, hvoraf en del også må karakteriseres som forskningspriser. På bibliotekar Niels Jensens kendte oversigt på nettet (www.litteraturpriser.dk) er der opregnet over 100. Nogen finder ligefrem, at der er gået inflation i priser i takt med de litterære aktiers himmelflugt.

Der er tillige mange forskningspriser, også i Danmark, men det er langt sværere at skaffe sig overblik over disse, hvis man skulle ønske det. Danmarks Nationalleksikon er for en gangs skyld ikke til megen hjælp. Det har imidlertid været vor tese, at de talmæssigt har slagside til naturvidenskab, medicin og teknologi. Der er faktisk ikke ret mange inden for humaniora - uden for det snævert litterære - og heller ikke i samfundsvidenskab, når det kommer til stykket. På den måde ligner landskabet for forskningspriser nobelprisstrukturen en hel del.

Derfor har indstiftelsen af en dansk forskningspris inden for humaniora været en gammel ide, som Det Kongelige Bibliotek har haft i mange år, men som først nu i et samspil og dialog med vor hovedsponsor i disse år, G.E.C. Gad, har kunnet realiseres. Og så blev det alligevel ikke en traditionel forskningspris med vægt på ordets første led forskning. Ved nærmere eftertanke fandt vi, at det skulle være en forskningsformidlingspris med vægt på det midterste led formidling, men naturligvis af forskning. Men denne definition har konsekvenser for kredsen af mulige prismodtagere, idet den derved ikke er begrænset til forskere. På den anden side er disse naturligvis heller ikke udelukket.

Der er ikke mange priser med hovedvægten på formidling. Den kendteste er vel Danmarks Radios Rosenkjærpris, der blev indstiftet i 1963.

På Det Kongelige Bibliotek finder vi det naturligt ud fra institutionens opgaver som Danmarks Nationalbibliotek, ældste universitetsbibliotek, d.v.s både som en moderne forsknings- og kulturformidlingsinstitution og gammel humanistisk forskningsinstitution in our own right at kunne være med til at hædre god forskningsformidling på dansk.

Derfor indstifter vi „fra 2001 en årlig pris, der gives for fremragende formidling af forskning inden for de humanistiske eller samfundsvidenskabelige fag eller undtagelsesvist inden for naturvidenskab" (Statutter for H. O. Lange-Prisen, Det Kongelige Biblioteks Og G. E. C. Gads Forskningsformidlingspris, § 1).

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

„Prisen tildeles en person, en gruppe af personer, en institution el. lign., der gennem et enkelt værk, et livsværk, et kollektivt værk eller andre formidlingsformer har ydet en fremragende formidlingsindsats i Danmark af dansk eller udenlandsk forskning. Modtagerkredsen er ikke begrænset til forskere" (§ 2). Det vil også sige, at prisen ikke bare kan uddeles for formidling i traditionel bogform, men også f.eks. til journalister, det være sig både sådanne, der betjener sig af den skrevne dags- eller fagpresse, og dem, der bedriver forskningsformidling gennem radio eller fjernsyn. Med den udvikling, formidlingsformerne har undergået de seneste 75 år, finder stifterne det væsentligt at understrege dette aspekt. „Prisen uddeles hvert år d. 15. september på Diamantens fødselsdag eller nærmest følgende tirsdag", d.v.s. i år i dag (§ 4).

Prismodtageren eller -ne udvælges af en priskomité på ni sagkyndige, der tilsammen dækker et bredt fagligt spektrum, bestående af Det Kongelige Biblioteks forskningschef, afdelingscheferne for de seks faglige samlingsafdelinger samt to medlemmer udpegede af G.E.C. Gad: Professor, dr. theol. Holger Bernt Hansen, næstformand i Gads Fond, og chefredaktør Marianne Moring. Fra Det Kongelige Bibliotek har det været forskningschef, dr. phil. John T. Lauridsen, der har været komiteens formand, og lederen af Danske Afdeling, førstebibliotekar, dr. phil. Grethe Jacobsen, af Håndskriftafdelingen, overarkivar Ivan Boserup, af Musikafdelingen, førstebibliotekar Niels Krabbe, af Kort- og Billedafdelingen, førstebibliotekar Ingrid Fischer Jonge, af Orientalsk og Judaistisk Afdeling, førstebibliotekar Stig T. Rasmussen og af Universitetsbiblioteksafdelingen, førstebibliotekar Charlotte Rohde.

Priskomiteen skal indstille tre sideordnede prismodtagerforslag til Det Kongelige Biblioteks og G.E.C. Gads direktører, der foretager det endelige valg blandt disse tre muligheder. Jeg skal understrege, for at ingen skulle få den helt uberettigede mistanke om, at det var Det Kongelige Biblioteks forskere eller Gads Forlags forfattere, der skulle have en fortrinsstilling, har priskomiteen i år arbejdet ud fra den forudsætning, at der ikke kunne indstilles kandidater med særligt tilknytningsforhold til Det Kongelige Bibliotek eller Gads Forlag. I fremtiden vil de naturligvis kunne indgå på linie med alle andre.

Prisen navngives efter H.O. Lange (1863-1943), Det Kongelige Biblioteks navnkundige overbibliotekar 1901-24, der både som biblioteks- og universitetsmand ydede en fremragende forsknings- og formidlingsindsats i flere af disse ords betydninger over et bredt felt fra ægyptologi, bog- og biblioteksvæsen til folkebibliotekernes og folkeoplysningens udvikling, og dermed satte sit præg på den kulturelle udvikling i første halvdel af det 20. århundrede med virkninger, der rakte langt længere frem. Hans indsats var om noget foreningen af en betydningsfuld forskningsindsats på områder, den brede offentlighed næppe den gang heller havde nogen særlige forudsætninger for at forstå - så eksotiske områder som ægyptologi og inkunabelforskning - men også af en formidlingsindsats gennem folkeoplysning og skabelsen af institutioner som forudsætning for folkeoplysning og det, vi i dag kalder forskningsformidling.

På det første almindelige danske biblioteksmøde, som blev afholdt i forbindelse med landsudstillingen i Århus d. 4. august 1909, holdt overbibliotekar H.O.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Forskningsformidlingsprisen har navn efter Det Kongelige Biblioteks overbibliotekar fra 1901-24, Hans Ostenfeldt Lange. (Det Kongelige Bibliotek, Billedsamlingen).

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Lange et foredrag, „Biblioteksagen uden for København", der er blevet berømt, fordi det fik skelsættende betydning for udviklingen af det folkebiblioteksystem, som siden har gået sin sejrsgang over hele landet, og som sammen med uddannelsessystemet har været en af de vigtigste forudsætninger for, at forskningen og forskerne overhoved har haft et bredere publikum at formidle til - i hvert fald i traditionel bogform - og forlagene tillige i mange år en sikker afsætningskilde til også af såkaldt smal litteratur. Dette foredrag er biblioteksagens klassiske foredrag, der siden hen gang på gang er blevet citeret og berømmet for dets profetiske fremsyn.

Det var også H.O. Lange, der som den første så betydningen af, at Nationalbiblioteket, selvom det primært havde opgaver som forskningsbibliotek, også havde en formidlingsforpligtelse. En demokratisering af adgangen til at se og opleve den nationale kulturarv var for H.O. Lange en meget væsentlig ting. Året før talen på biblioteksmødet i Århus åbnede H.O. Lange således den første udstilling i et dansk bibliotek med klenodier fra kulturarven. I datiden var det en epokegørende nyskabelse inden for rammerne af et nationalbibliotek i Nordeuropa.

Der er således mange grunde til at hædre og mindes H.O. Lange ved at opkalde en forskningsformidlingspris efter ham. En betydelig forsker, en uovertruffen biblioteksmand, en organisator af rammer for folkeoplysning - foruden meget andet, jeg ikke skal komme ind på i dag.

Vi håber og tror naturligvis, at H.O. Lange-Prisen gennem den første og de kommende tildelinger må få den plads, vi synes, der bør tilkomme den både i forskningsverdenen og i offentligheden. Vi håber og tror, at den vil blive påskønnet for sit særlige formål, og at den bro, den prøver at bygge over den kløft, der ofte adskiller forskning med stort F og formidling med lille f, vil fremstå med styrke og skønhed i prisernes bakkede landskab, og at den vil inspirere mange til at gå over denne bro. Vi har selv anlagt et højt kvalitetsniveau, og prisen går første gang til et formidlingsprojekt, der om end det er ret specielt - selvom det ikke er helt enestående - ifølge anmelderne har anlagt et svimlende højt ambitionsniveau.

Og sidst, men ikke mindst håber vi, at den må blive til ære, glæde og fortsat inspiration for prismodtagerne. Men æren er i sig selv som bekendt - med en let omskrivning af et gammel ord - ikke bare det fagreste, men også det magreste træ i skoven. Prisen er på kr. 50.000, ikke mindst takket være vort samarbejde med G.E.C Gads Fond, Forlag og Boghandel, uden hvis støtte sagen næppe var blevet gennemført.

Hjertelig velkommen. Jeg giver nu ordet til adm. direktør Søren Lang, G.E.C.s Fond, der vil løfte sløret for den første prismodtager og motivere valget af denne.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

H.O. Lange-Prisen - prismotivering

Prismotivering *af professer Peter Ulf Møller* indgik i talen, som administrerende direktør Søren Lang, G.E.C. Gad's Fond, holdt ved prisoverrækkelsen:

H.O. Lange-Prisen gives for fremragende formidling af forskning inden for de humanistiske eller samfundsvidenskabelige fag eller undtagelsesvist inden for naturvidenskab. I år går prisen til seniorforsker, mag. art. Lars Poulsen-Hansen og tidligere vice-skoledirektør Holger Scheibel i fællesskab, for deres fremragende udgave af den russiske digter Krylóvs samlede fabler på dansk.

Ivan Krylóv er lidt tidligere end H.C. Andersen. Han blev født i 1769 og døde i 1844. Men Krylóv og hans fabler har en plads i russernes bevidsthed, som på mange måder kan sammenlignes med H.C. Andersen og hans eventyr herhjemme. Allerede Georg Brandes gjorde opmærksom på parallellen og sammenlignede H.C. Andersen-statuen i Kongens Have med Krylóv-statuen i Sommerhaven i Sankt Petersborg. Børn og voksne i de to storbyer har hver deres hyggelige digterfigur at gå tur til. Statuen i Sankt Petersborg forestiller en rar, rund mand, der sidder med en opslået bog, altid parat til at tage imod de små, uanset årstid og vejrlig. Russerne kalder ham ømt for „bedstefar Krylóv". Hans fabler er stadig pensum i skolen og traditionelt stof til højtlæsning hjemme fra et tidligt alderstrin. Men Krylóv er også - nogen vil endda sige især - for voksne. Moralen i fablerne viser en livsklog, vittig og til tider ganske hårdkogt iagttager, for hvem ingen menneskelig dårskab er fremmed. Mange af hans prægnante formuleringer er blevet stående vendinger og bevingede ord i det russiske sprog. Fablerne hører til russernes fælles referenceramme. Turgenev anbefalede ligefrem udlændinge at læse Krylóvs fabler, hvis de ønskede at forstå den russiske nationalkarakter.

Det er fristende at følge Turgenevs opfordring. Både børn og voksne elsker jo at underholde sig med dyr der opfører sig som mennesker. Tænk blot på „Anders And og Co." og „Dyrene i Hakkebakkeskoven". Sådan har det altid været. Fabelgenren hører til de ældste i litteraturens historie, med rødder tilbage til oldtiden, til græske Æsop og latinske Fædrus. Franskmændene har deres La Fontaine, vi danske har, ikke at forglemme, vores H.V. Kaalund, og russerne har altså deres Krylóv. Men i praksis har det været vanskeligt for udlændinge at følge Turgenevs råd og læse Krylóvs fabler, med mindre man ligefrem kunne russisk. Mens H.C. Andersen skrev eventyr i prosa, som trods alle vanskeligheder kan oversættes, skrev Krylóv fabler på rimede vers, som ikke kan oversættes, kun gendigtes. Kun få af versionerne på hovedsprogene yder ham retfærdighed, og hvad angår oversættelser til dansk har situation hidtil været direkte begrædelig. En snes fabler, genfortalt i flad prosa og udgivet på vores tipoldeforældres tid, er stort set hvad der forelå herhjemme ved udgangen af det 20. århundrede. Men med Lars Poulsen-Hansen og Holger Scheibels udgave kommer så pludselig det hele på én gang: Samtlige Krylóvs 198 fabler i en ambitiøs og meget vellykket dansk gendigtning, med et forbilledligt kommentar-apparat og med et væld af illustrationer fra forskellige perioders russiske udgaver af klassikeren. Det har været værd at vente på. Vi har i det herrens år

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

2001 fået en Krylóv-udgave, som ingen anden nation uden for Rusland har magen til. En usædvanlig samstemmig presse har da også karakteriseret bogen som en begivenhed.

Begivenheden er skabt af et makkerpar, der i usædvanlig grad har kompletteret hinanden. Lars Poulsen-Hansen er slavisk filolog og ekspert i Rusland og russisk sprog. Det er ham der tolker, når der er celebre russiske besøg i Danmark, eller når danske delegationer skal have en rigtig professionel tolk med til Rusland, og vi ser ham også regelmæssigt som oversætter og kommentator i fjernsynet. Holger Scheibel er en gudbenådet versemager som i øjeblikket redigerer en ny rimordbog, og intet under, for den mand kan rime på alt hvad der rører sig. Hans klare og behagelige stemme har i tidens løb lydt i mange skoleradioudsendelser, og han har desuden indlæst snesevis af bøger på kassettebånd til Danmarks Blindebibliotek. Poulsen-Hansens stemme er også god, og den har regelmæssigt kunnet høres i samklang med Scheibels, når Studentersangerne trak op med „Kornmodsglansen" og det øvrige repertoire. Deres samarbejde om Krylóvs fabler skal ifølge pålidelig kilde være aftalt under en korprøve.

I makkerskabet har de så at sige repræsenteret henholdsvis et apollinsk og et dionysisk princip. Poulsen-Hansen har lagt ud med en pinlig korrekt og gennemkommenteret oversættelse af de russiske tekster, med angivelse af metrum og rimskema. Dette materiale har Scheibel så sluppet sin versifikatoriske virtuositet løs på og sat sprogligt liv i, med en rap tone af Wessel og Baggesen, og med en balance mellem gammelt og nyt, mellem pastiche og kvikke moderniteter. Resultatet er så blevet sendt tilbage til ækvivalenskontrol hos Poulsen-Hansen, og efter et antal brydninger mellem den sproglige galophest og den filologiske vognstyrer er den færdige version så blevet endelig godkendt.

Ambitionsniveauet har, som en anmelder skrev, været svimlende højt. Fabelsamlingen er komplet og ordnet i ni „bøger", som i den kanoniske russiske udgave fra 1843, den sidste Krylóv selv redigerede. Gendigtningen har ufravigeligt bevaret originalens versifikation. Hver verslinje har samme metrum, samme antal versefødder pr. linje og samme rimskema som originalen - og alligevel følger gendigtningen også på indholdsplanet den russiske tekst imponerende tæt. Der ligger en minutiøs tekstanalytisk forskningsindsats bag denne høje grad af ækvivalens i både indhold og udtryk. I sit efterord om oversættelsesprincipperne citerer Holger Scheibel betegnende nok Stravinskys ord om hemmeligheden ved den bundne form: „Jo mere tvang man pålægger sig selv, desto mere befrir man sig for de lænker der hæmmer ånden". Det har været makkerparrets motto, og resultatet er et flot vidnesbyrd om, hvordan kreativitet kan befordres af skrappe formkrav. Det sikreste kendetegn på den vellykkede formidling er den lethed, der er over Krylóvs fordanskede vers. Læseren mærker ikke, hvor svært det har været.

Der ligger også en vellykket forskningsformidling i Lars Poulsen-Hansens udførlige noter til hver enkelt fabel. De trækker på et stort spektrum af litteraturen om Krylóv og oplyser alt hvad hjertet kan begære om den enkelte fabels tilblivelse, dens eventuelle gæld til forgængerne Æsop, La Fontaine med flere, dens publikationshistorie,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

herunder censurproblemer, dens reception, foruden dens særlige finter og finurligheder. Illustrationerne - og dem er der mange af - er heller ikke blevet overladt til tilfældet. De er omhyggeligt udvalgt af makkerparret under en studierejse til russiske arkiver og billedsamlinger. Dertil kommer, at forlaget - Museum Tusculanum ved Københavns Universitet - har taget sig kærligt af sagen og produceret en bog som det er en glæde at tage i hånden, og så endda til en overkommelig pris. Det er svært at komme uden om ordet „eksemplarisk" i forbindelse med denne udgave af en hidtil uformidlet sværvægter blandt de russiske klassikere.

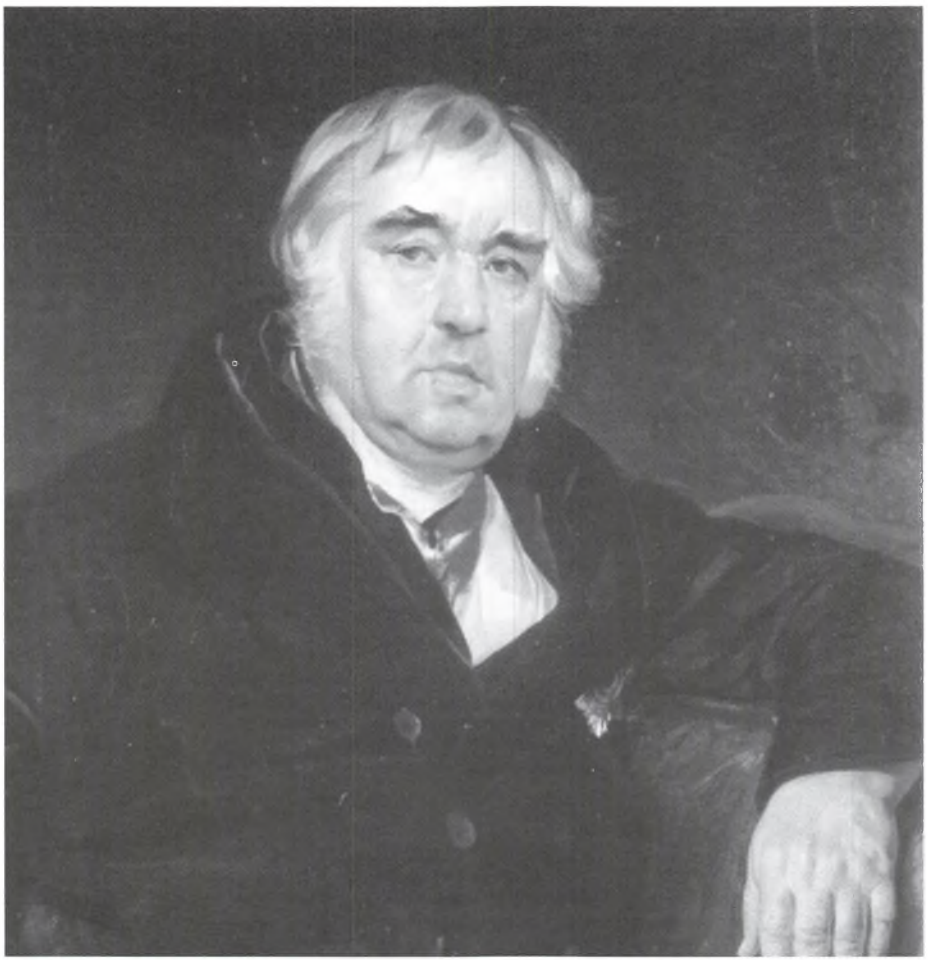

Russeren Ivan Krylóvs fabelsamling er fra første halvdel af 1800-tallet. En komplet udgave med alle 198 fabler foreligger for første gang i dansk gengivelse. (Illustration fra bogen).

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

H.O. Lange-Prisen - Takketale

Af tidligere viceskoledirektør Holger Scheibel

I dag har vi to fået H.O. Langes Pris,
den første nogensinde.
Det er vist vanskeligt at finde
så smukt og vægtigt et bevis
som den på de forenede strabadser
med en formidling af Krylóv,
blandt danskere et næsten ukendt stof.
Men pludselig at regnes med i hædersklasser,
har været noget af et chok,
naturligt nok!
Det værste var dog at vi skulle tie stille
i måneder. Dén rolle var det svært at spille
for venner og familie, men det gik
ved brug af passende, neutral mimik.

Nu et par ord om den benyttede teknik:
Iván Krylóv skrev fabler i det gamle Rusland
og revsede med dem sit folk - selv tsarens husstand.
De elskede hans skarpe vers,
især når de kom fine folk på tværs.
Når hans satirer nu er blevet danske,
er skylden dette oversætterpars:
for maset med at sproget slutter som en handske,
står Lars,
og den der finder rim og som fortolker,
er Holger.
Sådan var rollerne fordelt,
men resultaterne er fælles - fuldt og helt.
Til en begyndelse blev det vi gjorde,
alene udført con amore,
men samarbejdet blev en spore
til at fordybe sig i denne store,
vidunderlige fabeldigters værk,
og skridt for skridt blev selvjustitsen stærk:
hvis det sku' frem på dansk i bogform,
var det nødvendigt med den samme sprognorm
med den sarkasme, med den ironi
som russeren har brugt, fordi

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

først da - med rimene sat ind de samme steder,
med hvasse udtryk i en kort replik
og trofast hensyn til Krylóvs metrik
fik fablerne de bedste klæder.
De glæder
det gav os, oversteg så langt det fælles slid.
Det var sgu skægt at gi' dem bid!
Desuden har vi inviteret
til grundigt indblik i historien bag:
hvornår, hvorfor, hvordan er systematiseret.
Af no'n er bogen kaldt en tæskelækker sag!

Så står man her og skal ha' takken formuleret
med egne små, forkomne ord.
Hvor findes så en samlet metafor
for det vi føler, at vi har præsteret?
Naturligvis hos selve mesteren Iván -
en af hans fabler gør det klart hvordan!
Som fællerne er den en kort og knap novelle,
den er på 24 vers i alt,
ja, linjer altså! Kort fortalt
og med respekt at melde
er dens personer bare to slags sten:
en diamant og så en mer sædvanlig én.
Hvordan det gik dem, skal I høre
hvis I som pater Joseph låner mig et øre.

„Det skete at en købmand helt tilfældigt fandt
en kostbar sten i vejens støv - en diamant.
Den blev galant
bragt op til tsaren
som købte den med kommentaren,
at kronen så blev endnu mere elegant.
En sten der hørte om juvelens lykke
og også gerne så sig selv i tsarens smykke,
gav bondemanden der passerede, et tegn:
„Du er fra denne egn,
tag mig til staden - jeg vil op at køre!
Hvorfor dog ligge længselsfuldt i regn og pløre?
Vor diamant er højt berømmet, men
jeg fatter ikke at den kom til pryd og ære!
Den lå og flød i snavset - hvordan kan det være?
Den er en sten som jeg, den er min gamle ven.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Den danske udgave af Krylôvs fabler er forsynet med originale tegninger, litografier og træsnit af russiske kunstnere. Illustration til fablen „Katten og kokken" stammer fra Instituttet for Russisk Litteratur, Skt. Petersborg.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Bring mig derhen! Hvem ved? Hvis blot jeg kunne flyttes,
er det sandsynligt at jeg også kan benyttes."
På læsset kom den, vognen trillede på ny
af sted imod den store by.
Det var vel rimeligt og helt retfærdigt, fandt den,
om den fik plads hos diamanten;
dog, stenens livsløb blev ikke helt så smukt:
den kom i gadens stenbro, men den blev da brugt."

Måske er vi to brosten nu i bogens gade,
klemt ned i underlagets grus.
Langs gaden ligger hus ved hus
som ædelstenes kavalkade:
roman og digt og skuespil
(de fleste ved hvad dé kan bruges til!);
for nylig kom der nok en bygning - acceptabel -
med dette mere sjældne dørskilt: - 'fabel'.
Et kig ad gadens perspektiv
bekræfter at der - eller er jeg blot naiv? -
behøves både sten og diamanter
i litteratur. -

At vi - som debutanter -
har gjort en tålelig figur,
har endnu én særdeles vigtig årsag:
et rygstød fra Museum Tusculanums Forlag,
en hjælp som det er få forundt;
de troede på at vort projekt var sundt.
Den tiltro har vi også mødt fra andre sider,
fra fonde og personer. Tak for det!
Succes?
Det er en flad cliché:
man kneb sig lidt i armen sommetider!
Men denne dag er dog alligevel
- skønt ikke helt i samme klasse som Nobel! -
rekorden.
Her blev vi hædret for importen,
og derfor vil vi gerne sige tusind tak
til Gad med Fonden for at dette tomandssjak
var det, I foretrak!
Dér glemte jeg omtrent - minsandten! -
en tak til komiteen fra os og fabulanten
og endelig til - Diamanten!

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Prisuddeling i Dronningesalen på Det Kongelige Bibliotek. Øverst fra venstre: prismodtager, seniorforsker, mag. art. Lars Poulsen-Hansen, adm. direktør Søren Lang, G.E.C. Gad A/S, og direktør for Det Kongelige Bibliotek, Erland Kolding Nielsen. Nederst til venstre ses den anden af de to prisvindere, tidligere viceskoledirektør Holger Scheibel. (Foto: Det Kongelige Bibliotek).

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

H.O. Lange-Prisen - Takketale

Af seniorforsker, mag. art. Lars Poulsen-Hansen

Direktør Erland Kolding Nielsen og direktør Søren Lang! Mine damer og herrer!

Selvom Holger Scheibel netop har takket for prisen på begges vegne, vil jeg gerne her føje min personlige prosatak til den versificerede.

Men ellers er mit ærinde et andet. Jeg vil rette en speciel tak til Det Kongelige Bibliotek.

Da vi begyndte vores arbejde med Krylóvs fabler, skete det på grundlag af to sovjetiske kommenterede folkeudgaver af fablerne som jeg havde i min bogsamling. Jeg havde ikke på forhånd undersøgt hvad Det Kongelige Bibliotek havde af videnskabeligt kommenterede udgaver af Krylóv eller af bøger om ham. Det viste sig heldigvis at huset her rådede over det fornødne til hjælp for oversættelse og kommentarer. Og det var en særlig glæde for mig at biblioteket havde Kenévitjs kommentarer til fablerne fra 1868 som var blevet anskaffet gennem den udmærkede institution I.D.É. - Danmarks institut for international udveksling af videnskabelige publikationer. Stor tak til de fagreferenter der har sørget for det.

Disse og andre bøger var særdeles nyttige, for jeg var jo ikke så privilegeret som den franskmand der i 1822 udgav et udvalg af fablerne på franske vers i Sankt Petersborg og i en note til fablen „Ulven og hyrderne" (6, I) skrev: „L'auteur m'a dit avoir imité du grec cette petite fable". (Forfatteren har fortalt mig at han har efterlignet denne lille fabel fra græsk). (I parentes bemærket har Det Kongelige Bibliotek ikke denne franske udgave - den fik jeg af en god slavistkollega ved præsentationen af vores bog).

Hvad kommentarer angår, så må jeg nu bagefter sande at man kan komme til at skrive sådanne uden at gøre sig klart hvad de egentlig indebærer. Det gælder min kommentar til fablen Rageknivene (8,VII). Her skriver jeg at denne fabel formentlig var den første Krylóvfabel det danske publikum kunne læse på dansk. Den stod trykt i en prosaoversættelse i Kjøbenhavnsposten den 24. september 1829 hvor H.C. Andersens digt „Dødsøjeblikket" stod på forsiden. Og det var for så vidt tilstrækkeligt. Men i eftertanken kunne der have stået meget mere.

Jeg anførte oplysningen om Andersens digt som et kuriosum uden at tænke nærmere over professor Peter Ulf Møllers fornøjelige sammenligning af Krylóv og H.C. Andersen i forordet - og uden at overveje om Andersen kendte Krylóv (at Krylóv skulle kende H.C. Andersen var jeg intetsteds stødt på). H.C. Andersen blev først omtalt i Rusland i 1838, og den første oversættelse forelå i 1845, året efter Krylovs død, nemlig Improvisatoren, der også var den første bog af Andersen der blev oversat til tysk (i 1835).

Men at Andersen kendte Krylóvs navn, det står jo faktisk i kommentaren. Med vort kendskab til H.C. Andersen kan jeg vist godt tillade mig at antage at han har set hvad der i øvrigt stod i den avis, hvor hans seneste digt var placeret på forsiden, og altså formentlig har læst prosagengivelsen af fablen og ledsageteksten. Kjøbenhavns-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

posten var på fire sider i tabloidformat med to spalter på hver side. Efter H.C. Andersens digt fulgte en lang omtale af anmeldelserne af førsteopførelsen af Rossinis Wilhelm Tell i Paris som nok kan have interesseret den teaterglade digter. Herefter stod på side 3, anden spalte, „Rageknivene" med en kort præsentation af Krylóv som „en af Ruslands meest yndede digtere", og på bagsiden var der petitnyheder, såsom at kongefamilien i begyndelsen af oktober ville vende tilbage til hovedstaden fra sommerresidensen Frederiksberg Slot - også en nyhed der kan have fanget Andersens blik. Der er ingen grund til at tro at Andersen skulle have sprunget fablen over i dette nummer af den avis som tidligere havde trykt hans arbejder. Så meget desto mere som han havde skrevet Dødsøjeblikket kort forinden, nemlig natten mellem den 18. og 19. september 1829 under stærkt indtryk af F.C. Sibberns bog „Psychologisk Pathologie" (1828) som han havde læst i løbet af den 18. - altså i dag for 172 år siden. Man kunne således meget vel tænke sig at dette nummer af Kjøbenhavnsposten var blevet omtalt i Andersens dagbøger, men beklageligvis findes der ingen dagbøger fra hans hånd fra perioden 1826-1831.

Alt dette kom jeg til at tænke på da Holger Scheibel og jeg ved et af de foredrag vi allerede har holdt om vores Krylóvbog, af en tilhører fik at vide at den tyske naturforsker og digter Adelbert von Chamisso (1781-1838) skulle have gjort eventyrdigteren opmærksom på fabeldigteren. Det kunne godt være tilfældet. H.C. Andersen besøgte Chamisso i Berlin i 1831 og 1834 og brevvekslede med ham. Og Chamisso havde været sammen med russere på Kotzebues store Stillehavsekspedition i årene 1815-1818. Jeg har siden sat himmel og jord i bevægelse for at få denne oplysning bekræftet - og det er i sig selv en lang og spændende historie som jeg må lade ligge i dag - men det er endnu ikke lykkedes. Jeg kan dog sige, at ifølge lederen af H.C. Andersen-Centret i Odense, dr.phil. Johan de Mylius, har Andersen selv ikke efterladt sig noget skriftligt vidnesbyrd om sin russiske kollega.

I sin „Fodreise fra Holmens Kanal til Østpynten af Amager" kommer Andersen i en given situation ganske vist til at huske på „den russiske Digter, der saa gjerne læste sine Digte for alle Mennesker, men da de derfor flyede ham som Pest, saa han ikke længer havde en eneste Tilhører, gav han sin Sjæl til Fanden, men da denne gode Mand havde hørt ham i to Aftener, tog han, paa den tredje, Flugten igjennem Skorstenen, og lod sin Hale i Stikken, da Poeten vilde holde ham ved den". Kommentaren giver ikke noget bud på hvem det kan være, men det kan i hvert fald ikke være den folkekære bedstefar Krylóv. - Sådan kan formidling føre én dejlig vidt omkring.

Men tilbage til min tak til huset her. - Én Krylóvudgave mangler dog inden for disse vægge, nemlig den første sovjetiske udgave af Krylóvs samlede værker i tre bind fra 1945-46 der blev til på foranledning af Folkekommissærernes Råd (altså den sovjetiske regering) i anledning af 100-året for Krylóvs død i 1844 og kom i 30.000 eksemplarer. Det er en videnskabelig udgave med et stort noteapparat, hvor der blandt andet anføres forskellige udkast til og udgaver af fablerne. Kommentarerne glider dog i tidens ånd let hen over de kendte og mulige udenlandske forlæg til en række af fablerne, og udgiveren Stepanov blev i mange henseender underkastet hård kritik af Mogiljanskij der ti år senere stod for en

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

endnu fyldigere videnskabelig udgave af fablerne. Men Stepanovs udgave udmærker sig ved også at indeholde store dele af Krylóvs korrespondance med privatpersoner og offentlige myndigheder.

Denne mangel i KB's samlinger vil jeg gerne råde bod på. Efter udgivelsen af vores Krylóvbog er Stepanovs udgave kommet i min besiddelse, og jeg vil nu gerne have lov til at overrække den til Erland Kolding Nielsen som tak for lån af de Krylóvbøger der allerede findes her.

Krylóv, Ivan: Fabler. På dansk ved Lars P. Poulsen-Hansen og Holger Scheibel. Museum Tusculanums Forlag, Københavns Universitet. 2001. 309 s. Ill. ISBN 87-7289-676-0. Kr. 275,-

Illustration til „Den kræsne jomfru". Værkets første bog, syvende fabel.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

H.C. Andersens søster

Af forskningsstipendiat, cand. phil. Kirsten Dreyer

Kort før sin død i sommeren 1905 skænkede zoologen Jonas Collin sin og faderen Edvard Collins store samling af breve og manuskripter vedrørende danske forfattere til Det Kongelige Bibliotek, hvor den Collinske Samling siden har været en af hjørnestenene ved studiet af det 19. århundredes litteratur og personalhistorie. En af samlingens største skatte er H.C. Andersens mange breve og manuskripter, som Edvard Collin modtog som den verdensberømte eventyrdigters universalarving i 1875. De fleste af brevene fra og til H.C. Andersen er efterhånden udgivet, og det samme gælder hans dagbøger og almanakker. Tilsammen giver de ikke alene et indgående indblik i H.C. Andersens liv og færden i et halvt århundrede, men også et enestående kalejdoskopisk tidsbillede af Danmark og det øvrige Europa i perioden 1825 til 1875. H.C. Andersen er da også en af de danskere, hvis ikke dén dansker, der er skrevet mest om.

Nu hvor 200-årsdagen for digterens fødsel nærmer sig, kan der imidlertid være grund til at omtale en gruppe papirer, som ganske vist alle er trykt, men som alligevel fortæller om en af de mere dunkle og ukendte sider i hans tilværelse, nemlig de breve fra moderen Anne Marie Andersdatter, som sammen med nogle almanak- og dagbogsoptegnelser fra henholdsvis 1825, 1842 og 1843 fortæller en historie, H.C. Andersen gjorde alt for at skjule, sålænge han levede.

Medens Andersen nok skal blive fejret på sin 200-årsdag 2. april 2005, var der næppe mange, der skænkede det en tanke, at det 22. september 1999 var 200 år siden, at Karen Marie Andersdatter blev født. For mange vil navnet sikkert være ukendt. Men hun var H.C. Andersens halvsøster, og dét har sikret hende en plads i historien, for hun fik stor betydning for sin berømte broder, omend den var af ret negativ karakter. Medens Andersen gerne talte om sin moder i sine selvbiografier og i historien „Hun duede ikke", der er et forsvarsskrift mod anklagerne for drikfældighed, var han ganske anderledes tavs omkring sin halvsøsters eksistens. Det var faktisk først to år efter hans død i 1875, da C. St. A. Bille og Nic. Bøgh udgav et bind breve til H.C. Andersen, at den store brede offentlighed og formodentlig flertallet af Andersens mange private venner og bekendte af et brev fra moderen erfarede, at eventyrdigteren havde haft en søster.[1] Og så vidste de alligevel ikke ret meget. Da Andersens nære ven og fortrolige Edvard Collin i 1882 udgav et stort værk om *H.C. Andersen og det Collinske Huus*, hvor Karen Marie igen blev nævnt, nu i et dagbogsnotat, havde vennen forsynet det med en fodnote, der oplyste, at hun var datter af Andersens stedfader, Niels Jørgensen Gundersen (1787-1822)[2]. Det var måske en bevidst vildledning, eller også vidste Collin ikke bedre. I hvert fald gik der en snes år, før sandheden endelig kom frem, da historikeren G.L. Wad udgav en afhandling om H.C. Andersens slægt. Her oplyste han, at Andersens moder, Anne Marie Andersdatter, søndag den 22. september 1799 kl. 6 om morgenen var blevet moder til en lille

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

pige.[3]

I modsætning til sin halvbroder, der blev født to måneder efter, at forældrene var blevet gift i februar 1805, var Karen Marie, hvad der dengang blev kaldt et „uægte barn". Fra kirkebogen for St. Hans Kirke i Odense, hvor hun blev døbt 27. september, ved vi, at faderen var en 26-årig pottemagersvend fra Sydfyn, Daniel Jørgensen Rosenvinge. Udover sit erhverv var han i øvrigt rekrut i Kronprinsens Regiment, og han skal nok have taget sig godt ud i tidens farvestrålende uniformer. I hvert fald nåede han at få tre børn med tre forskellige kvinder, inden han giftede sig som 31-årig i 1805. Kirkebogen oplyser også, at Karen Marie var Anne Marie Andersdatters første barn, men den fortæller ikke umiddelbart, hvorfor H.C. Andersen senere var tavs om halvsøsterens eksistens og kun kunne tale om hende i digterisk form i romanen *O.T.*[4]

Årsagen skal søges i Christian V's Danske Lov fra 1683, der havde gjort det strafbart at have samleje udenfor ægteskab. Begge parter skulle betale bøder og „stande aabenbare Skrifte" . I løbet af 1 700-tallet blev straffen dog mildnet, men først i 1812 bortfaldt den endeligt. Anne Marie Andersdatter havde altså gjort sig skyldig i en ulovlig handling. Og hvad værre var, det havde hendes moder også. I foråret 1783 sad H.C. Andersens mormoder otte dage i fængsel på vand og brød, fordi hun havde fået et barn udenfor ægteskab for tredie gang. H.C. Andersen havde med andre ord ikke en familie på mødrene side, det var værd at prale af set ud fra datidens moralske normer, og derfor er han måske tavs om halvsøsterens eksistens i sine selvbiografier.

Medens H.C. Andersens fødested i realiteten er ukendt, kom Karen Marie faktisk til verden i Hans Jensens Stræde, dog ikke i det senere H.C. Andersens Hus, men hos Rasmus Iversen på den anden side af gaden. Han var svigerfader til H.C. Andersens mormoder, som var blevet gift nogle måneder efter, at hun var blevet løsladt. Og af folketællingen i 1801 fremgår det, at Karen Marie boede hos sine bedsteforældre. Det kunne sikkert heller ikke være anderledes.

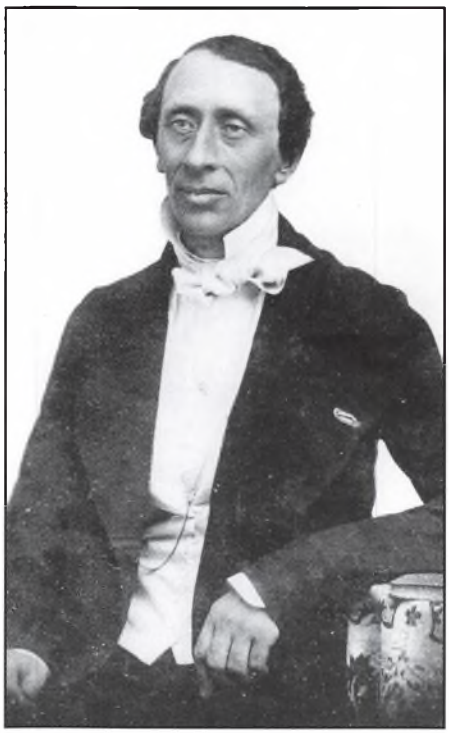

H.C. Andersen (1805-1875). Daguerretype fra 1853 (Det Kongelige Bibliotek, Billedsamlingen).

Anne Marie Andersdatter måtte tjene til livets ophold som tjenestepige, og det er usandsynligt, at hun kunne have datteren hos sig. Situationen ændrede

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

sig heller ikke, da hun blev gift i 1805. H.C. Andersens selvbiografier taler deres klare sprog om, at han voksede op som enebarn. Men Karen Marie har alligevel været usynligt til stede, og pottemager Rosenvinge fik heller ikke lov til at glemme hendes eksistens. I februar 1807 klagede Anne Marie Andersdatter således til myndighederne over, at hun ikke havde modtaget de seks rigsdaler i opdragelseshjælp fra Rosenvinge, som var tilkendt hende årligt.

I de følgende år har pottemageren formodentlig overholdt sine forpligtelser, for man hører først om Karen Marie igen, da hun blev konfirmeret i St. Knuds Kirke i Odense i oktober 1814. Her oplyser kirkebogen, at Karen Marie Rosenvinge, som hun nu kaldes, har gode religionsundskaber og har vist sig sædelig.[5]

Otte år senere dukker hun atter op fra ubemærketheden. I den mellemliggende periode var der sket mangt og meget. I september 1819 var H.C. Andersen rejst til København for at skabe sig en karriere ved teatret og blive berømt. Det lykkedes ikke, og i stedet forsøgte han sig som dramatiker. Men heller ikke her havde han heldet med sig. Det kgl. Teater forkastede de skuespil, han indsendte, men direktionen indså samtidig, at der var et eller andet i ham, der måske kunne udvikles, hvis han fik en uddannelse. Derfor fik han i september 1822 et tilbud om økonomisk hjælp, så han kunne læse til student hos rektor Meisling i Slagelse Latinskole.

Han accepterede og var dermed for alvor på vej væk fra underklassen og det miljø, som moderen og mormoderen repræsenterede. Netop i de samme dage modtog Andersen et brev fra moderen, der fortalte, at Karen Marie forgæves havde presset hende for at få halvbroderens adresse i København.[6] Andersens svar er ikke bevaret, og han var givetvis alt andet end begejstret, da moderen et par måneder senere, 2. november 1822, skrev, at datteren nu var rejst til hovedstaden imod hendes vilje.[7] Litteraturhistorikeren Hans Brix, der gerne ville se spor af Karen Maries personlighed i adskillige af Andersens eventyr i sin disputats *H.C. Andersen og hans Eventyr* (1907), som blev grundlæggende for studiet af Andersens liv og værk, karakteriserede hende på denne baggrund som ilter, utålmodig og lysten efter oplevelser. Han gik endog så vidt, at han mente, at hun var draget af teatret, eftersom det var „der Broderen glimrede". [8] Selv om H.C. Andersens breve til moderen måske til en vis grad har haft karakter af skønmaleri, medens virkeligheden var en ganske anden, så må Brix' beskrivelse af søsterens karakter og motivet til rejsen stå for hans egen regning. Sandsynligvis var det snarere en løjtnant ved dragonerne, der var årsag til, at hun forlod fødeøen. Han havde været stationeret i Odense, men var nu rejst til København. I brevet 2. november anmoder Anne Marie Andersdatter således Andersen om at overbringe løjtnanten et brev, hvor hun beder ham opfylde sine løfter overfor datteren. Da Andersen modtog brevet, sad han fjernt fra hovedstaden i Slagelse Latinskole. Derfor kunne han ikke uden videre give løjtnanten brevet.

Desuden ønskede han mindst af alt kontakt med søsteren, skønt moderen i et efterfølgende brev dat. 12. december 1822 forsikrede ham om, at Karen Maries dyd og ungdommelighed var „velbevaret" i Odense, hvordan det så end skal forstås.[9] Sandsynligvis betyder bemærkningen blot, at ingen i fødebyen kendte til forbindelsen med løjtnanten. Men Andersen bekymrede sig alligevel. Da rektor Meislings i 1825 fik en

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ny tjenestepige fra København, frygtede han ifølge et dagbogsnotat, at det var søsteren, ikke mindst fordi hun hed Marie. Lettet skriver han dagen efter: „Denne Gang bedrog min Anelse mig, jeg kiender slet ikke Pigen."[10]

Selv om H.C. Andersen i løbet af de næste år, hvor han blev student og debuterede som digter, sandsynligvis hverken så eller hørte noget til Karen Marie, der kunne skade ham, var han stadig bange for, at hun skulle skandalisere ham. Moderen har utvivlsomt jævnligt fået bekymrede breve med forespørgsler om søsteren, for i hendes sidste brev til Andersen 27. februar 1833 hedder det: „Hvor Karen er og hvorledes hun lever derom kan jeg intet melde Dig, da jeg ikke veed hvor hun opholder sig."[11]

Det blev sikkert ikke bedre efter moderens død senere på året. Dermed mistede Andersen den vigtigste kilde til halvsøsterens færden. Han var nu overladt til fantasiens gisninger, og på den baggrund digtede han romanen *O. T.*, der udkom i 1836. Titlen dækker over hovedpersonen Otto Thostrups initialer, som han har fået tatoveret på armen som barn. Men han opdager til sin store skræk, at de også kan fortolkes som Odense Tugthus, hvor han har tilbragt en del af sin barndom. Længe plages han af forestillingen om, at en tateragtig og dæmonisk pige, Sidsel, er hans søster, indtil det viser sig, at det i stedet er hendes store modsætning, den blide og æteriske Eva, som i øvrigt dør. *O. T.* var H.C. Andersens forsøg på at digte sig ud af sit traumatiske forhold til søsteren. Det lykkedes dog ikke. Selv om det sande søskendeforhold opklares til slut, frygter Otto Thostrup fortsat, at Sidsels fader, der er

Borgergade. På kvisten i nr. 20, i huset bag trækvogning, boede H.C. Andersens søster. (Foto: K.E. Andersen).

ophavsmand til forviklingerne, skal skade ham. Derfor ønsker han ham også død. Først når han er borte, kan Otto blive fuldkommen lykkelig. Ønsket går faktisk i opfyldelse. Sidsel og hendes fader drukner en nat langt ude på havet, men ingen er vidne til ulykken, der berettes af den alvidende fortæller. Det betyder, at Otto aldrig erfarer deres skæbne og i stedet må leve i evig uvished, selv om H.C. Andersen måske personligt troede, han havde givet romanen en lykkelig slutning.

Og havde han troet, at han var færdig med Karen Marie, tog han fejl. Netop hele problematikken i *O. T.* blev pludselig virkelighed en vinterdag i 1842. Den 8. februar fortæller hans almanak, at han spiste til middag i Studenterforeningen, og bagefter var han i

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

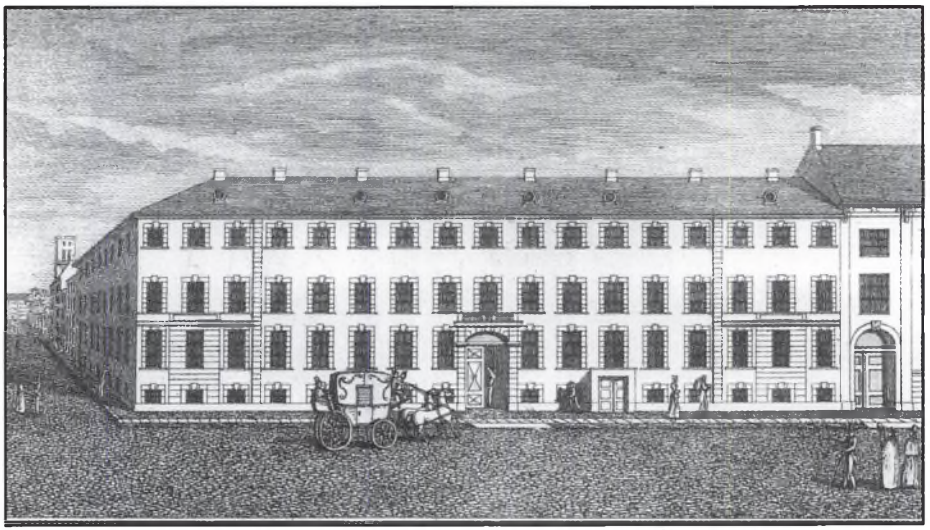

Hotel du Nord på Kongens Nytorv. Her boede H.C. Andersen i nogle år omkring 1840'erne. (Det Kongelige Bibliotek, Billedsamlingen).

Det kgl. Teater, hvor han ikke var vel og følte sig melankolsk. Helt galt gik det, da han kom hjem og fandt „Brev fra min Moders Datter, hvad jeg har skildret i *O. T.*, oplevede jeg. Febersyg; en skrækkelig Nat, Sandselighed og Fortvivlelse fyldte spottende min Tanke."[12] Brevet er desværre ikke bevaret, men det må formodentligt have haft karakter af en tiggerskrivelse. Desuden har han fået indtryk af, at halvsøsteren var gift. Næste dag gik Andersen i den tidlige morgenstund til sin gamle velgører Jonas Collin og betroede ham hele sagen. Collin er nok blevet meget overrasket over Andersens beretning. Han havde hidtil tilsyneladende ikke anet det mindste til Karen Maries eksistens, men han lovede bl.a. at undersøge, hvem hendes mand var. Løjtnanten var det ikke. Han var for længst blevet gift med en officersdatter og sad nu som toldkontrollør på Fyn. Det viste sig i stedet at være en Peder Kaufmann, 39 år og arbejdsmand. Han og Karen Marie, der var blevet vaskekone ligesom sin moder, havde i nogle år levet sammen papirløst i en ussel lille lejlighed ud til en baggård i Borgergade matr. nr. 97, som blev revet ned ved den store sanering i 1940'erne.[13] Det var ikke mange hundrede meter fra Hotel du Nord på Kongens Nytorv, hvor H.C. Andersen boede i disse år. Alligevel er der intet, der tyder på, at de to søskende har mødt eller set hinanden i de foregående år. Trods nærheden bevægede de sig i hver sin verden. Collins oplysninger har antagelig beroliget Andersen. Søsteren var ikke prostitueret, som han måske havde frygtet. Han havde nemlig haft en moster, som også boede i Borgergade og som drev regulær bordelvirksomhed, hvis man skal tro hans første selvbiografi *Levnedsbogen.*[14]

11. februar skrev H.C. Andersen et brev til Karen Marie, og dagen efter noterer han i sin almanak, at han havde besøg af Kaufmann, „der saae ærlig og skikkelig ud, fortalte mig deres Nød, fik 4 Rdlr, han var meget glad, jeg ogsaa."[15] De følgende måneder fik han flere besøg af

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Kaufmann. 10. marts gav Andersen ham to rigsdaler, 16. september en rigsdaler og 25. november fire mark.[16] Det var altid Kaufmann, der kom. Kun en enkelt gang mødte H.C. Andersen Karen Marie. Det var 30. september. Hvordan mødet er forløbet, ved man ikke. Andersen betror kun almanakken, at hun „saa ret velklædt og ung ud." [17] Og lidt over et år senere, 30. oktober 1843, noterer han, at hun har meldt sig hos portneren. Det er sidste gang, han omtaler hende, og formuleringen vidner om at de hverken har talt sammen eller at Andersen har taget initiativ til at kontakte hende efterfølgende. Hun var og blev ham en fremmed, således som det også skinner igennem i udtrykket „min Moders Datter".

Tre år senere, 18. november 1846, døde Karen Marie af brystsyge. Fire dage efter blev hun begravet på Assistens Kirkegård, hvor også H.C. Andersen en menneskealder senere fik sit sidste hvilested. Men ligesom i livet var de fuldstændig adskilt i døden. Hun kom i fattigjord, medens han blev begravet på den fine del.

Som i *O.T.* fik han sikkert aldrig underretning om søsterens død. I hvert fald noterer han det ikke. På dødsdagen var han til middag hos H.C. Ørsted og på begravelsesdagen gjaldt det en middag hos Collins.[18] Om han nogensinde senere skænkede hendes skæbne en tanke er uvist. Men nærlæser man slutningen på *O.T.*, som er det eneste fiktive værk, hvor Andersen med sikkerhed har haft søsteren i tanke, glemte han hende næppe. Vel postulerer han, at romanen har en lykkelig slutning, fordi Sidsel og hendes fader dør, men Otto erfarer det som nævnt aldrig, skønt visheden netop er betingelsen for hans fremtidige lykke. H.C. Andersen har utvivlsomt ikke været sig denne tvetydighed bevidst, men den kan tages som et udtryk for, at hvor meget han end forsøgte at mane Karen Marie i jorden, så blev hun ved med at spøge i hans underbevidsthed. Og han vedkendte sig da også til syvende og sidst hendes eksistens, eftersom han hverken destruerede moderens breve eller sine egne almanakker. Karen Marie Andersdatter skulle alligevel ikke glemmes, eftersom hun var nøglen til forståelsen af et af hans hovedværker *O.T.*

Noter

1. Breve til Hans Christian Andersen, 1877, 15.
2. *H.C. Andersen og det Collinske Huus*, 1882, 84.
3. Om Hans Christian Andersens Slægt i: *Personalhistorisk Tidsskrift*, 4.rk. V, 191ff.
4. Ib. 193.
5. Ib.
6. *H.C. Andersens Moder. En Brevsamling* udg. af Sv. Larsen. Odense 1947, 9.
7. Ib. 14.
8. Hans Brix: *H.C. Andersen og hans Eventyr*, 2. udg., 1970, 55.
9. *H.C. Andersens Moder*, 1947, 14.
10. *H.C. Andersens Dagbøger 1825-1875*, udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab under Ledelse af Kåre Olsen og H. Topsøe-Jensen, I, 1971, 14.
11. *H.C. Andersens Moder*, 1947, 48.
12. *H.C. Andersens Almanakker 1833-1873* udg. af Helga Vang Lauridsen og Kirsten Weber, 1990, 78.
13. H.G. Olrik: *Hans Christian Andersen. Undersøgelser og Kroniker 1925-1944*, 1945, 73.
14. *H.C. Andersens Levnedsbog* paany udgivet af H. Topsøe-Jensen, 1962, 62ff.
15. Almanakker 79.
16. Ib. 80, 89 og 94.
17. Ib. 112.
18. Ib. 183.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Blomstedt i Gewandhaus

Gewandhauskapelmesteren fortæller om Bach, Bruckner, Mahler, Sibelius, Nielsen og en hjemløs til John Fellow

Enhver dansker, der interesserer sig for klassisk musik, har hørt om Gewandhaus i Leipzig. Det var dér, Mendelssohn i forrige århundrede for alvor udviklede den moderne koncertinstitution. Det var dér, Niels W. Gade fik uropført sin første symfoni og med ét slag blev verdensberømt, efter at man i København havde afvist at spille symfonien. Gewandhaus var dér, hvor Gade selv kom til at dirigere, hvor han bl.a. uropførte Mendelssohns violinkoncert, og hvor han ved Mendelssohns død efterfulgte denne som Gewandhauskapellmeister, og måske havde Gade slet ikke fået den store betydning for udviklingen af musiklivet i København, for Musikforeningen og Musikkonservatoriet, som han i dag især huskes for, hvis ikke Preussen i oprørsåret 1848 havde blandet sig i slesvigholstenernes opstand mod styret i København og derved tvunget Gade til at rejse hjem, hvis han ikke ville have et skær af landsforræder hængende ved sig.

Musik og Leipzig har i århundreder været synonyme begreber, ikke kun på grund af Gewandhaus, men også i kraft af Thomaskirken, hvor Bach virkede fra 1723 til sin død i 1750, og til hvis gudstjenester han komponerede hovedparten af sine kantater og passioner. I dag er Leipzig en by på knap en halv million indbyggere, men med et musikliv, som nordiske byer ikke engang kan drømme om. Thomaskirken ligger, hvor den altid har ligget, og trods krige og politiske omskiftelser er det berømte Thomanerkor stadig garant for en ubrudt Bach-tradition. Gewandhausorkestret har til huse i sin tredje koncertsal, Neues Gewandhaus, som ligger ti minutters gang fra Thomaskirken på Augustusplatz, indtil for ti år siden Karl Marx Platz, med front mod operahuset på den modsatte side af pladsen. Både operahuset og Neues Gewandhaus er bygget i DDR-tiden, og ikke mindst Neues Gewandhaus, som blev taget i brug i 1981, er et vellykket stykke moderne arkitektur, som ikke synes tynget af det daværende politiske system og dets æstetik. Leipzig er gammel handels- og messeby. I kommunisttiden var byen udstillingsvindue for den østtyske industri, og Neues Gewandhaus, der med sine 1900 pladser i dag akustisk er en af verdens bedste koncertsale, har tydeligvis profiteret af byens karakter af port til verden udenfor. Udover disse traditionsrige institutioner har også Mitteldeutscher Rundfunk med eget symfoniorkester og et af Tysklands bedste kor, MDR-koret, hjemme i Leipzig.

Gewandhaus fik sit navn i 1781, da det da 38 år gamle koncertselskab, der var finansieret af byens købmænd, flyttede ind i klædehandlernes messehus, det såkaldte Gewandhaus, i en sal med plads til 500 tilhørere. Det var her Mendelssohn og Gade optrådte. I 1884 byggede byen en ny stor koncertsal med plads til 1500 tilhørere og, som i det nyeste Neues Gewandhaus, med tilhørende kammermusiksal. Også dette andet berømte Gewandhaus, der blev ødelagt af brandbomber i 1944, kom til at spille en rolle i dansk musikliv. Herhen styrede Carl Nielsen

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

John Fellow (til venstre) i samtale med Herbert Blomstedt.

allerede på sin første udlandsrejse i 1890-91, her hørte han den berømte violinist Joachim spille, og her afleverede han til den daværende Gewandhauskapellmeister Carl Reinecke et brev, som han havde med fra Gade, der imidlertid var død i mellemtiden. Reinecke brast i gråd, da han så Gades brev: Ach, mein verstorbener Freund! - har Carl Nielsen senere fortalt. Mange år senere, i oktober 1927, var Carl Nielsen igen i Leipzig, og da var han selv hovedperson, idet Wilhelm Furtwängler og Gewandhausorkestret opførte hans 5. symfoni og dermed leverede en af de største succeser, som Carl Nielsens musik oplevede i hans levetid. Også på anden måde havde Carl Nielsen øjnene rettet mod Leipzig, der også var europæisk hovedby for musikforlag. Flere gange forsøgte han at forbedre sin økonomi og at trænge igennem uden for Skandinavien ved at skifte til tysk forlag, og således udkom hans *Sinfonia espansiva* i 1913 på Leipzig-forlaget C.F. Kahnt Nachfolger og klaversuiten op. 45 og den sidste strygekvartet på C.F. Peters forlag i Leipzig i 1923.

Carl Nielsen må i øvrigt have hørt om musikbyen Leipzig allerede i sine år ved militærmusikken i Odense. Da modtog han nemlig samtidig undervisning af dirigenten for byens musikforenings orkester, klokkeren og kordegnen ved byens domkirke, Carl Larsen, der som provinsmusiker var lidt ud over det sædvanlige, og som i sin ungdom havde opholdt sig i længere tid i Leipzig i de samme år, som også en anden nordisk musiker, som fik betydning for Carl Nielsen, Johan Svendsen, studerede der, altså i årene 1863-67.

Nu er der igen grøde i Nielsen i Leipzig. Den 72-årige (nu 74-årige) svenske dirigent Herbert Blomstedt, som fra 1968 til 1978 var chef for Radiosymfoniorkestret, som dengang indspillede alle Carl Nielsens symfonier, koncerter og mindre orkesterstykker, og som i slutningen af firserne endnu engang indspillede symfonierne i San

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Francisco på plademærket Decca, blev i 1998 ny Gewandhauskapellmeister, og i den langsigtede programlægning har han placeret Carl Nielsens hovedværker side om side med hele serier af fortidens største symfonikere, Beethoven, Brahms, Bruckner, Mahler, Sibelius. Hvert år skal den Nielsen, som de københavnske aviser i århundredets begyndelse hængte ud, fordi nogle af hans tilhængere havde sammenlignet ham med Mozart og Beethoven, nu i et af verdens førende musikhuse dele en koncert med den Beethoven, som i hans ungdom var en sådan musikalsk grundoplevelse, at han som ældre kunne skrive, at "hans Aand favnede mig tidligt og saa stærkt, at jeg var ved at skrige"! Også i kammermusiksalen i Gewandhaus optræder Nielsen med flere af sine værker.

Der synes at være god grund til, at vi fra dansk side påskønner Blomstedts indsats for Nielsen, som næppe nogen anden dirigent i de sidste årtier har spillet så meget uden for Skandinavien, og hvad er da mere nærliggende end i det mindste at besøge Blomstedt og Leipzig for at fortælle ham om Carl Nielsen-forskningen i Danmark, for at forære ham et eksemplar af den nylig udkomne udgave af Carl Nielsens skrifter, *Carl Nielsen til sin samtid, I-III*, og et af Carl Nielsen Udgavens ny partiturer, den 5. symfoni, som står på programmet i Gewandhaus til næste efterår.

Da H.C. Andersen i 1840 passerede Leipzig, gik han uanmeldt til Gewandhaus og afbrød Mendelssohn midt i prøverne på Beethovens 7. symfoni. Mendelssohn blev ganske vist irriteret over at blive forstyrret i arbejdet, men da det gik op for ham, at det var den kendte Andersen, han havde foran sig, endte det alligevel i omfavnelser og strålende ansigter. Sådan foregår det, når man hedder Andersen, og året ikke er 1999.

Neues Gewandhaus, det tredje Gewandhaus, som blev taget i brug i 1981.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

I dag er kommunikationsmidlerne udviklet, alting går hurtigere, afstanden er blevet mindre, og til at styre forbindelserne imellem landenes sammensatte musikliv, har disse oprettet hele organisationer. I Danmark har vi Dansk Musik Informations Center, hvis projektkoordinator Jens Rossel jeg orienterede om Blomstedts Nielsen-projekt i Leipzig. Så skete der noget. E-mails fløj frem og tilbage imellem København og Leipzig og rundt i København, og også de gammeldags telefoner glødede. Dagen før Gewandhausorkestret og Blomstedt skulle opføre Beethovens Pastorale og Nielsens Det uudslukkelige, den anden og tredje december 1999, var aftalen i hus, og jeg kunne begive mig af sted i et så gammeldags befordringsmiddel som tog og såmænd være næsten lige så længe eller kort tid om turen til Leipzig, som Carl Nielsens var det på sin tid. Gyldendal, som har udgivet *Carl Nielsen til sin samtid*, og Carl Nielsen og Anne Marie-Carl Nielsens Legat havde givet hver en skærv til det gode formål, Wilhelm Hansen havde givet et partitur, Gewandhaus havde givet hotel og billetter i koncertsalen, og jeg selv supplerede med min arbejdskraft og min lyst til at høre koncerten og til at møde den dirigent, hvis fortolkninger af Nielsen og alle de andre store har glædet og inspireret mig i så mange år.

Der var udsolgt hus begge dage, og jeg var ikke i tvivl om, at ikke kun Beethoven, men også Nielsen gik hjem. Omkring mig nærmest emmede det af medleven, da vi nåede til sidstesatsen med dens paukeduel, og fremkaldelserne opgav jeg at holde styr på. Hagen Kunze, der anmeldte koncerten i Leipziger Volkszeitung, og som jeg traf i koncertpausen, var heller ikke i tvivl om, som han

Carl Nielsen (1865-1931).(Det Kongelige Bibliotek, Billedsamlingen).

skrev, at Nielsen ikke hører hjemme i den nationale skuffe, men at hans symfonier tværtimod lever op til universale krav. Der er endda et gab imellem hans værkers originalitet og deres stilling i det internationale repertoire, et gab, som Herbert Blomstedt i mange år har forsøgt at lukke, og skønt hans indspilning af symfonierne i San Francisco har reference-karakter, så bød opførelsen med Gewandhausorkestret ikke desto mindre på overraskelser. Det sørgede f.eks. den i Leipzig genindførte tyske orkesteropstilling for: I sammenligning med cd-indspilningen, klang symfonien her, som den var tænkt. For ligesom Mahlers symfonier behøver også Nielsens de delte violiner (dvs. 1. og 2. violinerne på hver sin side af dirigenten, til forskel fra den amerikanske orkesteropstilling, hvor 2. violinerne gemmer sig bag 1. violinerne til venstre for dirigenten, og som i dette århundrede har bredt sig

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

til alverdens symfoniorkestre). Igen og igen føres de to grupper fra hinanden. Lige så vigtig som samklangen er de melodiske liniers forskellighed. Som snebolde kastede de to grupper motiver til hinanden, greb hinandens tanker og førte dem videre, hed det i anmeldelsen.

Jeg skulle møde Blomstedt umiddelbart efter dette drama. Han tog imod mig, stadig i kjole, i den åbne dør til Gewandhauskapelmesterens kontor, som er et smukt og enkelt rum, ikke meget større end et førstebibliotekarkontor på Det Kongelige Bibliotek, udstyret med et skrivebord, et mindre konferencebord og et flygel, og med de samme mørke træpaneler med grønligt skær, som også præger koncertsalen. Aldrig så snart var vore hænder mødtes, før han talte dansk. Jeg takkede ham for aftenens Pastorale og Det uudslukkelige, to natursymfonier fra hver sin tidsalder. Jeg havde ganske vist på forhånd gennem Blomstedts sekretær bedt om, at interviewet måtte foregå på skandinavisk, men havde forestillet mig, at det var naturligt at tale tysk i begyndelsen.

- Hier kommt mehr Nielsen! Sagde jeg, stillede tasken midt på gulvet og begyndte at lægge bøger og partitur op på bordet.

I løbet af sekunder løb samtalen på svensk og dansk. Emnet var jo givet. Jeg fortalte kort, hvad det var, jeg medbragte, og snart var det mig, der blev interviewet. Det var tydeligvis en tilfredsstillelse for Carl Nielsen-fortolkeren, at høre at der omsider var gang i Carl Nielsen-forskningen i Danmark. Han var i forvejen velorienteret i den eksisterende Carl Nielsen-litteratur, vidste at der måtte være forskel på det partitur, han var vant til at bruge til 5. symfoni og det ny kildekritiske, og han glædede sig til at studere det:

- Man skal ikke ændre i instrumentationen, som Tuxen har gjort, man skal bevare Nielsens oprindelige farver. Balanceproblemer kan klares med dynamiske ændringer.

Efter den store indsats i San Francisco, havde han lagt Nielsen på hylden i håb om at andre ville begynde at spille ham. Hvis Nielsen skulle have den plads i repertoiret, som han fortjente, var det nødvendigt. Det var i virkeligheden af begejstring for Carl Nielsen, jeg var tilbageholdende, fortæller Blomstedt, ikke fordi, jeg havde fået nok. Men det skete bare ikke. Da han for nylig igen spillede den 4. i San Francisco, havde de ikke spillet den, siden han sidst spillede den med dem for mere end ti år siden. Ingen andre havde pillet ved fortolkningen: den kom ud, som den var blevet stoppet ind i sin tid! - Den ikke helt unge dirigent griner drenget og imponeret. - Og begejstringen var stor hos publikum, som må have dyrket cd'erne i de forløbne år.

Jeg fortæller, at et vigtigt motiv for mig til at bruge adskillige år på at samle og udgive Carl Nielsens skrifter, har været, at jeg ønsker at påvirke opfattelsen af Carl Nielsen, som jeg har oplevet som både mangelfuld og fordrejet. Næsten som et svar herpå taler Blomstedt om sit eget missionsinstinkt: Her er noget absolut fantastisk, som vi ikke kender, og man brænder af lyst til at vise andre, hvad det er! Men det har også en risiko. Det som man efterhånden kender så godt, føler man meget intensivt for, og når man så ikke umiddelbart får den respons, som man håber på, så bliver man utrolig skuffet. Det må man tage med i sine beregninger.

Vi er forlængst blevet sat over hjørne ved konferencebordet, og det går

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

langsomt op for mig, at vi allerede er langt inde i en samtale, der kan løbe af sig selv, jeg ved ikke hvor længe, at tiden går, og at vi næppe har hele natten for os. Næste dag skal dirigent og orkester i Frankfurt spille det samme program. Jeg må tage mig sammen og forsøge at styre samtalen, hvis jeg skal have det interview med herfra, som jeg har planlagt. Jeg lægger en lille båndoptager frem på bordet imellem os, idet jeg gør opmærksom på, at vi har aftalt at lave et interview. Det bliver signal til, at vi bliver dus.

Sachsen som musikland

- I ti år var du chef for Staatskapelle i Dresden, og efter 10 år i San Francisco og tre år i Hamburg er du nu Gewandhauskapellmeister i Leipzig. Hvad er det, der gør, at du og musiklivet i Sachsen - uanset styret - holder så meget af hinanden?

- Det har mange aspekter. Jeg kom til Dresden på et tidspunkt, da det var meget svære tider i Østtyskland. Det var lige efter Pragforåret. Russerne var marcheret ind i Prag, og østtyske soldater var også med til at slå opstanden, som de kaldte det, ned. De tjekkiske musikere, som arbejdede i Østtyskland, kunne naturligvis ikke acceptere, at deres hjemland blev invaderet af soldater fra det land, som de arbejdede i, og de rejste øjeblikkeligt hjem. Det gjorde Vaclav Neumann, som var chef her i Leipzig, og det gjorde Martin Turnovsky, som var chef for operaen i Dresden. Den første årsag, til at jeg blev indbudt til at gæstespille i Dresden, var, at man behøvede dirigenter til at fylde det vakuum, som var opstået.

Det udviklede sig. Det tog lang tid. Jeg havde meget svært ved at bestemme mig: Det var et elendigt land, men en dejlig by og et fantastisk musikliv og et herligt orkester. Den relation som jeg fik til kapellet i Dresden og til publikum i Dresden var naturligvis af musikalsk natur, men den var også en personlig reaktion, også fra publikums side. For dem blev jeg et lille lys af håb i en situation, hvor de var håbløst lukket inde og landet isoleret. Selv kunne de ikke rejse ud, og de vidste, at Østtyskland havde et meget dårligt image i verden som helhed. På de vilkår levede de, men nu oplevede de, at her kom en musiker fra den vestlige verden, som af egen fri vilje accepterede at komme hertil og mere eller mindre dele deres skæbne. Det var som om, de fik et lufthul, så de kunne begynde at ånde igen. Jeg blev en slags symbol for dem for den fri verden, som man vidste fandtes derude. For dem var det som et uudtalt løfte om, at den verden ville de komme i kontakt med igen på et eller andet tidspunkt.

Det er baggrunden. Jeg mærkede jo deres taknemmelighed. Publikum i Dresden og Leipzig er helt unik, også i sammenligning med resten af Tyskland.

- Ja, det har jeg også allerede bemærket, og også Carl Nielsen talte, da han i 1927 havde været i Leipzig og hørt Furtwängler opføre sin 5. symfoni, om "den store andagt, denne glæde ved musik", som han oplevede hos publikum endda over for ny og anderledes musik.

Sagde han det også! - Folk bliver siddende tilbage på deres pladser til orkestret går ud! De har en utrolig Ausdauer, og som musiker får man det indtryk, at musikken synker i dybet.

- Er der en, der taler, tysser man på vedkommende. Hvis man forsøger at tysse i København, bliver man selv upopulær, man skal endelig ikke tage det for højtideligt!

- Ja, publikum i Sachsen *er* noget specielt. - Det var en musikalsk meget lykkelig tid for mig i Dresden. Jeg mærker det, når jeg kommer tilbage som gæst, det er

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

altid den samme historie: Vi kan ikke begynde at spille, uden at de fortsætter med at klappe, og jeg må vende mig om og tysse dem ned. På den måde siger de: Velkommen, tak skal De have, fordi De var her i så mange år! Godt at se Dem igen! - Det er meget bevægende.

Man hører og ser på Blomstedt, at det også er bevægende at fortælle om det. Han skifter toneleje for at konkludere:

- Det var lidt af baggrunden for den relation.

- Men hvordan er det så gået til, at Sachsen er blevet et så fantastisk musikområde?

- Det er der mange årsager til. En af dem er, at Sachsen ligger så nær ved Böhmen. På mange måder er böhmerne de mest musikalske mennesker i Europa. Musik - når jeg taler om musik, mener jeg klassisk musik, ikke pop og rock osv. - musik er böhmernes måde at leve og udtrykke sig på, og i Sachsen er det lidt det samme. De slaviske rester findes overalt her. Man ser det på stednavnene. Leipzig er et slavisk ord, stedet, hvor der vokser lindetræer, og mange navne i omegnen er slaviske: Schkeuditz hedder lufthavnen, og Wiederitz, der er -itz, -itz overalt. Det slaviske er altså én årsag, en anden er, at Sachsen i mange år havde den lykke at have konger, som var utrolig interesseret i kunst og musik. August den Stærke, som på Bachs tid residerede i Dresden og gjorde byen til et fænomenalt kunstcentrum, er det mest kendte eksempel.

- Og netop musikken var vel så også fredet i den kommunistiske tid? Musikken var den kunstart, der blev slået mindst i stykker?

- Ja, man kunne ikke ramme den så let. Med musik kunne man ikke gøre så meget propaganda som med teater f.eks.

- Med musik kunne man fortsætte med at sige sandheden, uden at den blev forstået af de forkerte!

Herbert Blomstedt.

- Ja! - De gjorde nok forsøg på dét også, men det var så isoleret. Regien til Fidelio, som jeg dirigerede på operaen i Dresden, havde f. eks. en klar marxistisk tendens, som irriterede mig forfærdeligt. Jeg var på nippet til at nægte min medvirken, men det var ikke nemt som chef, og desuden måtte jeg erkende, at på det tidspunkt fandtes der så mange marxister også i den vestlige verden. Sverige var lige så socialistisk som Østtyskland, det var bare ikke et diktatur, men i filosofien! -

Musikken *var* stort set fredet for politiske indgreb. Jeg føler mig meget på bølgelængde med menneskene her, med deres kærlighed til musikken og med deres livsalvor, trods alle disse år med nazisme og kommunisme og nu de sidste ti år med grænseløs materialisme, som man godt kan forstå efter isolationen. Der er noget særligt her, som ikke findes i de fleste andre tyske byer.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

- Kan det så bevares her? I vest ser den grænseløse materialisme ikke just forbigående ud!

- Jeg tror det. Die Bachpflege her, som man kan sige meget, også kritisk, om - de har jo stået stille i 50 år - men blot det faktum, at her musicerer man Bach hver eneste uge i både Thomaskirken og andre kirker. Gewandhausorkestret er det eneste orkester, som spiller Bach i tjeneste hver uge, året rundt!

- Naturligvis ikke tubaspillere og harper! siger Blomstedt, pludseligt med en høj smittende latter og et glimt i øjnene, som hurtigt forvandles til saglighed igen.

- Men alle, som Bach har skrevet for, de gør det, og selv om der ikke er flere udøvende og bekendende kristne her, det er der måske også, så betyder det, at der er en almindelig respekt, kærlighed til og forståelse for den kultur, som Bachs kultur repræsenterer, og som ikke findes de fleste andre steder. Folk går jo sjældent i kirke, slet ikke i Skandinavien, det ved du lige så godt som jeg, og heller ikke i Tyskland, det er ikke interessant og relevant for moderne mennesker, men Thomaskirken! Altid fuld! Altid Fuld! 2000 mennesker hver eneste gang! Det er naturligvis på grund af Bachs musik, som på den måde bliver en slags katalysator for evangeliet. Hvis Bach havde kunnet stå op af sin grav i dag, så tror jeg, han ville have sat pris på at opleve, at han har været og er en eksponent for det evangelium, som betød så meget for ham. Byen og menneskenes bevidsthed her er præget af dette forhold. Selv om de fleste kun kender det på afstand, og det kun er et lille ornament, så *er* det en del af deres liv.

- Jeg gætter på, at du selv har haft Bach som en meget vigtig del af din bagage altid, men du har vist ikke dirigeret så meget Bach, det er jo ikke ham symfoniorkestrene spiller i vor tid, så det er vel en udvidelse af dit repertoire, at du nu i Leipzig skal spille de store Bach-værker, passionerne, og h-mol-messen, som du i øvrigt også skal spille i København og Ribe til påske?

- Det er en tilbagekomst. Jeg spillede meget Bach med mit første orkester i Norrköping, det var jo et lille orkester, Bach var ideelt. Men efterhånden som de orkestre, jeg arbejdede med, blev større, så blev også mit repertoire udvidet i den retning. Både i Oslo, som var den første station efter Norrköping, og i København, hvor vi tilmed havde to orkestre (Radiosymfoniorkestret og Radiounderholdningsorkestret) og kunne spille Gurrelieder og Mahlers 8. osv. uden problemer, trådte barokken lidt i baggrunden, og da jeg begyndte i Dresden blev Richard Strauss et must. Det er den eneste grund til, at jeg har spillet mindre Bach i de senere år. Det er musik, som interesserer mig kolossalt.

Carl Nielsen - ude eller hjemme

- Vi har allerede talt om Nielsen, men ham bliver vi ikke så let færdige med. Han blev engang spurgt, hvad det vigtigste var, når man dirigerede, og han svarede: At man ikke forstyrrer musikerne, når det går godt. Hvad ville du svare?

- Det indeholder en stor sandhed - især hvis man har musikere, som tager initiativ, og som har det i sig - men det han tilføjer er vigtigt: Når det går godt! En dirigent kan forårsage meget ondt, hvis han griber ind imod musikkens natur, og det sker alt for let, så Carl Nielsens svar indeholder en meget stor sandhed, men det siger også noget andet om Carl Nielsen: Han var efter de oplysninger, vi har, en meget dårlig dirigent, så han gjorde sikkert det bedste ved at gribe ind så lidt som muligt, blot hans personlighed var nok til at gøre musikerne

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

topkoncentreret.

- Ja, meningerne var meget delt om Carl Nielsen som dirigent, og det hænger næppe kun sammen med hans dirigentevner, men også med hans opfattelse af musikken. Han spillede med hurtigere tempi, holdt ikke af alt dette rubato spil, som de populære dirigenter dengang svælgede i.

- Han var en moderne dirigent! - Men han siger et sted, at den tanke, som nogle har, at man kan studere direktion, er latterlig: Man kan ikke lære det. Det ligger der også en sandhed i, men det viser også, at *han* ville ikke have kunnet lære det!

Igen denne befriende latter.

- I dag har kunsten at dirigere mange flere aspekter, end den havde i 1931. I dag må man studere direktion, det er så kompliceret, orkesterapparatet er så kompliceret, men naturligvis har Carl Nielsen ret i, at der er momenter i direktionsaktiviteten, som må være medfødt, og har man ikke dem...

Døren går op. Blomstedts sekretær bryder ind og beder om, at han tager sin kjole af, da den skal pakkes ned til gæstespillet i Frankfurt i morgen. Han rejser sig og undskylder over for mig. Tre minutter efter er han tilbage i civil, og samtalen forsætter.

- Hvordan har Gewandhausorkestret reageret på Nielsen sammenlignet med orkestret i San Francisco?

- Begge orkestre har reageret fabelagtigt, men meget forskelligt. Gewandhausorkestret er et vidunderligt orkester at musicere med. Det sidder dybt. På den første prøve spillede jeg symfonien straight through, uden at afbryde en eneste gang. De spillede naturligvis ikke perfekt, men de havde intet besvær med at følge tråden. Det imponerede mig, storartet at de kunne gøre det. Det er meget svær musik, ikke bare teknisk, også musikalsk er den svær, et nyt sprog. Man gør let dumme fejl, fordi der ikke kommer det, man tror. Rytmisk er der forskydninger, som man ikke venter sig. På mange måder lyder musikken så at sige normal, men lidt anderledes. Man ved ikke rigtig, hvor man er henne, er man hjemme eller ude!

Vi ler begge spontant: Nielsen, hjemme eller ude? Det er spørgsmålet!

- Så der er en vis forvirring, en indre forvirring, som musikerne naturligvis ikke artikulerer. Hvad er det her for noget? Det er de alt for professionelle til at sige, men de er åbne. Jeg synes, de har gjort det vældig godt, og deres indstilling er i det hele taget utrolig disciplineret. Og orkestret har kun spillet symfonien én gang før, med Paavo Berglund for 12 år siden.

- Hvordan opfatter du Carl Nielsens placering i traditionen?

- Jeg kan ikke placere ham som et led i en kæde. Han er helt unik.

- Og det er ikke blot, fordi kæden er gået i stykker i vort århundrede?

- Carl Nielsen har ikke haft den indflydelse på eftertiden, som man kunne have forventet sig, af to grunde: Dels er han født i et lille land, og da han døde i 1931, var han for ukendt til at andre komponister i den store verden kunne lade sig påvirke af ham og sige: Her har vi noget, vi kan spille videre på. Dels var hans musik for de radikale ikke tilstrækkeligt moderne, og for de traditionelle var den alt for moderne, den faldt mellem to stole. Han kunne ikke rangeres ind i Stravinsky-lejren, endnu mindre i Schönberg-lejren, og heller ikke i Richard Strauss-lejren. Han passede ikke ind nogen steder.

- Det er svært at finde noget senere at sammenligne Nielsen med, men med især den sene Hindemith, som heller ikke er in i

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

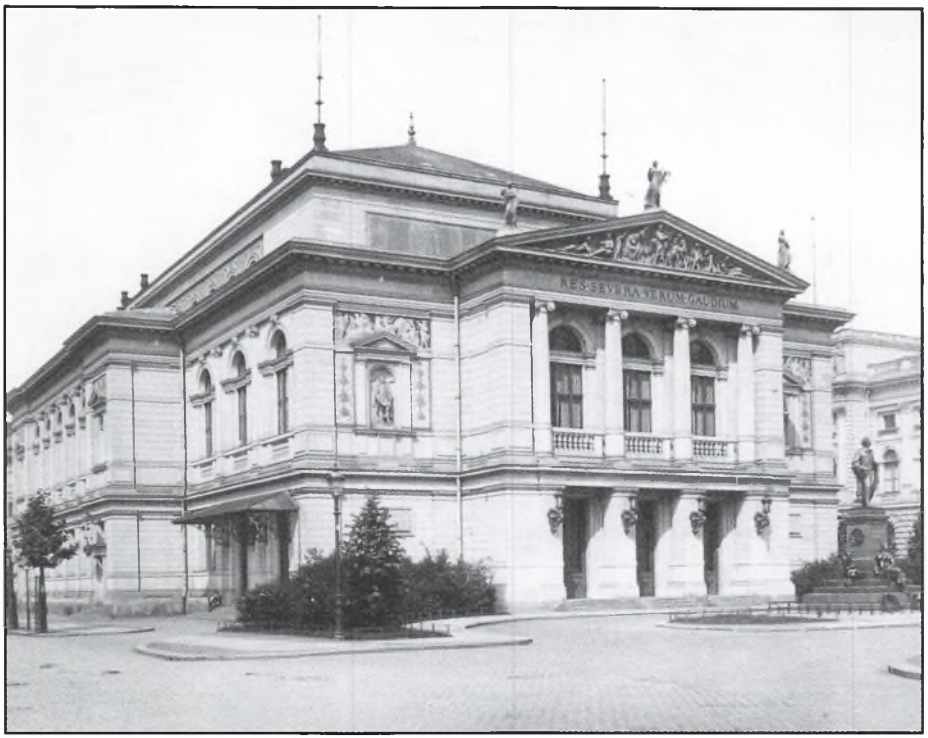

Det gamle Neues Gewandhaus fra 1884 blev bombet i 1944. Her hørte Carl Nielsen musik på sin første udlandsrejse i 1890-91, og her overværede han i 1927 Furtwänglers opførelse af den femte symfoni. (Det Kongelige Bibliotek, Billedsamlingen).

dag, er der visse fællestræk?

- Begge reagerede mod romantikken. Hindemith meget radikalt i sine unge år i tyverne og begyndelsen af trediverne, mindre da han kom til Amerika og var blevet ældre og mere moden. Nielsen gjorde det på sin egen meget personlige måde, men som Hindemith orienterede sig mod barokken, gjorde Nielsen det også, men han gik et skridt længere tilbage, renæssancen spillede næsten en større rolle for ham, takket være Knud Jeppesen og Palestrinaforskningen, som blomstrede i Danmark.

- Carl Nielsen studerede Palestrina allerede i 1890'erne!

- Ja, på det punkt var han beslægtet med Brahms, som også var historiker. Brahms var jo ikke musikvidenskabsmand i moderne betydning, han havde et stort bibliotek, han medvirkede som udgiver af nogle bind i den store Bach-udgave og i den store Schubert-udgave, og han studerede netop meget renæssancemusik. Han var dirigent for et damekor i sine unge år, og det har sat sig utrolige spor i hans kompositioner fra de tidligste korstykker til de allersidste. Alt dette er tydeligt til stede også i Carl Nielsens musik. I den fjerde symfoni, som vi netop har spillet, var denne anden sats utænkelig ... Blomstedt synger stilfærdigt fra allegrettoen ... hvis ikke senrenæssancen havde været der

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

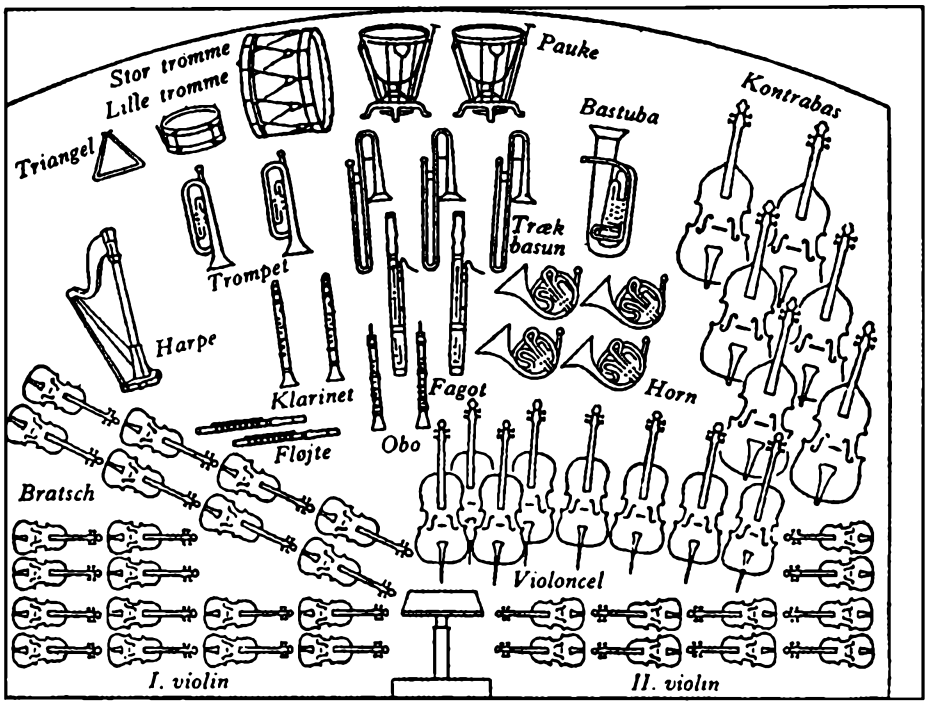

Den oprindelige europæiske orkesteropstilling.

med Hans Leo Hassler f.eks.

Jeg tror, at hvis Carl Nielsen har en fremtid som inspirator for andre komponister, så må det være nu. Han døde for tidligt og levede så at sige på et forkert tidspunkt til at få indflydelse på samtidige komponister. Det lokale er noget andet. I Skandinavien, hvor han var velkendt og en værdsat figur og havde mange beundrere ...

- Men trods alt alligevel ikke rigtig efterfølgere af format? Man kan spore indflydelse hos Hilding Rosenberg, men alligevel mere fra Sibelius?

- Rosenberg er et specielt tilfælde. Jeg mener nu, at der er mere Nielsen end Sibelius i Rosenberg. I visse værker kan man spore Sibelius, men Rosenberg er jo i høj grad en intellektuel musiker, mens Sibelius var en mere instinktiv musiker, utrolig klart tænkende med et fantastisk symfonisk instinkt, som ikke har noget med improvisation at gøre, men Carl Nielsens musik er arkitektonisk på en helt anden måde end Sibelius', og det tror jeg tiltalte Rosenbergs temperament meget. Mange satser i Rosenbergs symfoniske værker var utænkelige uden Carl Nielsen.

- Anden sats af Sinfonia Grave er det svært at tænke på uden samtidig at tænke på Nielsens 5., og den er jo så god, at der alligevel er tale om mere end blot en efterligning.

- Ja. -

- Hvad betyder den ny orkesteropstilling med 1. og 2. violinerne på hver sin side af dirigenten? I virkeligheden er det jo den oprindelige, det var sådan også Carl Nielsen brugte det.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

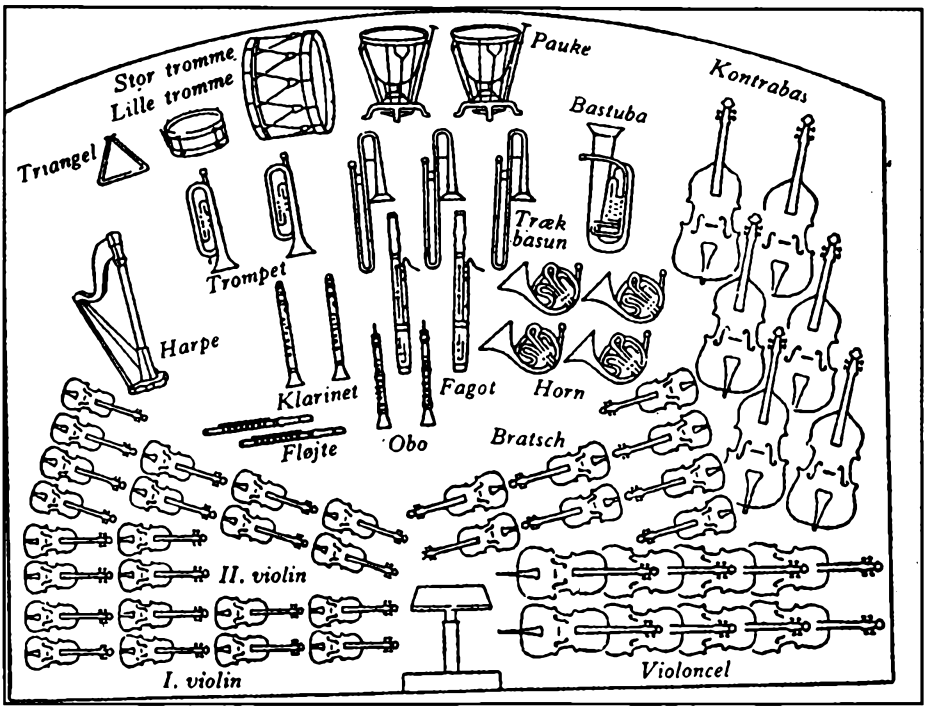

Den amerikanske orkesteropstilling.

- Sådan skal det være. Det har jeg vidst praktisk taget hele mit liv! Men jeg har ikke vovet det, for det er jo svært, i begyndelsen. Anden violinerne er blevet så vant til at sidde i skyggen af første violinerne og få en mægtig hjælp af dem rent rytmisk. Når de sidder isoleret på den højre side, som de også gjorde det i Carl Nielsnes eget orkester og egentlig i alle klassiske perioder, så er de nødt til at blive mere selvstændige og tage mere initiativ, og det er kun godt. Jeg har ikke konsekvent anvendt den opstilling i mere end fem år. Da jeg sluttede i San Francisco, tænkte jeg: Nu! nu! nu eller aldrig, nu må jeg vove det!

- Jeg ville gøre det i San Francisco allerede i 1992, men så skulle vi igennem en stor akustisk ombygning af vores sal, til 12 mill. dollar, med en dansk arkitekt, Laurence Kierkegaard. Han er direkte efterkommer af Søren Kierkegaard ...

- *Er han det!*

- Kierkegaards bror! og når man ser ham, slår det en med det samme: Billedet af Kierkegaard! Der er han igen, det er den familie!

Latteren runger i Gewandhauskapelmesterens kontor. Af og til har vi kunnet høre latter inde fra sekretærkontoret, nu må det være dem, der kan høre os.

- Det er ganske fantastisk, fortsætter Blomstedt, man bliver så lykkelig, og han er sådan et dejligt menneske. Nå, det var altså ham, der styrede den her renovering, og den lykkedes 100%, og så tænkte jeg, når vi nu flytter ind i salen, så laver vi den ny opstilling. Men så sagde orkestret noget, som også var forståeligt for mig: Nej,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ikke nu. De ville gerne teste den ny akustik under de samme forhold som tidligere, og hvis vi flyttede om nu, kunne vi ikke vide, om det klingede anderledes, fordi vi sad anderledes, eller det var, fordi salen var ny. Det var et gyldigt argument, og så løb det ud i sandet. En egentlig opposition imod det var der ikke. Så besluttede jeg, at ti år i San Francisco egentlig var nok, og jeg tænkte, at nu fortsætter vi, til jeg slutter her, men bagefter: Absolut!

- Det giver en anden totalklang, og man kan høre 2. violin-stemmen, når den adskiller sig fra 1. violinernes ...

- Orkesterklangen bliver mere transparent, det giver en bedre dialog-situation, og det giver også violinerne en bedre klangbredde i salen. Når første og anden violinerne spiller unisont eller i oktaver, og de spiller en cantilene, så kommer den svævende fra hele podiets bredde.

Jeg spiller med den opstilling konsekvent nu, og det var ikke svært at overbevise orkestret om, at vi skulle ændre opstillingen. De har været utrolig loyale, for de kræver også at sidde sådan, når gæste-dirigenterne kommer. Gewandhausorkestret har faktisk siddet sådan indtil ind i tresserne. Konwitschny (Franz Konwitschny, Gewandhauskapellmeister 1949-62) var den gamle skoles mand, og så længe han var her, sad man efter den gamle opstilling. Den amerikanske opstilling, hvor 2. violinerne gemmer sig bag 1. violinerne, den har en ganske kort historie her, men menneskene vænner sig jo så hurtigt til alting, og så spørger man, hvorfor gør du det? Men nu har de opdaget det, og de fleste ved også hvorfor.

- Paukerne i Carl Nielsens fjerde symfoni skulle faktisk også stå på en særlig måde. Af anmeldelserne fra uropførelsen kan man se, at pauke nr. to faktisk stod foran violinerne, nærmest publikum. Det er aldrig lykkedes mig at opleve symfonien på den måde, heller ikke i aften.

Max Klingers berømte Beethovenstatue (1902) har i dag sin plads i Klingerfoyeren i Gewandhaus.

- Ja, det er sådan, han vil have det, det står i partituret. Jeg har ikke villet gøre det, fordi violinerne ikke er vant til at have pauker så nær ved sig, og de ville skade deres fine intonation, som er utrolig følsom. Messingblæserne er vant til paukerne, og de spiller selv en kraftig rolle. Det væsentlige er, at paukerne bliver stillet antifonisk op. Virkningen fremkommer også, når paukerne er anbragt i de to bagerste hjørner. Det er også et pladsspørgsmål, vi har jo mange flere violiner, end Carl Nielsen havde, han havde sikkert aldrig 16/16, som vi spiller med.

- Nej, snarere ti eller tolv. Han

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

drømte sikkert om flere, og ved den nordiske musikfest i København i 1919 slog man byens to symfoniorkestre sammen i både Det uudslukkelige og Sibelius' anden.

- Med hans massive blæser-instrumentation må det have været endnu vanskeligere at få en ordentlig balance med få strygere, men det var tidens vilkår. Liszt opførte Lohengrin her i Weimar Stadtteater med otte førstevioliner!

- I København måtte man låne Det Kongelige Teaters pauker for at have pauker nok til den fjerde symfoni, og man kunne altså ikke opføre den på en dag, hvor der også blev spillet opera. Så lille en musikby var København på Carl Nielsens tid!

- Der er sket adskilligt siden da.

På sekretærkontoret kan de igen høre vores latter.

- Kommer der en ny indspilning, en tredje, af symfonierne?

- Det ser ikke ud til det. Grammofonbranchen er jo i en dyb depression. Jeg har med orkestret her lavet fem indspilninger for Decca, og tre er udkommet, Brahms' fjerde, Bruckners niende og Hindemiths Die Harmonie der Welt og Sinfonia Serena, de to andre, en Straussplade og en Mendelssohnplade, *kommer* ud, langsomt, firmaet eksisterer jo næsten ikke. Vi håber, at Decca igen kommer på den grønne gren, så vi kan begynde at lave indspilninger igen, men vi ved det ikke. For et par år siden så det specielt dårligt ud for Decca.

- Kunne det ikke komme på tale at skifte mærke?

- Jeg har jo eksklusivkontrakt med Decca, men de har givet mig frie hænder og sagt, at jeg frit kan indspille med et hvilket som helst selskab. Jeg har ventet lidt, man skal jo ikke bare løbe sin vej. Har man først etableret en kontakt med et andet firma, som ikke har samme renommé som Decca, og Decca så måske kommer på fødderne igen om nogle år ... min sans for loyalitet og trofasthed ville ikke have det så godt med det. Hellere vente på, at Decca skal komme op igen.

- Kunne andre Carl Nielsen-værker end symfonierne og koncerterne komme på tale? Jeg tænker især på Hymnus amoris, Søvnen og Tre Motetter. Af Brahms har du jo allerede indspillet kormusik her, hvad med en Nielsen-korplade?

- Jeg ville gerne gøre det, men jeg kan ikke se nogle umiddelbare muligheder for det. I givet fald skulle det være med MDR-koret, og der er et temmelig spændt forhold imellem MDR og Gewandhaus. På MDR er de meget ambitiøse og vil gerne bygge deres orkester op, og det er også vigtigt, det skal de gøre, det har de brug for, men de ser ethvert samarbejde med Gewandhaus som en slags risiko, de vil hellere profilere sig selv. Tidligere anvendte Gewandhaus næsten altid MDR-koret til større hovedopgaver, men nu vægrer de sig ved at stille med koret, som er mægtig godt, som er et stort kor, der prøver flere timer om dagen, og som er det fineste MDR har. For tiden er det deres politik, at når MDR-koret optræder, skal det være med deres eget orkester, for på den måde kan de understøtte og give deres eget orkester et løft. Jeg synes de overdriver det, og på langt sigt mener jeg også, det er forkert, men på kort sigt kan jeg forstå dem. Så lige nu tror jeg ikke, der er udsigt til en korplade, men vi har påbegyndt en opbygning af vort eget kor med en dansk dirigent, Morten Schuldt-Jensen, og når det begynder at bære frugt, så ligger det måske lidt anderledes.

- Jeg kan ikke undlade at tale lidt for operaen Saul og David også. Jeg har altid ment, at det måtte være værket for dig, både på

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

grund af det bibelske tema og fordi operaen i sin form både nærmer sig symfonien og oratoriet. Carl Nielsens forhold til opera var jo alt andet end traditionelt.

- Jeg vil forfærdelig gerne gøre det, jeg beundrer værket, og jeg husker meget godt opførelsen i København med Horenstein. Men det er også en enorm opgave, jeg tøver lidt. Opgaven som Gewandhauskapellmeister er utrolig omfattende. Nu sidder vi her, det er snart midnat, og sådan er det faktisk hver dag. Der er så mange, som kommer fra nær og fjern, og alting er vigtigt, og alting er interessant. Det er en voldsom kamp om tiden, og skulle jeg tage mig af en Saul og David, som jeg aldrig før har opført, så skulle jeg tage fri fra Gewandhaus et halvt år, og så længe kan jeg ikke forlade dem, ... siger manden, der i andre erhverv allerede ville have været pensioneret, med sin drengede latter.

(Interviwet med Herbert Blomstedt fortsætter i næste nummer af Magasin)

© John Fellow, december 1999

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Om Knabstrupperhesten og dens lød

Af forskningsbibliotekar, cand.phil. Jesper Düring Jørgensen

Ved ordet knabstrupperhest tænker mange sikkert på en hestetype med plettet lød omtrent som en dalmatinerhund. Navnlig før i tiden kunne denne hestetype hyppigt opleves i cirkus. Men kun få udenfor knabstrupperavlernes kreds kender fortællingen om Flæbehoppen og knabstrupperhestens oprindelse.

Historien handler om en hoppe med en mærkelig plettet lød. Den blev først efterladt af en spansk officer fra den hærstyrke af spaniere, der befandt sig i Danmark i 1808 for at assistere i kampen mod englænderne og i et påtænkt forsøg på at erobre Sverige. Siden kom den via en slagter Flæbe i Holbæk til Knabstrup Hovedgaard, hvor den i en kritisk situation demonstrerede utrolig hurtighed og udholdenhed. Anekdoten går i al korthed ud på, at godsejerens søn på Knabstrup ved et fald fra et loft brækkede sit ben. Der måtte hentes læge. Den spanske hoppe og en af gårdens andre heste spændtes for en vogn, og af sted gik det til lægen, der boede i landsbyen Butterup en mils vej fra Knabstrup, men lægen var ikke hjemme og måtte opledes i det noget fjernere Holbæk. Det hele udviklede sig til en længere og stærkt hasarderet køretur, der nedbrød den hjemlige hest fuldstændigt, mens den spanske hest var uberørt af turen. Alt dette - den efterladte hest og den mageløse køretur - er næsten for god en historie til at være sand, og forståeligt nok har mange ofte betragtet beretningen om Flæbehoppen som en blot og bar skrøne.

Til syvende og sidst er det jo heller ikke den eneste bemærkelsesværdige fortælling, der kendes, om de heste, som spanierne efterlod i Danmark, før de af englænderne blev transporteret hjem til Spanien for at deltage i oprøret mod Napoleons broder, der var blevet indsat som spansk konge af franskmændene. I sin roman *O.T.* fra 1836 har H. C. Andersen udnyttet en anekdote om de hingste, som det spanske kavaleri måtte efterlade, og som blev sluppet løs udenfor Nyborg, før spanierne gik ombord i de engelske skibe: „Hvilken blændende Farve!" udbrød Otto, i det Vennerne rullede forbi de smukke røde Blomster. „Det er en stolt Couleur!" sagde Kammerjunkeren, som reed paa sin Brune tæt ved. „En stolt Couleur! men de ere ogsaa gjødede med andalusisk Hingsteblod. Just heromkring var det Bataillen stod mellem Bæsterne! De veed, det var i 1808 Spanierne laae her i Fyen; de engelske Skibe krydsede i Beltet, og Romana med hele Hæren flygtede ombord, men deres Heste kunde de ikke faae med. Det var de prægtigste andalusiske Dyr, et Øie vilde see! de toge Tømmerne af dem og lode dem drive om her paa Marken som vilde Heste. Her græssede nu ogsaa de fra Nyborg, og da Andaluserne saae Vore, stillede de sig op i en Linie og overfaldt de danske Heste, det var en Kamp! Tilsidst sloge de hinanden selv indbyrdes, saa de styrtede i deres Blod! endnu som Dreng har jeg seet Pandeskallen af et af disse Bæster. Det er det sidste Eventyr, vi have fra Spaniernes Besøg i Danmark." [1] Man ser, at H. C. Andersen effektfuldt har benyttet det anekdotiske stof

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

som en slags tragisk pointe i sin roman.

Flæbehoppen på Knabstrup

Men hvorfra stammer egentligt historien om Flæbehoppen? Er det en oprindeligt mundtlig overleveret vandrehistorie, der først sent har fået skriftlig form i diverse artikler og bøger om hestevæsen i Danmark? Eller kan man spore fortællingen om Flæbehoppen tilbage i tiden til en eller anden mere eller mindre pålidelig skriftlig kilde fra samtiden, d.v.s. årene omkring napoleonskrigene? Ikke helt så langt tilbage kan man komme kildemæssigt, men omtrent.

Den første trykte redegørelse for Knabstrupperens historie fremkom i året 1855 i *Tidsskrift for Veterinærer*, hvor Willars Lunn, forpagter på Rønnebæksholm ved Næstved, gav en fremstilling af Knabstrupperhestens oprindelse samt en oversigt over stutteriets tilstand på Knabstrup, sådan som det var 1. januar i 1855. Lunns artikel udkom desuden samme år som en særskilt lille bog under titlen *Nogle Oplysninger om Knabstrup-Stutteriet og dets Afstamning meddelte af W. Lunn*, Bangs Bogtrykkeri, Næstved 1855.

Efter hvad jeg kan se, er artiklen i *Tidsskrift for Veterinærer* og den lille bog de første trykte vidnesbyrd om Flæbehoppens historie og om grundlæggelsen af knabstrupperstutteriet på Knabstrup Hovedgård.

Der er ganske vist 47 år mellem Flæbehoppens opdukken i Danmark og Lunns beretning om den, men det lille halve århundrede, som Willars Lunns beretning omfatter, er måske de vigtigste år i knabstrupperhestens historie, idet hesten konstitueredes som race i denne periode, og tilmed er Willars Lunn - om end ikke grundlægger af racen - så dog søn af grundlæggeren, og han har kunnet følge udviklingen i knabstrupperstutteriet som øjenvidne.

Willars Lunn er den første, der fastslår, at Flæbehoppen i 1808 blev afhændet til slagter Flæbe i Holbæk af en spansk officer. I 1812 købtes den af hans fader, Chr. Ditlev Lunn, på Knabstrup og indgik i det stutteri, som han havde opbygget i årene efter 1798. Om faderens hestebestand i dette tidsrum før Flæbehoppens opdukken på scenen fremhæver Willars Lunn tre forhold:
For det første, at faderen foretrak den frederiksborgske type.
For det andet, at han yndede affarvede heste, d.v.s. lyse heste af forskellig farve, eksempelvis nævnes skimler eller gule heste.
For det tredie, at han avlede efter præstation.

Willars Lunn udtrykker det således: „Ved indkjøb tog han dog ikke alene hensyn til Hestens Ydre, men han søgte gjerne at erhverve sig Hopper, der ved anstrengt Brug og strenge Herrer havde viist hvad de kunde udholde, og han har imellem casserede Ride- og kjøre-Heste fundet Tillægsdyr af stor Værdi.“ (2)

Det var i denne avlsmæssige sammenhæng, Flæbehopppen fandt sin plads i 1812.

På en nutidig betragter virker det unægtelig inciterende at læse om en præstationsavl, der i stedet for at bygge på diverse mere eller mindre relevante afprøvninger af ungheste, havde det daglige hårde slid som udgangspunkt, og at det var kasserede ride- og køreheste, der ved vist duelighed og holdbarhed kom ind i avlen fremfor aldrig så lovende men uprøvede ungheste. Ved siden af dette praktiske, brugsmæssige aspekt kan man desuden forestille sig, at avlsdyrene sandsynligvis har

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

58

Wie die Innerlichen Eigenschafften der Pferde sämbt den Vier Elementen/ aus den euserlichen Farben zuerkennen sein.

Element	Innerliche Eygenschafft.	Eusserliche Gestalt.	Natur
Lufft	Sanguinisch warm vnd feucht.	Kastanienbraun oder Apffelgraw.	Geschickt.
Fewer	Colerisch. Hitzig vnd Trucken.	Lichtbraun oder Füxe.	Zornig vnd Hitzig.
Wasser	Phlegmatisch feucht vnd kalt.	Weiß oder Lichtfahl.	Werich.
Erde	Melancholisch kalt vnd trucken.	Rapp oder Schwartz braun.	Vngeschickt.

DJe Pferde sind auch gemeinlich vnterschiedtlicher Natur vnd *Complexion*, nach der Lande arth darinnen sie fallen/ vnd erzogen werden/ welches die jenigen wol in acht nehmen sollen/ so sie abrichten vnd zeumen wollen/ das sie erkennen ob sie Hitzig/ Zornig/ Sittsam oder Faul sind/ auff das sie ein jedes nach seiner *Complexion*, Natur vnd Eygenschafft zu Reiten vnd zu Zeumen wissen/ dañ sonsten werden sie mehr verderben als gut machen/ wañ sie dieselben wieder ihre Natur zu andern thun zwingen wollen/ darzu sie nicht geartet oder *Qualificirt* sind/ vnd ist wol war/ das auff allerley Mannier gute Pferde gefunden werden/ nichts desto weniger rede ich nach gelegenheit vnd erfahrung so man gewöhnlich in den *Complexionen* findet.

Von

Oversigt efter den galenske elementlære fra Georg Engelhard Löhneysen: Della Cavalleria Gründtlicher Bericht von allem was zu der Reutterei gehorig und einem cavallier davon zuwissen geburt. Remlingen 1609. Skemaet viser, hvilke farver de gode og de mindre egnede rideheste kan have. Löhneysen anbefaler dog i teksten under skemaet også at lægge vægt på det miljø, hvori hesten er avlet.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

været temmelig billige i anskaffelse, eftersom de i større eller mindre omfang har været kasserede til deres oprindelige formål. Om købet af Flæbehoppen hedder det: „Saaledes havde min Fader allerede dannet sig en temmelig eensartet heste-Familie, da han i 1812 kjøbte en Hoppe af Slagter Flæbe i Holbek, der uagtet den ikke i ydre Form aldeles svarede til de andre Heste men mere lignede en engelsk Jagthest, dog blev tilbørligen vurderet for dens mageløse Udholdenhed." [3] Videre nævner Lunn, at slagteren har købt den af adjudanten ved en spansk infanteribataljon, der blev taget til fange i Roskilde, og at hesten havde måttet yde præstationer, der kunne trodse alt væddeløb.

Det har således mere været hestens indre egenskaber end dens ydre, der har motiveret anskaffelsen af den. Den beskrives i øvrigt som en ædel, smuk hest, zobelfuchs med hvid man og hale, stærkt stikkelhåret med små hvide runde pletter hist og her på kroppen, mest på lænden, hvor der også fandtes nogle brunrøde pletter.

Flæbehoppen: Spansk eller engelsk?

I sine videre forsøg på at afklare Flæbehoppens oprindelse er Willars Lunn i høj grad tvivlrådig, og man aner, at hans overvejelser må have indgået i en løbende diskussion om Flæbehoppens dunkle oprindelse. Hestens ydre særpræg, dens nedarvningsevne og hele præstationsduelighed må selvsagt have fremkaldt mange tanker herom. Lunn nægter ikke, at hesten kan være fra Spanien, men et argument herimod kunne være, at det spanske kavaleri, der var i Danmark i 1808, udelukkende havde været beredne på hingste. Men eftersom chefen for interfanteriregimentet i Roskilde havde kørt i en vogn trukket af fire muldyr, kunne man vel også forestille sig sandsynligheden af, at samme chefs adjudant kunne ride på en hoppe. Lunn er imidlertid mest til sinds at afvise forestillingen om, at hesten skulle stamme fra Spanien. I stedet mener han, at hoppen kom fra England. Hans argumentation herfor er, at Flæbehoppen var af en ædel og konstant race, idet hendes afkom endnu i fjerde og femte led bevarede det ejendommelige i farven. Som det fremgår af citatet ovenfor, betonede Lunn, at hoppen i form mindede om en engelsk jagthest, og det er derfor nærliggende, at han hæftede sig ved England som Flæbehoppens oprindelsessted.

På samtiden har Lunns argumentation for England næppe virket tynd, men for en nutidig betragter er hans argumenter ikke overbevisende, eftersom der netop i Spanien fremfor så mange andre lande, herunder England, længe havde været avl af ædle racekonstante heste. Men Lunn er undskyldt: Hans argumentation for Flæbehoppens engelske oprindelse røber, at han i lighed med så mange andre hestekendere fra det 19. århundredes begyndelse må have været påvirket af den såkaldte „anglomani" indenfor hesteavlen. I kort begreb var anglomanien et modefænomen, der gjorde, at man efter napoleonskrigene på det europæiske fastland ensidigt fik smag for engelske heste og engelsk ridestil. Jagtridning og væddeløb afløste tidligere tiders dyrkelse af den høje skoleridning, og følgelig forandredes de efterspurgte hestetyper gradvis. Fuldblodshesten og den engelske jagthest afløste det 18. århundredes skolehest som toneangivende og prestigegivende typer. I Danmark fik dette katastrofale følger for Frederiksborghesten, da man for at leve op til tidens idealer indkrydsede engelsk

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

fuldblod, men det er en ganske anden sag, som vi vil lade ligge her.

Det er meget sandsynligt, at Flæbehoppen kan have mindet om en engelsk jagthest, men det er også lige så sandsynligt, at Willars Lunn i den fremmede hest har set det, han netop har ønsket at se, og helt i tidens ånd har det været en engelsk hest. Der findes næppe noget billede af Flæbehoppen, og derfor er vi afskåret fra en nærmere bedømmelse af rimeligheden i hans beskrivelse af hesten.

Lunns beretning blev gennem de efterfølgende år hyppigt citeret, og specielt hans bestemmelse af Flæbehoppen som stammende fra England blev drøftet.

I *Ugeskrift for Landmænd*, 2. Rk. bd. 1, s. 107 tog en kammerråd J. B. H. Andersen afstand fra Flæbehoppens engelske oprindelse med disse ord:

„At Hoppen, som Nogle antage, skulde være af engelsk Oprindelse, betvivler jeg af flere Grunde, og navnlig fordi det særegne Lød, som den ene saa bestemt har nedarvet i sin Slægt, og som ikke sjælden endog i 4de Led aldeles bestemt er fremkommen, viser, at Hoppen har været af et konstant hesteslag med dette Lød, og som næppe i England kunde være sporløst forsvunden. Det forekommer mig derfor rimeligere, at Hoppen er medbragt direkte fra Spanien og vel saa har været andalusisk eller, hvad man vel lige saa godt kan sige, af orientalsk Oprindelse."

En senere tids iagttagelser har haft til følge, at man i dag er mere tilbøjelig til at følge kammerråd Andersens ræsonnement, og med større sandsynlighed placerer man i dag Flæbehoppens hjemsted i Andalusien.

Den moderne knabstrupperhest grundlægges

Men en race grundlægges jo ikke af en enkelt hoppe. Som vi har set, var Flæbehoppen et tillæg til en eksisterende avl af heste af frederiksborgtype. Overfladisk set så dansk en avl som nogen og så fjernt fra Spanien og Andalusien som vel muligt. Men afstanden er i dette tilfælde ikke så stor endda. Man skal huske på, at en væsentlig basis i Frederiksborgstutteriet blev lagt netop med spanske heste gennem 1500 og 1600-årene, en periode, hvor spanske heste dominerede i Europas hofstutterier.

Efter erhvervelsen i 1812 blev Flæbehoppen bedækket med en hingst fra stutteriet på det nærliggende Løvenborg, hvis hestebestand var en aflægger af Det kongelige Frederiksborgstutteri. Denne hingst, der beskrives som gul med hvid man og hale, var en efterkommer af den navnkundige frederiksborghingst Bæver 2, født på Frederiksborgstutteriet i 1782 i syvende led af den røde stamme. Denne stamme kan føres tilbage til en sort hingst fra Spanien, som antageligt fødtes i 1683, samt til den røde hingst Agreable, født 1696. Fra ca. 1700 var den røde farve ganske vist dominerende, men ikke enerådende i stammen. Heste med andre farver forekom.

Under alle omstændigheder kan man fra tiåret 1716 - 1726 via Agreables datter, Hjerte, der beskrives som gultigret, følge den gule samt den tigrede eller plettede farves indgang i den røde Frederiksborgstamme, og det er sandsynligvis herfra, den gule hingst på Løvenborg har fået sin smukke gule lød, der desværre kun alt for sjældent dukker op på nutidens knabstruppere. Mødet mellem Flæbehoppen og den gule hingst fra Løvenborg var således ikke et møde mellem

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Groupade vist ved pilaren af rytter på en tigret hest. I Löhneysens ridebøger fra 1609-10, der med sandsynlighed var illustreret af forfatteren selv, findes ingen tigrede eller spættede heste på illustrationerne, men på den udgave, der kom i 1729 findes adskillige. Et eksempel på modens omskiftelighed i hesteavlen. (Illustration fra Georg Engelhard Löhneysen: Neu-eröffnete Hof-Kriegs- und Reitschul. Nürnberg 1729).

en dansk og en spansk modsætning, men snarere en forstærkning af visse fælles gener, der sandsynligvis har haft en fælles oprindelse i Spanien. Bedækningen af Flæbehoppen resulterede 1813 i en spættet hingst, der efter sigende skal have haft 22 forskellige farver. Hingsten fik navnet Mikkel, og efter den er knabstrupperne også siden blevet betegnet som „mikkeler". Desværre er denne hingst næppe nogensinde blevet malet eller tegnet, og vi kan derfor kun gisne om dens type og udseende, hvilket er ærgerligt, da man med nogen ret kan betragte den som stamfaderen til den moderne knabstrupperhest. Sin udholdenhed og hurtighed syntes den at have overtaget efter moderen, men man skal ikke være blind for, at også Bæverhestene i det 19. århundredes begyndelse gjaldt for at høre til Frederiksborgstutteriets mest værdifulde del, idet disse heste ikke i samme grad som stutteriets øvrige bestand var præget af den degeneration, der i 1800-tallet ramte stutteriet så fatalt. Med stolthed beretter Willars Lunn om, hvorledes Mikkel umiddelbart efter en køretur fra Knabstrup til Slagelse væddeløbsbane var i stand til at vinde væddeløbet for derpå at returnere til Knabstrup endnu samme dag. Men Mikkel har formentlig også fået en del gode egenskaber og farveanlæg fra sine frederiksborgske aner.

Farven på de første knabstruppere

Ud over at skildre den spættede knabstrupperhests oprindelse gør Willars Lunn sig forskellige overvejelser angående den specielle spættede

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

lød samt hestetypens karakteristika i øvrigt. Sagen var nemlig, at tigrede eller spættede heste på Lunns tid for længst var blevet umoderne. Da de spættede eller tigrede farver dukkede op i Chr. Ditlev Lunns avl, var årsagen dels hans personlige - og i virkeligheden atypiske - interesse for affarvede, d.v.s. skimlede eller blakkede hestetyper, dels det historisk set tilfældige sammentræf af anlæg for pletter, som både Flæbehoppen og den gule bæverhingst har været bærere af.

Willars Lunn nævner i sit skrift, at man i disse første årtier af knabstrupperavlen faktisk kritiseredes for farven, bl.a. i en rapport, som konstitueret landstutmester Dr. G. E. With udarbejdede for året 1851. Ganske vist rådede With til at bruge knabstrupperheste som forædlere af hesteavlen i Holbæk Amt, men som noget negativt anførte han følgende helt i tidens ånd.: „Mod at afbenytte Heste af Knabstrupper Racen til Avl, kan det indvendes, at de ere tilbøielige til at give et spettet Afkom - hverken den ægte tigrede eller brogede Farve; - men de ere i Besiddelse af saa mange andre Dyder, saavel med Hensyn til deres meget forædlede Præg, som øvrige gode Beskaffenhed, at de paagjældende ikke alene selv kunne bruge dem med Fordeel, men ved given lejlighed let kunne sælge dem paa fordeelagtig Maade.“ [4] Forsøg på at bortavle denne utidssvarende lød havde man dog ikke meget held med. Hertil kom, at man mente at kunne iagttage, at hestens øvrige gode egenskaber tabtes i samme takt, som den karakteristiske farve udviskedes.

Man kan have sin tvivl om den objektive sandhed i denne iagttagelse, men under alle omstændigheder ophørte man med bestræbelserne på at lade farven forsvinde. Farven måtte man tage med. I begyndelsen som et nødvendigt onde, siden gjorde man åbenbart en dyd af nødvendigheden, idet det synes som om knabstrupperens farve - selv i denne tid med andre idealer for hestefarver - alligevel blev ganske eftertragtet, måske nok så meget, fordi man troede, at den spættede lød var en garanti for den gode hest. I Lunns formulering lød det således: „ ... thi uafset fra at det spettede Lød for Tiden endog synes at være i Mode, saa ere Knabstrupperhestene nu saa anerkjendte for deres Udholdenhed, at selv naar Moden slaaer om, ville Hestene dog staae høit i Handel og Vandel formedelst deres mange gode Egenskaber.“ [5]

Man måtte således kapitulere overfor de hårdnakkede farvegener.

Traditionelt betegnes en hest med hvidt skind og pletter i en anden farve jævnt fordelt over hele kroppen som en tigret hest, mens en hest med mere eller mindre ensfarvet forpart og plettet lænd og kryds betegnes som en skaberaktigret hest - eller hvis farvevariationerne er vanskelige at beskrive entydigt, bruges betegnelsen spættet, ganske som Lunn gør det i sit skrift.

I følge den stutterioversigt, hvormed Willars Lunn afslutter sin artikel, er vi i den heldige situation, at vi - ud over at få en opgørelse af hingste, hopper og afkom - også får en oversigt over de farver, der var repræsenteret i stutteriet anno 1855. Den første januar dette år rummede stutteriet i alt 39 heste, således specificeret: Hingste: to. Hoppebestand: 16. Af ungheste fandtes 21. Heraf var 13 to- eller tre-årsplage, nemlig seks hingsteplage, syv hoppeplage samt otte føl. Alt i alt ikke nogen stor bestand i racemæssig henseende, men til gengæld et anseeligt privatstutteri, og sandsynligvis har det udgjort den største

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

samlede bestand af knabstruppere på denne tid. Ved siden af opgørelsen over bestanden på Knabstrup anfører Lunn syv hingste, hvoraf kun to, Frode og Thor, tilhørte stutteriet på Knabstrup, mens de resterende fem havde andre ejere. Alle syv betegnedes som indbrændt som stutteridygtige. Herved får man et relativt begreb om spredningen af hestene samt et indicium for, at man på dette tidspunkt åbenbart også drev avl på en foreningslignende måde. Bedømt ud fra ejernes navne og stillingsbetegnelser ser det ud til, at knabstrupperhestene på dette tidspunkt fortrinsvis fandtes på det større landbrug.

Med hensyn til farverne på de opgivne dyr ser det unægtelig ud til, at den tigrede knabstrupperhest på dette tidspunkt har været temmelig sjælden. Af de 39 heste betegnes kun hingsten Frode som bruntigret, mens 16 dyr betegnes som spættede. Fire betegnes som gule med hvid man og hale, en enkelt som gul med sort man og hale. Endnu en enkelt af de gule betegnedes lidet flatterende „skidengul". De øvrige syv ensfarvede heste var brune eller røde, men nok så interessant er det, at der endnu på dette tidspunkt kan registreres tre dyr, der formentlig har ligget tæt på stammoderen i farve. De betegnes nemlig som værende „zobelfuchse" med hvid man.

Det er interessant at se, at datidens knabstruppere på Knabstrup Hovedgaard farvemæssigt har adskilt sig fra nutidens på den måde, at den nu om dage så eftertragtede og langt hyppigere forekommende tigrede farve bestemt ikke var dominerende på stutteriet på Knabstrup, mens den mere uvisse spættede lød til gengæld var fremherskende.

Om grunden hertil kan man naturligvis kun gisne, men et nærliggende bud er, at man i datiden nok så farverne - den spættede eller den tigrede - som et interessant kuriosum, men ikke som et specielt eftertragtet avlsmål, sådan som det siden er blevet tilfældet.

I disse første årtier af knabstrupperavlen fik man ved et lune af naturen og ved en historisk tilfældighed spillet en hestetype i hænderne, der ud over disse i tiden sjældne farver også rummede efterspurgte brugskvaliteter. Willars Lunn udtrykte således: „Hestene af Knabstrup Racen kunne anvendes baade som Rideheste for Herrer og Cavallerister, og som Kjøreheste, saavel Karethheste, som til Post- og Arbejdsheste; hvilket Fortrin ingensomhelst anden forædlet Race i den Grad er i Besiddelse af." [6]

Hestens lød i kulturhistorisk perspektiv

Det hedder nok så dydsiret, at god hest ingen farve har. M.a.o. hestens indre, brugsmæssige egenskaber er det afgørende uanset hestens lød, men hestenes farver; fordommene - eller den høje mening - om dem har alligevel altid spillet en vigtig rolle i skiftende tiders bedømmelse af heste. I virkeligheden har hestefarverne en egen mini-kulturhistorie, som næppe mange kender, og når man beskæftiger sig med en historisk hestetype som knabstrupperen, er det kun naturligt at se den karakteristiske knabstrupperlød i en historisk sammenhæng. Fra 1500-tallets midte, med opblomstringen af den trykte ridebog, har vi nogenlunde pålidelige kilder om den rolle, som hestens farve spillede.

Af statskonsulent J. Jensens grundige bog om Frederiksborgstutteriets historie fra 1910 [7] fremgår det, at man på dette stutteri i en lang periode opdelte hestene efter farve i givne stod, d.v.s. et antal hopper samt en hingst. Faktisk fandt

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

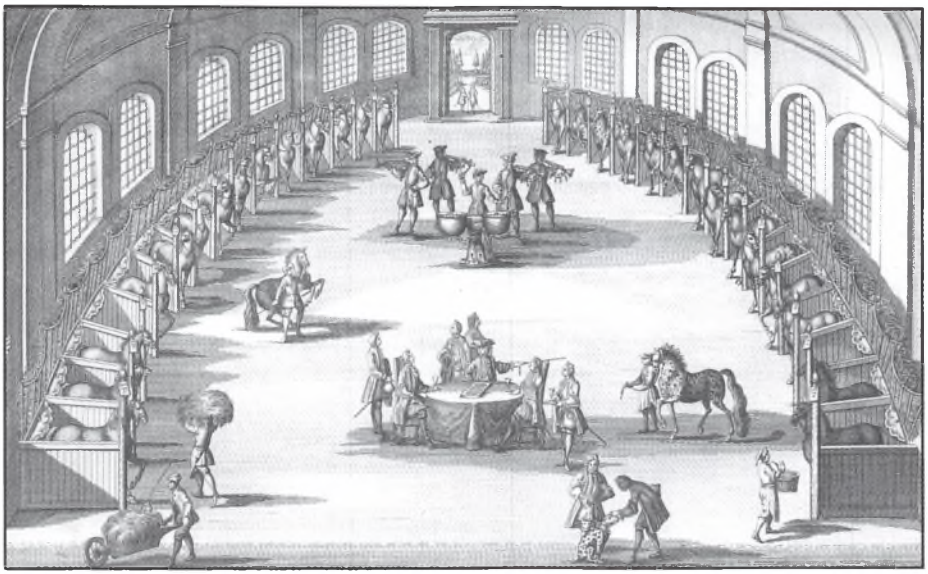

Staldinteriør med tigrede heste og en dalmatinerhund fra Georg Engelhard Löhneysen: Neueröffnete Hof-Kriegs- und Reitschul. Nürnberg 1729.

bogens forfatter heri et klart vidnesbyrd om den tids planløshed i hesteavlen, men han skal være undskyldt. Selv om J. Jensen sikkert har været en kompetent avlskonsulent og desuden også ganske dreven til at søge kilder i arkiverne, er det til gengæld klart, at han ikke har haft nogen dybere viden om den tankegang, der på et overordnet plan var bestemmende for hesteavlen i ældre tid.

J. Jensen var landbrugets mand. I sin bog vurderer han ensidigt hesteavlen i Danmark ud fra de interesser og behov, landbruget havde på hans egen tid, og denne synsvinkel, der tydeligvis er et resultat af den selvbevidsthed, som prægede den danske bondestand i årene omkring systemskiftet, levner ikke megen forståelse for den oprindelige Frederiksborghest, endsige sympati for den statslige avl af hoffets og aristokratiets skolehest.

Det at opdele en hestebestand efter farve var alt andet end udtryk for planløshed. Tankegangen bag denne systematik var mindst lige så dybsindig, og ud fra tidens forestillinger lige så videnskabeligt velbegrundet, som vore dages opfattelse af generne og deres virkemåde.

I hestefarverne havde man et særdeles synligt udtryk for det, man på andre områder af menneske- og kulturlivet har betegnet som den aristoteliske verdensopfattelse.

Aristoteles' filosofi var et forsøg på at opstille et filosofisk helhedssystem på grundlag af et stort systematisk bearbejdet erfaringsmateriale, hvor læren om de fire elementer, jord, vand, luft og ild, blev betragtet som de afgørende grundstoffer for alt liv. Med lægen Galen, der levede fra 129 til 199, kombineredes teorien om de fire elementer med læren om de fire legemsvæsker, blod, slim, den gule galde og den sorte galde. Ud fra tilstedeværelsen af disse væsker forklaredes igen de fire temperamenter, man mente at kunne iagttage hos

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

jordens skabninger: Det sangvinske, det flegmatiske, det koleriske og det melankolske. Galens tankegang blev på mange områder ført videre gennem middelalderen og renæssancen, ikke mindst hans teori om de fire elementers indflydelse på menneskets legeme og sjæl.

Ifg. Galen havde ild, vand, luft og jord hver sin fremherskende egenskab, nemlig henholdsvis varme, fugtighed, tørhed og kulde. I den ene legemsvæske, blodet, fandtes de fire legemsvæsker i ligelig eller harmonisk blanding, mens vandet dominerede i slimen, ilden i den gule galde og jorden i den sorte galde. Ved sammensætningen af elementernes kvaliteter opstod en række egenskaber ved organismen såsom varme, kulde, grad af fugtighed o.s.v., ligesom forskellig smag forklaredes ved forskellige sammensætninger af legemsvæskerne. I sidste ende gav blandingen af legemsvæskerne sig udslag i temperamentet, hvor man skelnede mellem fire forskellige, alt efter hvilken legemsvæske der dominerede: Eksempelvis beroede det koleriske temperament på den gule galdes overvægt i legemet, det flegmatiske på slimens dominans, det melankolske på den sorte galdes og det sangvinske på blodets.

I virkeligheden var denne lære om de fire elementer som byggesten for alt liv et storslået forsøg på at etablere en harmonilære, forstået på den måde, at det afgørende for det gode temperament og de gode egenskaber var den rette harmoni mellem elementerne og legemsvæskerne.

Farven som en faktor for hestens temperament

Men hvad har nu alt det med hesteavl og hestefarver at gøre? Faktisk ganske meget.

I 1500- og 1600-årene betragtede man hestens lød som en slags afspejling af dens temperament og indre egenskaber. Hos en af renæssancens største hippologer, Georg Engelhard Löhneysen, der virkede som staldmester for hertugen af Wolfenbüttel - Lüneburg fra 1583 til 1622, - og for øvrigt også for den danske konge Frederik II. fra 1586, - vil man se, at han i sit tobindsværk om ridekunst og hesteavl: *Della Cavalleria Gründtlicher Bericht von allem was zu der Reutterei gehörig und einem cavallier zuwissen geburt*, Remlingen 1609 og *Gründtlicher Bericht vom Zeumen und ordentliche Ausstheilungen der Mundstück und Stangen...*, Remlingen 1610 ligefrem har et stort kapitel, hvor han ud fra den galenske harmonilære forsøger at opstille en systematik i skemaform over, hvilke hestefarver og hvilke temperamenter, der er at foretrække ud fra rytterens synsvinkel.

Betegnende nok foretrak Löhneysen langt brune eller æblegrå heste som den type, der havde det mest harmoniske temperament, hvor det sangvinske og det flegmatiske stod i et sådant forhold, at man som udgangspunkt fik den fyrige, gode og let afrettelige ridehest. Men hvordan så man nu på den spættede eller den tigrede lød på Löhneysens tid?

Hvor nødigt jeg end må indrømme det: Löhneysen - og tilmed har han formentligt blot udtrykt sin tids gængse opfattelse - brød sig ikke om flerfarvede eller blakkede heste. Han nævner ikke tigrede heste direkte, men disse typer sammenfattede han under betegnelsen: Heste med urene farver; og hvor disse dominerede var Löhneysen tilbøjelig til at betragte hestene som værende uden energi og nerve.

Den væske, der dominerede i

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

disse dyr, var jo blot slimet. Ser man tillige på billeder af heste fra denne periode, vil man se, at der ikke i 1600-tallets første halvdel forekommer billeder af tigrede eller spættede heste. Mon ikke forklaringen på det kunne være udtryk for elementlærens indflydelse på hesteavlen? På baggrund heraf var helt naturligt avlsmæssigt at sortere sine stod efter farve, idet man naturligvis ønskede at tilføre sin avl den rigtige balance af legemsvæskerne, således at man kunne være så sikker som mulig på, at hestenes temperament var så godt som muligt. Men Löhneysen var ikke alene bundet af denne middelalderlige tankegang med dens dybe rødder i den klassiske oldtid, han var desuden en praktisk iagttager af naturen, og derfor opfordrede han tillige til, at man også lagde vægt på det miljø eller de omgivelser, hvorfra hesten stammede, idet disse forhold også spillede en væsentlig rolle for avlen.

Vekslende mode i spættede og tigrede heste

Fra 1600-tallets sidste halvdel og gennem første halvdel af 1700-årene synes forholdet at ændre sig. Indenfor medicin og filosofi i denne periode viger den aristoteliske elementlære til fordel for mere moderne filosofiske og empirisk prægede opfattelser, der i højere grad byggede på eksakte erfaringer fremfor på spekulative systemer, og det er da en nærliggende tanke, at forestillingerne om hestefarvernes betydning i relation til hestens temperament og øvrige egenskaber efterhånden tabte sig. Alligevel vedblev man også i denne periode på hofstutterierne rent mekanisk at opdele hestene i stod efter farve, måske mere et udtryk for traditionens sejlivethed end for en tro på elementlæren. Under alle omstændigheder kan det konstateres, at de tigrede og spættede heste kommer i mode i de to-tre sidste årtier af 1600-tallet, og at denne interesse for de brogede og tigrede heste holder sig til omkring 1770, hvis man skal dømme efter tidens billedlige fremstillinger i malerkunsten og i ridelitteraturen fra denne epoke. Naturligvis hører det med i billedet, at der også i denne periode på Det kongelige Frederiksborgstutteri fandtes tigrede heste. I midten af 1745 oprettedes der ligefrem et tigret stod, der var levedygtigt til 1759.

Tigrede og spættede heste findes gengivet i næsten alle denne tidsalders ridebøger, og der findes ligeledes utallige malerier af tigrede heste fra disse år. Tænk bare på den fine billedserie med fremstilling af karruselscener og eksempler på skoleøvelser på Rosenborg Slot fra Christian V's tid, eller på de noget senere billeder i England på Wilton House. I begge billedserier findes flere tigrede heste. I serien på Wilton House er en af dem tilmed betegnet som en dansk hest. Slår man op i 1700-årenes standard-rideværk, Guérinières berømte ridebog *Ecole de Cavalérie Contenant la Connoissance l'instruction et la Conservation du Cheval*, Paris 1733, vil man støde på prægtige kobberstik af spættede og tigrede heste bogen igennem.

Men henimod 1700-årenes slutning synes interessen igen at svinge over til fordel for de ensfarvede hestetyper, og efter napoleonskrigene, hvor ridekunsten på det europæiske kontinent forandrede sig radikalt, blev denne tendens så at sige enerådende. Engelske heste og engelsk ridestil blev fuldstændig dominerende i Europa. Tigrede eller spættede heste blev umoderne. De havde haft deres storhedstid i senbarokkens og rokokotidens farvestrålende optog og karruseller ved de hofrideskoler, der fandtes ved så at sige ethvert fyrstehof i Europa. Men i de magre år efter

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

napoleonskrigene, - i Danmark var der statsbankerot, og i siden stødte en dyb landbrugskrise til, - kom fyrstehofferne overalt i Europa under både politisk og økonomisk pres, og den ekstravagante, økonomisk krævende skole- eller manégeridning forsvandt de fleste steder på det europæiske fastland.

Med det opadstigende borgerskabs indflydelse fulgte en afdæmp ning i levemåde, klædedragt og livsstil. Aristokraten afløstes som trentssætter, først af biedermeyeren, senere i århundredet af den victorianske gentleman, og ridekunst blev til ridesport. Den ensfarvede, gerne brune hest kom igen i mode, som den havde været det i 1500-tallet, men denne gang uden skygge af nogen filosofisk-biologisk begrundelse i elementlæren. Måske snarere som følge af den usikkerhed, der altid følger den, der stiger socialt: På den ene side er der et behov for at demonstrere den nye fremragende status, på den anden en betydelig ængstelse for at blamere sig, og i denne usikre, modsigelsesfyldte situation har den ensfarvede hest kunnet virke som et kompromis, der dels kunne tilfredsstille trangen til „blær" og dels sikre, at man ikke kom til at virke afvigende i den gruppe, hvor man ønskede at gøre den gode figur med sin hest og ridning. Interessen for ridning og heste er jo på en gang knyttet tæt til pengemarkedet og mindst lige så intimt til forfængelighedens marked.

Da knabstrupperhesten konstituere des som race i det 19. århundredes første halvdel, var der i virkelighe- den tale om et højst utypisk fænomen i tiden, og man forsøgte da også af ærligt hjerte at blive den spættede lød kvit, men uden held. Til gengæld betød hestenes meget gode kvalitet i denne periode, at farven fra at have været et nødvendigt onde blev et signal om, at man med en spættet eller tigret hest også stod overfor en god hest, og herved opstod paradoksalt nok en slags sub- eller kultmode på tværs af tidens konventioner. Knabstrupperhestens første historiker, Willars Lunn, holdt ikke af situationen og karakteriserede den således: „Da Heste med et Lød som Knabstrupperne synes at være i Mode, saa er mangen En meget tilbøielig til at ansee enhver spettet Hest for en god Hest; og det er desværre at befrygte, at denne Mode vil virke skadelig paa den Anseelse, som Racen nu for Tiden staaer i, da mangen en Liebhaver betaler Skindet med høi Priis istedetfor Hesten; og, naar han føler sig skuffet, kaster han med Urette Skylden paa Racen." [8] Lunn rammer uden tvivl fuldstændig plet med denne korte, skeptiske redegørelse for modens psykologi og den rolle den synes at spille i hesteavlen til hver en tid.

Noter

1. H.C. Andersen: *O.T.*, udgivet af Mogens Brønsted s. 51-52, DSL. Borgens Forlag 1987
2. W. Lunn: *Nogle Oplysninger om Knabstrup-Stutteriet og dets Afstamning*, Næstved 1855. = Lunn, s.11
3. Lunn, s.12
4. Lunn, s. 3-4
5. Lunn, s.5
6. Lunn, s. 9
7. J. Jensen: *Det kongelige Frederiksborgske Stutteri*, 1910.
8. Lunn, s. 5

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Det Kongelige Kapels ældste kapelmester identificeret

Af seniorforsker Ole Kongsted

Et betydningsfuldt fund i stadsarkivet i Nürnberg har kastet nyt lys over Det Kongelige Kapels ældste historie, idet Kapellets hidtil ældste kendte kapelmester nu er identificeret: Den fra det bemærkelsesværdige regnskab 1519 kendte „Hern Conradt" (se ill. 1) har vist sig at være identisk med Conrad Rein (ca.1475-1522).[1] Identifikationen er selvsagt ikke blot betydningsfuld i forbindelse med et nyt og nu mere detailleret syn på denne komponist; vigtigere er naturligvis, at den har interessante konsekvenser for studiet af den ældre danske musikhistorie. Jeg skal i anden sammenhæng i detailler vende tilbage til denne vigtige nyopdagelse, som kort skal refereres her.

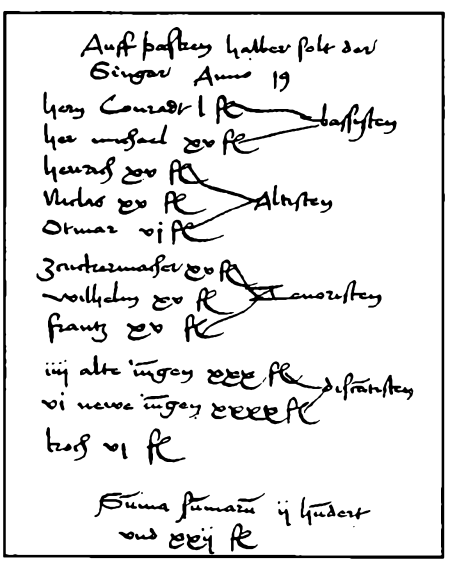

Ill. 1: Regnskab fra 1519. Se note 1.

Der har været flere bud på, hvem den mystiske anonyme „herr Conradt" kunne være; flere „Conrad'er" har været bragt i forslag: den nu identificerede Conrad Rein, hofkapelmesteren Conrad Rupsch i Torgau,[2] og der kunne for så vidt også have været tale om den „Märker" [= fra Brandenburg] herr Conrad, som Christian II havde hos sig.[3] Af et dokument i stadsarkivet i Nürnberg fra 1522 - fremdraget af to tyske forskere, Karl Kohn og Friedhelm Brusniak - fremgår imidlertid nu, at „Cunraden Rain zu Koppenhagen inn Dennmarckt" (se ill. 2) har været en slags executor testamenti - og også kreditor i boet - efter den i Stockholm under 12. maj eodem anno afdøde tyske præst, herr Michael Schelkopff.[4]

Conrad Reins biografi har hidtil været forholdsvis uoplyst, særlig hvad angår de sidste år af hans liv 1515-1522. Han var født i Arnstadt i Thüringen. Ikke længe efter 1500 blev han ansat som skolemester ved Heilig-Geist-Spital i Nürnberg, hvor han i 1507 blev præsteviet. I stillingen som rektor blev han indtil først på året 1515. Hvad der skete i de sidste 7½ år af hans liv, har hidtil henligget i det dunkle.[5] Disse år er der nu kastet nyt lys over ved fundet af ovennævnte dokument.

Samtidig er dukket oplysninger op, der afslører, hvorledes kontakten imellem den danske kong Christian II og Rein er kommet i stand.[6] Som en af tre gesandter, der skulle føre forhandlinger med kejser Maximilian i forbindelse med det kommende ægteskab imellem den danske konge og kejserens barnebarn, Isabella (1501-1526), rejste biskop Godske Ahlefeldt af Slesvig (se ill. 3) i 1514 til kejseren i Linz, hvor ægteskabskontrakten skulle indgås.[7]

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

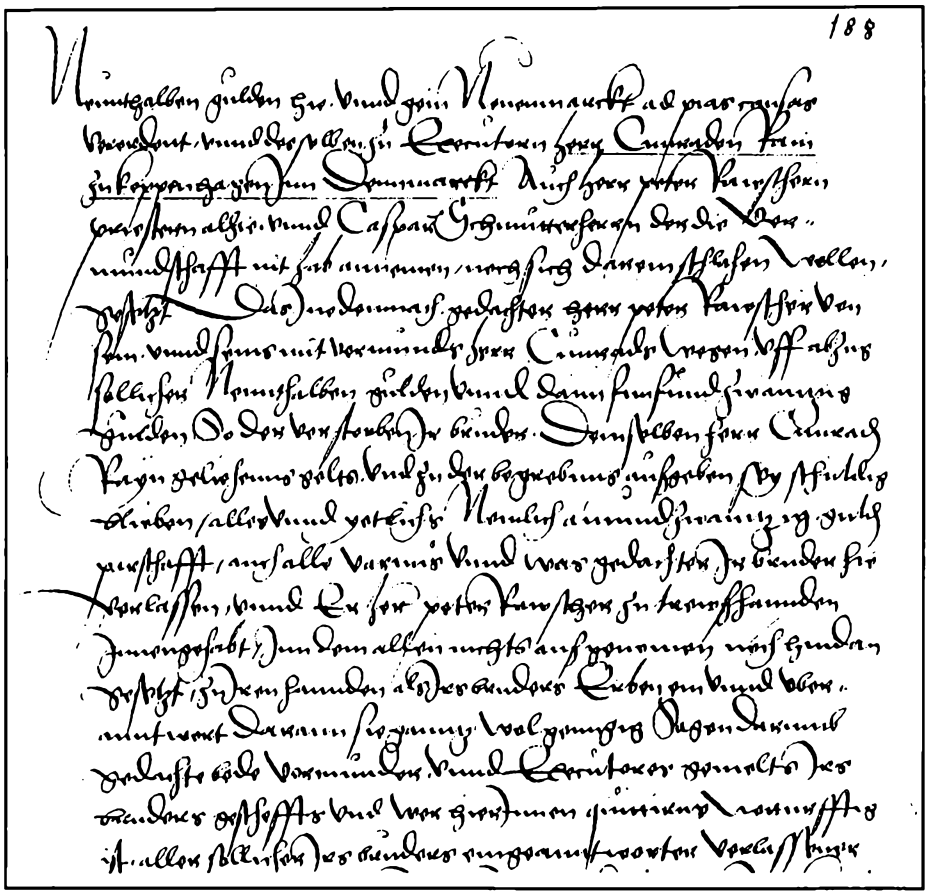

Ill. 2: Dokumentet fra stadsarkivet i Nürnberg der afslører, at regnskabets herr Conrad er identisk med Conrad Rein. Se note 4.

Biskoppen - en betydelig personlighed, som ifølge samtidige beretninger skal have været en både begavet og statelig herre - skrev en rejsedagbog, som er opbevaret i Rigsarkivet.[8] Her er rejseruten afsløret; rejsen gik bl.a. over Torgau, hvor kurfyrstens smukke hofmusik fremhæves og senere over Nürnberg, hvortil selskabet ankom i marts 1514. Bispen og hans følge blev behandlet med den respekt og imødekommenhed, som tilkom et kongeligt gesandtskab; byrådet trakterede „des Königs von Tennemarcktz potschaft" med 32 „Kandel Wein", informerede om byens politiske, militære og økonomiske forhold, ligesom der blev givet en lejlighed til at se „das Heiltum": Heilig-Geist-Spital, hvor rigsklenodier og relikvier blev opbevaret. Det er rimeligt at antage, at biskop Godske og herr Conrad har truffet hinanden ved denne lejlighed. Conrad Rein var som „Schulmeister" leder af skolens vokalmusik - et kantori, der blev meget rost i samtiden; det forekommer plausibelt, at bispen - som kan have fået en prøve på Reins' kunnen ved denne lejlighed - har ladet en bemærkning falde i København,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

hvor det stod klart, at en organisering/ reorganisering af majestætens kapel var nødvendig - ikke mindst med anledning i det forestående bryllup og dronningens kroning.

En samtidig beretning afslører nemlig, at det stod slemt til med sangen i kongens København. Skt. Georgs dag 1515 skrev Hans Valkendorf, som studerede ved universitetet i Louvain, til sin broder, ærkebiskop Erik af Trondhjem, at om det var således, at Hans Nåde [= kongen] ingen sangere havde, "... tha wore thet meget got ath Hans Nadæ lod hente the aff Lybke [= Lübeck] eller nogen aff Danskenn [= Danzig] ... thii thee songe ther meget ildæ wti Køpnehaffn".[9] Da Hans Valkendorf skrev sit brev [23. april 1515], var aftalen med Conrad Rein sandsynligvis allerede indgået og sidstnævnte muligvis allerede til stede i eller på vej til København. I hvert fald fik Rein sin sidste løn i Nürnberg udbetalt d. 17. februar 1515.[10] Det er rimeligt at antage, at han var til stede i København i god tid før brylluppet, som fandt sted d. 12. august samme år. Imidlertid dukker herr Conrad først op i danske kilder i det ovenfor nævnte regnskab fra 1519, hvor han som sangmester modtog den formidable gage af 50 floriner. Da der er tale om en halvårsudbetaling, har Conrad Rein altså fået 100 floriner årligt. Dette faktum har fået nogle historikere til at antage, at regnskabet 1519 ikke kunne være dansk, idet man har haft svært ved at forestille sig, at Christian II havde så mange penge at anvende på sin hofmusik.[11] Denne smukke sum var da også meget større end den løn, Rein blev betalt i Nürnberg, og - som det ses - også væsentlig større end de bedst gagerede af de øvrige sangere, som fik 30 floriner årligt.

Det kongelige kantori bestod i 1519 jævnfør dette regnskab af ti drenge, tre mandlige altister (kontratenorer), tre tenorer og to bassangere. Der er på listen kun anført en person med et (tysk) slægtsnavn; alle andre personer har tyske fornavne, og det må formodes, at der for alles/de flestes vedkommende er tale om sangere, der blev engageret samtidig med Rein - måske endda folk, som han havde med fra Nürnberg. De øvrige sangere er endnu i skrivende stund anonyme bortset fra - som jeg formoder - to personer. Den anden af bassangerne er en herr Michael - altså en præst - muligvis netop den Michael Schelkopff, der senere døde i Stockholm. En af altisterne - Henrich - er efter alt at dømme identisk med musikteoretikeren Heinrich Faber.[12] Efter otte års tro tjeneste hos Christian II, forsøgte denne i forbindelse med rejsen fra Danmark at hjælpe sin musiker til en ny stilling. Den 8. juni 1523 skrev Christian II fra Wittenberg til den sachsiske kurfyrste, Friedrich der Weise, at „ ... Hainrich Lichtenfels, zayger dytz brieffs, vnns in Solcher vnserer Canterey eine Zeitlang vnnd byss in das Neundte Jar fur einen altysten gedint", at han havde været tjenstvillig og tro, og at Christian II anbefalede ham til kurfyrstens velvilje, da det jo var bekendt, at denne havde „... ein Canterey, die nit wenig Rumbs oder Lobs haben". Brevet - som er et smukt vidnesbyrd om kong Christians omsorg for sine musikere - fik, såvidt det kan oplyses, ikke den ønskede effekt.[13]

Identifikationen af Conrad Rein er af flere grunde særdeles betydningsfuld, naturligvis ikke mindst for dansk musikhistorisk forskning: *pro primo* for en sikker viden om Det Kongelige Kapels fortid rykkes næsten en generation tilbage i tid, *pro*

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Ill. 3: Biskop Godske Ahlefeldt. (Fra Breviarium Slesvicense, 1512).

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

secundo fordi Rein af den samtidige teoretiker Ornitoparchus nævnes på linie med nogle af samtidens fineste musikere,[14] *pro tertio* fordi Det Kongelige Kapel hermed placeres i „europæisk klasse" allerede før Reformationen - og sidst men ikke mindst, fordi der i et halvt dusin tyske forskningsbiblioteker er overleveret en snes værker af Reins tilvirkning, hvorfor det vil være muligt at studere denne den første danske hofkapelmesters musik i detailler (se ill. 4). Det drejer sig udelukkende om liturgisk musik på latin i genrerne: messe, magnificat og motet. Hvad der nu står for, er selvsagt en nøjere undersøgelse af Reins samlede opus, som har et vægtigt forlæg i Friedhelm Brusniaks monografi (1980), en cd-indspilning af et udvalg af værkerne samt en udgivelse af samtlige værker. En sådan er planlagt og vil finde sted, så snart det praktisk kan lade sig gøre i et samarbejde imellem undertegnede og Professor, Dr. Friedhelm Brusniak, Würzburg. Udgivelsen er finansieret af Dagny og Knud Gad Andresens Fond.

Identifikationen af Conrad Rein er endnu et vidnesbyrd om hidtil ukendte kulturelle forbindelser imellem Nürnberg og København. Tidligere forbindelser er påvist bl.a. i sammenhæng med det danske hofs indkøb af nürnbergske musikinstrumenter. Forbindelsen Nürnberg-København har som bekendt først og fremmest været dokumenteret ved Frederik IIs bestilling af Labenwolffontænen i 1570'erne og senest ved fundet af „Kronborg-motetterne" af Leonhard Lechner.[15]

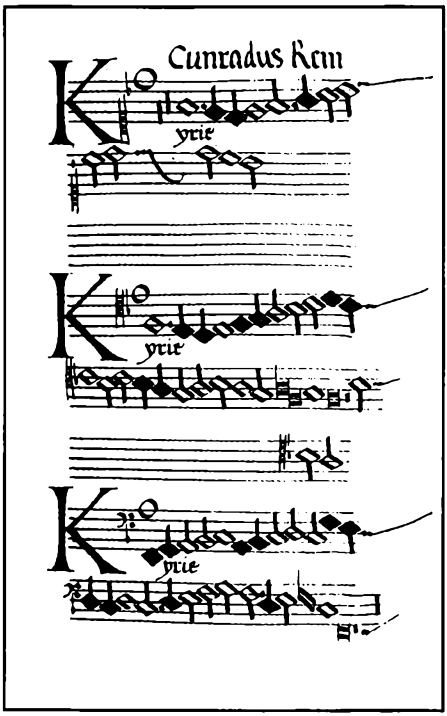

Ill. 4: Første side af korbogen, UB Erlangen Ms. 473, 1, fol.175vff, med Discantus, Tenor og Bassus til Conrad Reins „Missa Super Accessit ad pedes Jesu" 5 vocum.

Noter

1) Regnskabet - som ligger i Rigsarkivet, Reg.108A, S 12 i Pk. „Adsk. Stk. kgl. Indtægtsregnskaber 1513-1533", læg 10 - har været kendt og er nævnt af flere historikere: Det er første gang publiceret i tilknytning til artiklen „Laurentii Wermanni de obsidione Holmiensi epistola" i: *Handlingar rörande Skandinaviens Historia*, XXXII, Stockholm 1851, s. 57-64.
Senere er det omtalt af C.F. Allen: *De tre nordiske Rigers Historie under Hans, Christiern den Anden, Frederik den Første, Gustav Vasa, Grevefeiden 1497-1536*, Andet

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

binds første bog, Kbh. 1865, s. 227, af Angul Hammerich: *Dansk Musikhistorie indtil ca. 1700*, Kbh. 1921, s. 125 samt af Georg Galster: *Danske Middelalderlige Regnskaber*, 1. Rk. l. Bd.: Hof og Centralstyre, Kbh. 1953, s. 156f. Senere under rettelser s. 835 anfører Galster - uforståeligt hvorfor -: „Sangeres Sold 1519 burde udgaa med Henvisning til Handl. rör. Skandinaviens Hist. XXXII, 1851, s. 64." - Opdagelsen af dokumentet i Nürnberg er gjort af Karl Kohn, Nürnberg, der har meddelt fundet til Friedhelm Brusniak, Würzburg, forfatter til hovedværket om Rein: *Conrad Rein (ca. 1475-1522) - Schulmeister und Komponist* (= Neue Musikgeschichtliche Forschungen,10, Wiesbaden 1980. Jeg takker Professor, Dr. Friedhelm Brusniak for at have delt sin viden med mig samt for at have ladet mig læse sit manuskript „Zur Identifikation Conrad Reins als Leiter der Hofkantorei König Christians II. von Dänemark", som senere udkom i: *Neues Musikwissenschaftliches Jahrbuch*, Jg. 8, 1999, s. 107-113. Se endvidere artiklerne om Conrad Rein i: *Die Musik in Geschichte und Gegenwart* (MGG), bd. 11, Kassel 1963, sp. 178 samt *The New Grove Dictionary of Music and Musicians* (NGD), vol. 15, London 1980, s. 713.

2) Se Peters-Marquardt, Frantz: „War Hainrich Lychtenfels der spätere Musiktheoretiker Heinrich Faber?, i: *Hans Albrecht in Memoriam*, Kassel 1962, s. 75-80; endvidere MGG, bd. 11, Kassel 1963, s. 124 samt Martin Ruhnke: *Beiträge zu einer Geschichte der deutschen Hofmusikkollegien im 16. Jahrhundert*, Berlin 1963, s. 221f

3) Se Behrmann, Heinrich: *Geschichte Christian II, Königs von Dännemark, Norwegen und Schweden*, Kopenhagen/Leipzig 1805, s. 107.

4) Stadtarchiv Nürnberg, Rep. B 14/II (Libri conservatorii), Bd. 15, fol. 187v-188v.

5) Brusniak: op.cit. (1980), s. 34-36.

6) Staatsarchiv Nürnberg, Bestände Briefbücher 72, fol. 51 (12.3.1514), Ratsverlässe 568, fol. 14 og 16v (14.3. og 15.3. 1514).

7) Se artiklen af Bjørn Kornerup i: *Dansk Biografisk Leksikon*, bd. 1, Kbh. 1979, s. 89f.

8) Dagbogen er trykt hos J.H. Schlegel: *Sammlungen zur dänischen Geschichte*, II/4, Kopenhagen 1776, s. 110.

9) Her citeret efter Angul Hammerich: op.cit. s. 54.

10) Se Friedhelm Brusniak: op.cit. (1980), s. 75.

11) Se Georg Galster: op.cit s. 835

12) Christoph Stroux: *Die Musica Poetica des Magisters Heinrich Faber*, Port Elizabeth 1976, s. 3-8. Stroux anfører som mulighed, at Faber kunne have været Reins elev i Nürnberg, hvilket dog ikke kan verificeres i den navnefortegnelse over 'chorales' i Nürnberg, som Brusniak (1980) gengiver s. 298ff.

13) Heinrich Faber nævnes således ikke i listen over kurfyrst Johannes („der Beständige") musikere i Torgau/Weimar 1525; han kan dog eventuelt have været medlem af det hofkapel, der i dette år blev opløst som følge af kurfyrst Friedrichs („der Weise") død.

14) Rein nævnes i Ornitoparchus: *Musicae activae micrologus*, Leipzig 1517, med Josquin, Isaac, Finck og andre blandt de musikere, i hvis værker, der er balance imellem „sensus" og „ratio".

15) Se Ole Kongsted: *Kronborg-Brunnen und Kronborg-Motetten. Ein Notenfund des spaten 16. Jahrhunderts und seine Vorgeschichte*, Kopenhagen/Flensburg/Kiel 1991 [= Schriften der Gesellschaft für Flensburger Stadtgeschichte, Bd. 43]; se endvidere Ole Kongsted: „Kronborg-motetternes komponist", i: *Dansk Årbog for Musikforskning*, XX, 1992, København 1993, s. 7-18.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Pornografica
Lyst & frihed, profit & censur

Afforskningsbibliotekar, dr. phil. Morten Thing

I december 1783 udsendte Thomas Christopher Bruun bogen *Mine Frie-Timer eller Fortællinger efter Bocaccio og Fontaine*. Den netop tiltrådte biskop i København N.E. Balle fik den tilsendt fra kancelliet for at han skulle afgive en udtalelse om dens formentlig usædelige indhold. I sin indstilling anbefalede han hverken straf eller konfiskation, men en henstilling til forfatteren om at indstille salget. Men Høegh-Guldberg gik på tværs af Balle og bad politimesteren i København, Chr. Fædder, om

1) at konfiskere alle bøger og få fat i listen over subskribenter

2) idømme forfatteren en bøde på 100 rdl. „eller i Mangel deraf hensættes paa Vand og Brød." Dertil kom følgende interessante bestemmelse i brevet til Fædder:

3) „Men enten han betaler eller ikke, da, saasom man maa slutte, at det er et ondt, fordærvet og forargeligt Menneske, ganske ukyndigt i Religion og Kristendom, saa har Du at paase, at han møder hos Vores Biskop Balle, hvor han undervises deri i tvende Præsters Nærværelse; og skulde han, som det er at formode, befindes uvidende og ukyndig i samme, da, ifald ingen af Præsterne vil paatage sig at give ham behørig Undervisning, skal der antages en Skolemester, til hvem han saalænge skal gaa, til han faaer den fornødne Kundskab. Skulde han herimod findes uvillig eller stridig, da ville vi underrettes derom, for at han som et forargeligt og ondt Menneske kan hensættes i Tugt- eller Rasphuset."[1]

Pornografi som kulturel kampzone

Bruun måtte altså møde for biskop Balle og de tvende præster til overhøring. Scenen, hvor Bruun knæler for Balle, blev foreviget i et kobberstik, som siden blev kaldt Bruuns genkonfirmering. Den dengang 33-årige Bruun var ellers en lærd mand og blev fra 1802 den første professor nogensinde herhjemme i faget engelsk.

Denne rituelle straf-handling involverede kirken (omend modvilligt), regeringen og politiet. Den blev begået mod en mand, som til sin bog havde valgt mottoet „Mit liv er sædeligt, min muse derimod noget munter". Bogen, som havde kostet tre mark, steg nu til ti rdl. på den sorte børs, dvs. til tyve gange den oprindelige pris.[2]

Som retlig handling er historien interessant ikke mindst ved magtens kraftige personificering, et forhold som vi, der ikke har levet under enevælden, er helt uvante med. Men derud over indeholder situationen alle de centrale parametre, som følger udviklingen af dette nye felt, som vi tentativt vil kalde 'det pornografiske', henover de næste 200 år.

Bruun arbejdede for sin muntre muse, men hans liv var sædeligt. Heri ligger, at det at følge lysten ud i friheden ikke nødvendigvis er sædernes forfald. Dette er præcis den intervention, som sætter det pornografiske felt i verden. Lystens udtryk var reguleret i det offentlige rum af kirken og magten i en fælles anstrengelse for at holde sæderne i de tømmer, som man dér anså for nødvendige. Endelig bragte indgrebet, i dette tilfælde både censur og straf, magten ud i det dilemma, at man blot stimulerede

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

efterspørgslen efter det forbudte, hvorved profitten steg så meget, at investorer, som ellers var ligeglade med frihed og lyst, kunne se sig ansporet til at investere i en hemmelig version af det forbudte. Det skete ikke i Bruuns tilfælde, men det kender vi til i mange andre tilfælde.

Jeg omtalte det nye felt som 'det pornografiske'. Det er en anakronisme. Ordet var endnu ikke opfundet i denne moderne betydning. Den franske forfatter Restif de la Bretonne havde i 1769 udgivet bogen *Le Pornographe*, men her med titelordet i dets egentlige betydning: en skøgebeskriver. Ordet er afledt af det græske ord 'pornē', som betyder skøge. Vi skal ret langt op i 1800-tallet, i Danmark hen mod århundredets slutning, før ordet pornografi beskriver dette specifikke kulturelle felt. I oplysningstiden skelnede franskmændene således ikke mellem pornografi, erotisk fiktion, antiklerikal litteratur og filosofiske skrifter. Det er klart, at censuren var efter pornografien, men ikke mere end den var efter de filosofiske skrifter. Og for filosofferne hang det hele sammen i ét stort friheds-projekt.[3]

Pornografi er ikke en 'ting' eller et indlysende forhold, men en kulturel kampzone, en diskussion, et argument, et reguleringsområde. Obskønitet og anstændighed hænger sammen med skellet mellem offentligt og privat. Og det er netop i den udstrækning, dette tema bliver udsat for regulering, at pornografien opstår. Den bliver altså til i samfundsmæssige processer, hvor selve offentligheden (og dermed naturligvis det intime) omstruktureres. Til denne proces hører også fremvæksten af demokratiet, og produktiviteten i pornografien udbredes til andre lande end kernelandene Frankrig og England efterhånden som demokratiet breder sig gennem 1800-tallet. Til nystruktureringen af offentligheden hører, at de gamle aristokratiske private eller halvprivate lærdomsbiblioteker ændres til offentlige statsbiblioteker.

„Unfit for modest ears"

Walter Kendrick sporer i sin bog *The Secret Museum* oprindelsen til pornografien som kulturel kampplads tilbage til fremvæksten af to tilsyneladende adskildte forhold, nemlig dels skabelsen af „hemmelige museer" for pornografiske skrifter og genstande og dels den store vækst i den offentlige tale om prostitution.[4] Men netop disse to sociale forhold registrerer seismografisk ændringerne i forholdet mellem offentligt og privat.

De hemmelige museer (som *Raccolta Pornografica*[5] med samlingerne fra Pompei, og hemmelige biblioteksamlinger, men også politisamlinger af billeder og genstande) kan være aflåste rum eller utilgængelige særsamlinger. Det afgørende er, at nogen som repræsentant for det offentlige forsøger at regulere forbruget og tilgængeligheden af pornografi.

Og hvem er det, som ikke må læse den? Den litteratur, som blev klassificeret som „Unfit for Modest Ears", som en bog om pornografiens historie sigende hedder,[6] havde hele tiden kunnet findes i de aristokratiske privatbiblioteker. Det kan man bl.a. læse om i *The Diary of Samuel Pepys*.[7] Det nye er, at hidtil analfabetiske grupper lærte at læse: kvinderne[8] og de lavere klasser. Udskillelsen af pornografi i hemmelige museer var overklasse*mændenes* indgreb. Det var et indgreb mod den omsiggribende demokratisering af kulturen. Billigt tryk og et marked af (mange) læsere gjorde det muligt at åbne en hidtil maskulin, aristokra-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Kobberstikket hedder Verbesserung der Sitten og viser Thomas Christopher Bruun i ydmyg stilling som modtager formaninger af Biskop Balle, der holder „Mine Fritimer" i hånden. Bemærk de to hovedløse præster med ris i hånden. (P. Hansen: Illustreret dansk Litteratur Historie).

tisk nydelse for masserne. Dermed blev det et område for regeringsindgreb og -regulering.

Da de gamle private og kongelige biblioteker blev offentlige i begyndelsen af 1800-tallet, skabte man mange steder særsamlinger af pornografi i stil med *Collection de l'Enfer* i Bibliothèque Nationale i Paris og *Private Case* i British Museum. Man opbyggede samlinger i offentligt tilgængelige biblioteker, hvis særlige karakter var, at de var utilgængelige for offentligheden.

I Danmark har der været formaliseret censur siden 1537.[9] I Christian V's Danske Lov påbydes det, at alle bøger skal godkendes af dekanerne ved Universitetet. Fra 1770 til 1773 afskaffede Struensee censuren. Med hans fald dukkede for første gang forbud mod *sædelighedskrænkende* ytringer op. Med Trykkefrihedsforordningens § 9 af 1799 kom der bestemmelser i loven som rettede sig specifikt mod skrifter „hvormed Sædelighed og Blufærdighed krænkes", ligesom billeder med § 14 var omfattet af de samme bestemmelser. Bestemmelserne fortsatte over i presseloven af 1851 (§ 8) og kom i straffeloven af 1866 med §184 til at lyde: „Den, som offentliggør et utugtigt Skrift, straffes med Fængsel eller Bøder. Den samme Straf er anvendelig paa den, som sælger, uddeler eller paa anden Maade udbreder, eller som offentlig udstiller utugtige Afbildninger."[10]

Det interessante ved denne bestemmelse er, at den indeholder en moralsk bestemmelse, nemlig

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

'utugtighed', som imidlertid har en klar afinitet til ordet 'pornografi's etymologi: utugt er som retligt begreb det, som skøger foretager sig. Pornografi er ikke en objektiv forbrydelse som tyveri eller mord, men en kulturel norm, som håndhæves af politi og retsvæsen i fællesskab. Denne linje fastholdtes i den reviderede straffelov fra 1930 med § 234. I 1939 skærpede K.K. Steincke loven yderligere. Den var i brug frem til pornografiparagraffens ophævelse 1968-69. Det blev politiets opgave at håndhæve disse bestemmelser og det er ikke mindst på grundlag af netop politiets sager, jeg i min bog *Pornografiens historie i Danmark* (fra 1999) har tegnet et billede af udviklingen så længe forbudet blev håndhævet.

Skal man trække nogle linjer gennem forbudsperioden, kan man passende forfølge de parametre, jeg startede med at lægge ud i Bruuns tilfælde. Vi har nemlig for det første lysten som en dimension i den menneskelige verden, som var helt eller delvist udelukket fra kunstnerisk beskrivelse. Taler vi om litterær beskrivelse måtte der udvikles særlige litterære teknikker, som ved hjælp af talende tavshed kunne henvise til det, som ikke kunne siges. Det kunne være en række prikker eller det kunne være, at det kun omtaltes ved sine effekter, f.eks. en graviditet. Taler vi om malerkunsten drejer det sig f.eks. om det afgørende træk, at kvinder kun måtte afbildes uden køn. Det kvindelige køn blev i modsætning til det mandlige så at sige det afgørende *locus pornograficus.*

Lysten og frihed i alliance

For litteraturen betød det, at der udviklede sig en frihedsdiskurs i hvilken kravet om lystens ret blev indskrevet. Og der går en kongerække af retssager for kunstens frihed op gennem historien med sagerne mod Hermann Bang og Broby Johansen som fikspunkter i den hjemlige retshistorie. I perioden efter renæssancen udvikledes maleriet af den nøgne kvindelige krop i en hidtil uset grad. Men alle disse kvinder er i bogstaveligste forstand køns-løse. Malerne kunne så enten male hemmelige billeder som Courbet gjorde det med *Verdens oprindelse* eller risikere retssager som Wilhelm Freddie gjorde det. [11]

Udover at lysten og friheden indgik en sådan alliance, var der også ganske enkelt efterspørgsel efter skildringer af lysten på markederne for tekster, billeder og underholdning. Danmark var i så henseende længe et udkantsområde, hvad angår såvel produktion som salg af pornografi. De fleste beslaglæggelser i Danmark omfatter næppe produkter frembragt specielt til et pornografisk marked. Først med de pikante historier i *Forbudne Frugter* fra 1886 og tidsskriftet *Eva. Illustreret Ugeblad for pikant og humoristisk Underholdning* fra 1887 har vi nogle klare eksempler på dansk grund - og i begge tilfælde var der formentlig tale om oversættelser eller oversættelseslån. Med hensyn til import af udenlandsk pornografi ved vi ikke noget om, i hvilket omfang det skete, kun at Det Kgl. Bibliotek kan takke velhavende samlere for at have importeret f.eks. *Fanny Hill* til Danmark.

De pikante blade fortsatte deres eksistens op gennem tiden og selvom Steincke lavede en udvidelse af straffeloven i 1939 med det specifikke formål at ramme det pikante blad *Cocktail*, lykkedes det ikke. Blade som *Cocktail* og *Varieté* kan siges at være klare barometre på, hvor den konkrete, historiske grænse gik både for tekster og fotografier af den simple årsag, at de var udkastet som lovlige foretagender. Deres redaktører måtte

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

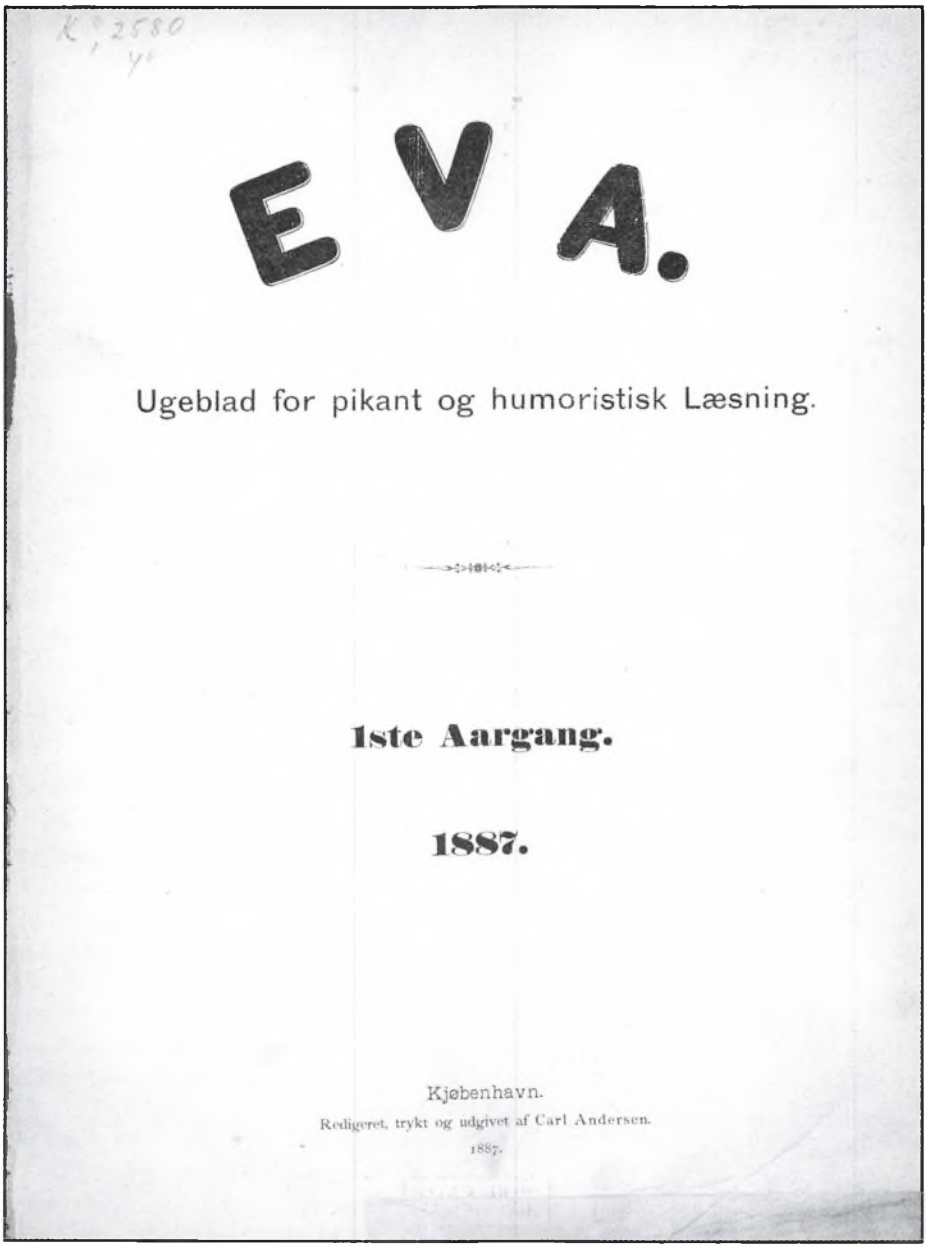

K, 2580
4°

EVA.

Ugeblad for pikant og humoristisk Læsning.

1ste Aargang.

1887.

Kjøbenhavn.
Redigeret, trykt og udgivet af Carl Andersen.
1887.

„Eva. Illustreret Ugeblad for pikant og humoristisk Underholdning" var Danmarks første pikante blad, som levede af at kende grænsen for det tilladelige. (Det Kongelige Bibliotek).

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

altid tænke som politiet, ellers risikerede de en beslaglæggelse.

I perioden op til første verdenskrig udkom der jævnligt skønlitterære *bøger*, som lå på den ene eller anden side af den øjeblikkelige grænse. Gustav Wied ramte på den gale side én gang (med novellen *De unge og de gamle*), men lige præcis på den rigtige side en anden (med *Fædrene æde druer*). Der udkom imidlertid også *bøger*, som man må antage var produceret med henblik netop på at imødekomme markedets behov for pornografi. Vi vil næppe i dag kalde det pornografi, men det siger mere om, at grænserne har flyttet sig, og at pornografi altså ikke kan defineres objektivt og funktionelt alene.

Loven, politiet og det retlige grundlag

Det påfaldende er imidlertid, at der tilsyneladende ikke før i mellemkrigstiden produceres illegal dansk pornografi for det sorte marked. Først i mellemkrigstiden dukker dansk produceret pornografi op. Det sker i form af noget som i politiets sager hedder 'maskinskrevne bøger'. Det var maskinskrevne manuskripter, som en række udlejere især i København lod fremstille hos forfattere. Historierne overskred klart den grænse, som dommere og politi fastlagde. Dertil kom, at manuskripterne blev indbundet og på de blanke sider (hver anden) blev der indklæbet fotografier eller reproduktioner uden sammenhæng med teksten, men oftest billeder som også overskred grænsen. Disse bøger blev udlejet fra nogle antikvariater i København. Ved udlejningsproceduren kunne man sikre sig mod at politiet fik nys om sagen, og man kunne yderligere lave en lukket forening, så der ikke var tale om et offentligt forhold, som så ikke var strafbart.

Man kan undre sig over, hvorfor der ikke blev produceret mere illegal, dansk tekstpornografi. Det ser ud til, når man sammenligner med andre lande, at det bl.a. hænger sammen med i hvor høj grad det moderne samfund havde sat sig igennem. Men formentlig var det også lettere med kun én stor by i Danmark at overvåge grænseovertrædelser. En række af brugerne kunne klare sig med importerede bøger, fordi de kunne læse fremmedsprog. Politiets holdning var her meget interessant og klar. På en forespørgsel svarede man, at hvis nogen var villige til at give mere end 10 kr. for den ulovlige engelske udgave af *Lady Chatterleys Lover*, så ville man ikke skride ind. Her havde man nemlig at gøre med medlemmerne af eliten.

Det kan man kun forstå i lyset af politiets syn på det farlige ved pornografi. Holdt man ikke sædeligheden i tømme, så ville samfundet gå i opløsning, mente politiet. Og mere specifikt mente man, at begrænsningen af pornografien var kriminalitetsforebyggende. Man tænkte sig muligheden af, at fri pornografi ville føre til så løse forhold for udsatte individer, at de ville forfalde til egentlige seksualforbrydelser. Faren for opløsning og forbrydelser så man især knyttet til masselæsningen: hvis kvinder af de lavere klasser læste pornografi, ville de måske være lettere ofre for en løsere moral, og læste almindelige mænd det, ville de kaste sig over kvinderne. Derimod gjorde det ikke noget at elitens mænd læste pornografi.

Efter anden verdenskrig begyndte grænserne at vige. Det skyldtes en række sager ikke mindst omkring Henry Millers bøger og siden sagen om *Fanny Hill,* hvor det tydeligt blev demonstreret, at synet havde ændret sig ikke blot i samfundet, men også hos anklagemyndighe-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

den og domstolene. Det førte til en voldsom opblomstring i 1960erne for en indenlandsk pornografisk produktion af romaner og noveller.

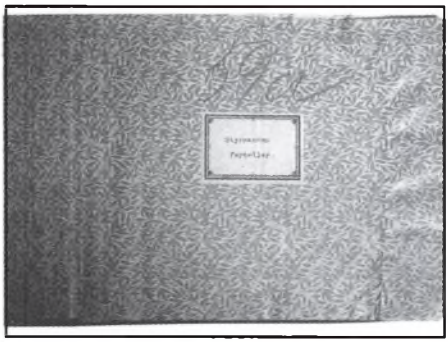

Bogen „Styrmanden fortæller", findes på Politihistorisk Museum og er et af de første eksempler på dansk produceret pornografi for det illegale marked. Den er blevet beslaglagt i slutningen af 1930erne. (Morten Thing: Pornografiens historie i Danmark).

Hvad angår fotografier er der næppe tvivl om, at pornografisk fotografi opstod samtidig med fotografiet selv. Og formentlig var der her tale også om indenlandsk produktion som supplement til den importerede. Man var ikke afhængig af sprog og kulturelle koder i samme grad som ved teksterne, og det betød ikke så meget, hvorfra billederne kom. Politiets journaler viser, at pornografiske billeder er blevet produceret, importeret og solgt hele tiden. Det gælder muligvis også film. Der er imidlertid så få sager om denne type, at vi ved meget lidt om det.

Set ud fra politiets arkiver er mellemkrigstiden pornografiens højkonjunktur. Det skyldes imidlertid næppe, at produktionen toppede her, for det gør den givet i 60erne. Det skyldes langt snarere, at kontrolfunktionen (udbygningen af censuren til overvågning og scanning af markedet) i denne periode når sit toppunkt. Det er i denne periode der er flest beslaglæggelser og flest domme.

Det er også i denne periode, at politiet opbygger sin store samling af pornografica på politigården i København. Man kan kun gisne om dens størrelse. Forfatteren Erik Nørgaard, som besøgte den og fik lov til at tage kufferter fulde af prøver med sig i 1970, siger den var meget stor. Her havde man samlet bøger, hæfter og billeder i titusindvis. Her var der genstande fra penisatrapper til billedfremvisere. Måske man også opbevarede et eksemplar af det kondom, der i 30erne blev fremstillet med Staunings portræt på spidsen. Det ville sikkert have interesseret Arbejdermuseet.

Efterkrigstiden fører som sagt til en række overraskende domme, og også en række tilfælde, hvor der ikke bliver rejst sag, som vidner om grundlæggende ændringer i opfattelsen af det pornografiske felt. Det fører også til overvejelser om en mulig ændring af det retlige grundlag. Det afgørende nye synspunkt formulerede Else Merete Ross, da hun slog fast, at det ikke kunne være en statslig opgave at blande sig i, hvordan voksne mennesker forvaltede deres seksualliv. Hun så den hidtige praksis som et system, hvor én social gruppes normer tvangsmæssigt var gjort til alle andre gruppers normer. Heroverfor hævder hun et kulturrelativistisk synspunkt, hvorudfra man ikke kan afgøre, hvilken af et samfunds delkulturer, der med rimelighed er den vigtigste eller den autoritative.

Det førte til nedsættelsen af en kommission, som udarbejdede en betænkning, der indstillede til Folketinget at

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ophæve forbudet mod pornografi.[12] Folketinget fulgte indstillingen, og i en totrinslovgivning af hensyn til internationale konventioner blev forbudet i Danmark som det første land i verden hævet, først for tekster og siden for billeder. I 1969 var forbudstiden så forbi.

Det Kgl. Biblioteks pornografiske samling

Biblioteksmæssigt fulgte Det Kongelige Bibliotek naturligvis lovgivningen. Fra engang i 1880erne blev der på overbibliotekarens kontor opbygget en hemmelig samling, som den man kender fra andre biblioteker. Siden blev den vel for stor til at være dér og fandt sig et andet og større sted. Det Kgl. Bibliotek skulle naturligvis som pligtafleveringsbibliotek have et eksemplar af alt, hvad der blev trykt og derfor også af pornografiske tryksager. Det gælder, så vidt jeg har kunnet efterprøve det, også for perioden op til midten af 60erne. Da først København blev centrum for fremstilling af illegale, pornografiske hæfter gjaldt det naturligvis om ikke at aflevere til KB. Derfor findes der i dag kun en meget tilfældig samling af pornografica på KB fra denne hektiske periode. Den er en del af politiets oprindelige pornosamling, og den henligger endnu uregistreret i kapsler, går jeg ud fra. Det gjorde den, da jeg så den.

Da politiet ikke længere skulle overvåge ponografien (eller i hvert fald kun børnepornoen), var der heller ikke brug for den store samling. Og KB var tilstrækkelig uinteresseret i denne kulturhistoriske perle til ikke at tilbyde at dele hele samlingen med f.eks. Nationalmuseet. Det betyder, at den splittedes for alle vinde, og at man i dag kun kan gisne om, hvad KB som nationalbibliotek mangler. For tiden før anden verdenskrig drejer det sig om småtryk og blade, men fremfor alt fotografier som ville have været uvurderlige for Kort- og Billedsamlingen. For tiden efter krigen drejer det sig især om den nye materialetype: pornobladet, altså fotomagasinet med kun lidt eller ingen tekst, men ofte med fortællende serier af fotografier, som ikke findes i samlingen.

Produktionen af tekstlig pornografi holdt næsten op, efter billedpornoen blev frigivet. Og efter videoen blev introduceret og internettet udvidede sig, er en meget stor del af det pornografiske felt flyttet til video, netbilleder eller netvideoer. Selvom pornografi ikke er forbudt i Danmark, og der ikke i stram mening findes nogen pornografi mere, skal man huske på, at to forhold faktisk fastholder eksistensen af et pornografisk felt. Det ene er, at den lange forbudsperiode strukturerede feltet i en række genrer, som bliver ved med at eksistere længe efter og fastholder det som et specifikt felt, i stedet for at erotiske skildringer integreres i litteratur, film og billeder. Det andet er, at porno stadig er forbudt i mange lande, som derved påvirker også vores opfattelse. Formentlig produceres den meste porno i dag i USA, hvor grænserne er meget snævrere end her. Til gengæld er KBs problemer med at dække feltet blevet mindre for de klassiske typer af pornografica, dem udkommer der ikke så mange af, og man er formentlig helt dækket ind gennem pligtafleveringen. Man tør til gengæld slet ikke tænke på problemet med at opbevare og dokumentere netpublikationerne for eftertiden.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Noter:

1. P.Hansen: *Illustreret dansk Litteratur Historie*, 2. udg., bd. 2, Kjøbenhavn 1902, s. 250f.
2. Samme s. 505.
3. Se Robert Darntons: *The Forbidden Bestsellers of Pre-Revolutionary France*, New York 1995.
4. Walter Kendrick: *The Secret Museum. Pornography in Modern Culture*, Berkeley 1996 (opr. NY 1988).
5. Da man udgravede Pompei og Herculanum stødte man på mange genstande og vægmalerier, som 1800-tallet fandt 'unfit for modest eyes'. Francesco I, hertug af Calabrien, som ejede museet, foreslog i 1819 at gemme disse sager af vejen i en hemmelige afdeling af museet i Napoli, kaldet *Gabinetto degli oggetti osceni (Kammeret for obskøne genstande)*. I 1823 ændrede den navn til *Gabinetto degli oggetti riservato (Kammeret for hemmelige genstande)*. Denne samling blev først katalogiseret i 1866, efter Garibaldi havde ansat ingen ringere end Alexandre Dumas *(père)* som leder af museet, og da under navnet *Den pornografiske samling*. Se Antonio De Simone: The history of the Museum and the Collection, Michael Grant og Antonia Mulas: *Eros in Pompeii. The Erotic Collection of The Museum of Naples*, New York 1997, s. 168f. og Kendrick, op.cit. s. 11-14.
6. Roger Thompson: *Unfit for Modest Ears. A Study of Pornographic, Obscene and Bawdy Works Written or Published in England in the Second Half of the Seventeenth Century*, London 1979.
7. *The Diary of Samuel Pepys*, ed. Robert Latham, bd. 1-11, London 1971-83. Et dansk udvalg blev redigeret af Elias Bredsdorff: *Uddrag af Samuel Pepy's dagbog: 1660-1669*, 1-2, Kbh. 1990.
8. „Ved slutningen af det attende århundrede var kvindelig læsning blevet sygeliggjort fordi mandlige kritikere frygtede at læsning åbnede rum for kvindelig autoerotisk praksis", skriver Stephan K. Schindler i sin tankevækkende artikel: The Critic as Pornographer: Male Phantasies of Female Reading in Eighteenth-Century Germany, *Eighteenth-Century Life* 1996/20.3/s. 66-80, her s. 75.
9. Kirkeordinansen af 1537. Men allerede før reformationen i 1536 fandt der undertrykkelse af bøger sted. Se Jesper Dühring Jørgensen: Forbudte og undertrykte bøger i 1600-tallets Danmark, *Nordisk Tidsskrift för Bok- och Biblioteksväsen* 79./1992/3-4/ s.117-129.
10. *Love og Anordninger samt andre offentlige Kundgørelser Danmarks Lovgivning vedkommende for Aaret 1866*, Kbh. 1867, s. 94. Se Kenn Tarbensens dækkende gennemgang af udviklingen i 'Tomme proklamationer? Junigrundlovens politiske frihedsrettigheder', *Den jyske Historiker* 83-84/maj 1999/s. 33-59. Noget overraskende viser det sig, at censoren Chr. Reiersen, efter embedets nedlæggelse i 1850, fortsatte sit arbejde på ventepenge.
11. Det er interessant i denne sammenhæng, at erotisk afbildning og pornografi udviser klare kulturspecifikke tendenser til at danne regler og koder. Foucault mente i sin *Seksualitetens historie*, at der var en modsætning mellem det vestlige videnskabelige blik i *scientia sexualis* og den østlige *ars amoris*. I en ny bog af Timon Screech, *Sex and the Floating World. Erotic Images in Japan 1700-1820*, London 1999, gør han opmærksom på, at der til fulde findes en japansk pornografi *(shunga)*, men at koderne for den er en anden end i Vesten: dels er det ikke *huden* som er markør for det ophidsende i den erotiske afbildning, men *tøjet* og dels er afbildningerne af selve kønsorganerne mere detaljerede end i Vesten (hvilket ikke mindst tydeligt forsyner kvinden med *køn*) og de er ligestillede i kraft og styrke.
12. *Om straf for pornografi*. Betænkning nr. 435, Kbh. 1966.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Kronik

Kulturkalender

Kulturkalenderen, der udgives to gange om året i trykt udgave, giver et samlet overblik over efterårets og vinterens udstillinger, koncerter, foredrag og arrangementer. Det samme gør den elektroniske kulturkalender, som findes via adressen: < www.kb.dk >

H.O. Lange-Prisen

Det Kongelige Bibliotek og G.E.C. Gad A/S har indstiftet en forskningsformidlingspris i H.O. Langes navn. Prisen tildeles en person, en gruppe af personer, en institution eller lign., der gennem et enkelt værk, et livsværk, et kollektivt værk eller andre formidlingsformer har ydet en fremragende formidlingsindsats i Danmark af dansk eller udenlandsk forskning. Prisen, der er på 50.000 kr., uddeltes første gang den 18. september 2001. Se også omtale i forbindelse med uddeling af forskningsformidlingsprisen andetsteds i dette nummer af *Magasin*.

Bibliotheca Danica på nettet

Det Kongelige Bibliotek har genskabt *Bibliotheca Danica*, et stort kulturhistorisk værk, i elektronisk form. Nu er den elektroniske udgivelse, støttet af Danmarks Elektroniske Forskningsbibliotek, tilgængelig via Det Kongelige Biblioteks online katalog REX.
Bibliotheca Danica betyder "Det danske Bibliotek", d.v.s. den samlede danske bogbestand fra bogtrykkerkunstens gennembrud. *Bibliotheca Danica* er hovedværket inden for dansk bibliografi og fungerer som nationalbibliografien over dansk litteratur udkommet mellem 1482 og 1830. Katalogen indeholder en systematisk ordnet fortegnelse over stort set alle trykte bøger, småtryk og tidsskrifter i tidsrummet. Oprindeligt blev *Bibliotheca Danica* udgivet som trykt publikation i tre bind for mere end 100 år siden på basis af en særlig bevilling fra Rigsdagen.
Den ældste trykte bog i Danmark – og dermed den ældste bog i *Bibliotheca Danica* - er en beretning om tyrkernes belejring af Rhodos forfattet af Johanniterordenens vicekansler Guillaume Caoursin, der udkom på latin (*Descriptio obsidionis urbis Rhodie*) i 1482. Skriftet blev trykt i Odense af den tyske bogtrykker Johan Snell, der altså indførte bogtrykkerkunsten herhjemme.
Den første trykte bog på dansk er en versificeret Danmarkshistorie, *Den danske Rimkrønike*, fra 1495. Trykkeren var Gotfred af Gehmen i København, hvor han som den første her i landet fik borgerskab som bogtrykker og grundlagde byens første trykkeri. Også denne bog findes naturligvis i *Bibliotheca Danica*.

Klassikerdagen

Klassikerdagen er stiftet af Samrådet for de Litterære Selskaber og Danmarks Bibliotek-sforening. De står sammen med Litteraturrådet, Det Kongelige Bibliotek og Det Danske Sprog- og Litteraturselskab bag Klassikerdagen, som den 25. september 2001 var viet dramatikeren Kjeld Abell i hundrede året for hans fødsel.
Thomasine Gyllembourg (1773-1856) bliver årets forfatter i 2002. Thomasine Gyllembourg, hvis forfatterskab omhandlede det borgerlige hverdagsliv, begyndte først at skrive, da hun var 54 år. Hun var gift med forfatteren og filologen P.A. Heiberg, med hvem hun fik sønnen Johan Ludvig Heiberg. Efter ni års ægteskab bad Thomasine Gyllembourg om skilsmisse og giftede sig siden med den svenske baron Gyllembourg-Ehrensvärd. Ved skilsmissen

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

mistede Thomasine Gyllembourg retten til at se sin søn. Omdrejningspunktet i hendes kreative år er da også hendes opgør med det patriarkalske samfund, som skilsmissen kendetegnede. Thomasine Gyllembourg skrev 28 fortællinger, dramaer og romaner, heriblandt *En Hverdagshistorie* og *To Tidsaldre*.
Klassikerdagen i 2002 finder sted tirsdag den 24. september.

Kulturnatten
På kulturnatten fredag den 12. oktober 2001 havde Diamanten i alt 4.768 gæster i tidsrummet 18 – 24. Kulturnatten i Diamanten bød på en bred vifte af arrangementer til de mange besøgende. Restaurant „søren k", „Café Øieblikket" og Gads Boghandel var åbne. I biblioteksdelen holdt Læsesal Øst og Læsesal Nord ("den gamle læsesal") åben for alle, og i Dronningesalen blev Kristian Tafdrups kortfilm, *Kopisten*, vist. Blandt de medvirkende i filmen var Lars von Trier. Endevidere gav tidligere rektor for Rytmisk Musikkonservatorium, Olav Harsløf, en prøve på sit projekt om dansk rockhistorie.

Bogseminar
Fredag den 26. oktober 2001 løb *Bogseminar på Det Kongelige Bibliotek* af stablen. Rækken af Det Kongelige Biblioteks årlige endagsseminarer med aspekter af bogens historie som tema begyndte i 1991. En lang række af seminarbidragene foreligger trykt i Nordisk Tidskrift för Bok- och Biblioteksväsen, Fund og Forskning og Magasin. I årene 1996-99 har seminaret på grund af Det Kongelige Biblioteks nybyggeri ikke kunnet gennemføres, men fra 2000 blev det genoptaget. Seminaret i 2001 havde et vidtspændende indhold. F.eks. talte Karsten Christensen, Københavns Universitet, om H.O. Lange som bogbindshistoriker og fhv. forskningsbibliotekar, mag.art. Marie-Louise Berner holdt oplæg med titlen: En ny virkelighed erobres, men hvilken? Det tidligste fotografi i Danmark.
Bogseminaret i 2002 bliver holdt fredag den 25. oktober.

Bind VI af Danske Provinstryk
Med bind VI afsluttes udgivelsen af *Danske Provinstryk 1482-1830*, et hovedværk inden for den historiske del af dansk nationalbibliografi. Værket er i sin tid igangsat af forhenværende førstebibliotekar for Danske Afdeling, dr. phil. Erik Dal og er udarbejdet af bibliotekar Grethe Larsen. Bind I udkom i 1994. Værket kunne have haft en umådelig lang undertitel: Bibliografi over bøger, småtryk og blade trykt i det nuværende Danmark (uden for København) 1482-1830, ordnet efter, by, bogtrykker og trykkeår - til brug for lokal-, person-, erhvervs- og boghistoriske undersøgelser. Hertil kan føjes, at også nutidens interesse for læsevaner kan finde støtte her. Bibliografien omfatter 4730 titler fra 24 byer fordelt på fem regionale bind. Bind VI indeholder fællesregistre og afsluttes af tre supplerende afsnit: Rettelser og tilføjelser, Supplement med et mindre antal nye titler samt Ikke-lokaliserede tryk. Værket er støttet af en lang række legater og fonde, bl.a. Carlsbergfondet og Statens Humanistiske Forskningsråd.

Inka-krøniken på nettet
Håndskriftafdelingen har udarbejdet en internet-udgave på spansk og engelsk af den peruvianske inkaætling, Guaman Pomas berømte manuskript: *Nueva corónica y buen gobierno* fra 1615. Manuskriptet, der er på næsten 1200 sider, heraf 398 helsidestegninger af enestående dokumentarisk

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

betydning for forståelsen af livet blandt og spaniernes overgreb mod den indianske befolkning i Andes-området i det 16. århundrede, er optaget på UNESCO's særlige beskyttelsesliste „Memory of the World". Projektet er et resultat af internationalt samarbejde, idet professor i latinamerikansk litteratur ved Yale University, USA, dr. Rolena Adorno, har været tilknyttet som faglig konsulent, og bla. forfattet en ny introduktion, der også er udgivet selvstændigt i bogform på engelsk og spansk *Guaman Poma and His Illustrated Chronicle from Colonial Peru: From a Centure of Scholarship to a New Era of Reading. / Guaman Poma y su crónica ilustrada del Perú colonial: un siglo de investigaciones hacia una nueva era de lectura*, der kan købes i Gads Boghandel. Den digitale udgave findes på adressen: < www.kb.dk/elib/mss/poma/ >

Vinkler på viden

I Diamanten har Danmarks Humanistiske Forskningscenter i løbet af efteråret afholdt otte forelæsninger om forskning. Formålet har været at formidle den forskning, der finder sted på forskningscentret. De otte forelæsninger *Vinkler på viden* var den første forelæsningsrække i en serie, som centret afholder på Det Kongelige Bibliotek i de kommende forårs- og efterårssemestre. Yderligere oplysninger om forelæsningsprogram kan ses på <www.humanities.dk >

Koncert med Gisela May

Tirsdag den 2. oktober 2001 gæstede Gisela May, den legendariske Bertold Brecht- og Kurt Weill-fortolker, Danmark. Gisela May gav koncert i Det Kongelige Biblioteks Dronningesal. Igennem et langt liv har den nu 76 årige Gisela May optrådt på de største scener overalt i verden, bl. a. på Sydney Operaen, på Piccolo-Scenen i Milano, i Paris, i USA. Sidste gang 'die May' gav koncert i Danmark var på Aveny Teatret i 1988. Programmet for koncerten i Dronningesalen bestod bl. a. af de kendeste Brecht/Weill-sange: *Surabaya-Johnny, Barbara-Song, Bilbao-Song* og *Annas Prolog* fra *De 7 Dødssynder.*

Musik og udstillingskoncerter

Efteråret bød på en bred vifte af musiktilbud, der spændte lige fra *Autum Jazz Festival - en aften i bossa novaens tegn*, over *Klassisk persisk musik*, til *Fra Mozart til Pärt - 200 år på 2 dage*. Hertil kom en række debutkoncerter fra Det Kongelige Danske Musikkonservatorium og Danmarks Radios klaverfestival.

Udstillingskoncerternes program omfattede 3 koncerter: D. 15. 9.: *Fra Leipzig til København* ved Copenhagen Classic og pianisten Christina Bjørkøe med værker af Niels W. Gade (1817-1890), Louis Glass (1864-1936) og Robert Schumann (1810-1936); d. 13.10.: *Ånden fra Italien* ved mezzosopranen Mette Christian Østergaard, pianisten Leif Greibe og Sokkelund Sangkor dirigeret af Morten Schuldt-Jensen med en lang række danske komponister, der er inspireret af Italien, samt værker fra Italien, der har inspireret danske komponister; d. 24.11.: *Musik til Frederik IV* ved Øresunds Barokensemble med værker, som formentlig har været spillet ved hoffet, af tyskeren Reinhard Keiser, italieneren Antonio Vivaldi (værker dediceret til kongen), italieneren, kgl. dansk kapelmester Bartolomeo Bernardi og tyskeren F.E. Niedt. De to første koncerter blev introduceret og præsenteret af forskningsbibliotekar Anne Ørbæk-Jensen, den tredje af overassistent Jens Egeberg, Musikafdelingen.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Carl Nielsens symfonier

I juli udkom 1. og 6. symfoni i *Carl Nielsen Udgaven* ved Det Kongelige Bibliotek, udgivet af henholdsvis forskningsbibliotekar Peter Hauge og tidligere forskningsbibliotekar Thomas Michelsen. Hermed foreligger samtlige Carl Nielsens seks symfonier i den nye udgave, gennemrevideret på musikfilologisk grundlag til glæde og gavn for såvel det praktiske musikliv som musikforskningen.

Det reviderede nodemateriale har allerede været benyttet ved dirigenten Michael Schønwandts meget roste CD-indspilning af Nielsens symfonier med Radiosymfoniorkestret.

For første symfonis vedkommende bliver der dermed for første gang mulighed for at studere den alternative passage på 33 takter i fjerde sats, som Carl Nielsen komponerede i 1928 - næsten 40 år efter værkets fremkomst - og som han bad komponisten Ebbe Hamerik om at instrumentere. Passagen er radikalt ændret i forhold til den velkendte version af symfonien; den gengives i partitur i et appendiks.

Diamantklubben

Diamantklubben er Det Kongelige Biblioteks kulturklub. Med udgangspunkt i biblioteket og dets unikke samlinger tilbyder klubben kulturelle oplevelser, der spænder fra foredrag, over koncerter og udstillinger til film og debat.

Fuldmåneaftenerne er den faste tilbagevendende begivenhed med en bred kulturel indgangsvinkel.

Hvert forår og efterår afholdes en foredragsrække à fem foredrag. De fem foredrag er samlet under en fælles titel. I efteråret 2001 var temaet *Det Noble Selskab*, mens foråret 2002 byder på *Biografier.*

Med Den Sorte Diamant har biblioteket fået en af Københavns bedste koncertsale.

Blandt de mange koncerttilbud kan nævnes Udstillingskoncerterne, der tager afsæt i biblioteks store samling af noder. Temaet for forårets udstillingskoncerter er *mellemkrigstiden.*

Medlemskab af *Diamantklubben* giver en række fordele:

- Fire årlige medlemsblade med information om sæsonens kulturelle begivenheder.
- Magasin, kulturtidsskrift fra Det Kongelige Bibliotek, udsendes fire gange årligt.
- Fuldmåneaftener – den faste månedlige medlemsaften med film, koncerter, foredrag, debat og meget mere.
- Spar op til 50 pct. på koncerter i Dronningesalen.
- Gratis entre til alle udstillingskoncerter (gælder fra 01.01.02).
- To årlige foredragsrækker à fem foredrag – normalt med gratis adgang for medlemmer.
- Fri adgang til udstillingerne i Det Kongelige Bibliotek og Det Nationale Fotomuseum.
- Førstedagsomvisninger: Særomvisninger i udstillingerne med gratis foredrag på første officielle åbningsdag.
- Rabatter i Gads boghandel i Diamanten.
- Ti pct. rabat på kulturmenuen i restaurant søren k –rabatten omfatter to personer pr. medlemskort.

Priser. Enkelt: 195 kr. Enkelt: Studerende/pensionist over 65 år: 120 kr.
Par: 270 kr. Par: Studerende/pensionist over 65 år: 170 kr.
Meld dig ind på <www.kb.dk> eller tel. 3848 1180.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Udstillinger

Efterårsudstillingen 2001: 13 rigtige? - Danske Nobelpriser gennem 100 år
I 2001 er det 100 år siden, Nobelprisen blev uddelt første gang. 100-års jubilæet fejres fra dansk side bl.a. med udstillingen *13 rigtige?*, der er skabt i et samarbejde imellem Det Kongelige Bibliotek, Danmarks Natur- og Lægevidenskabelige Bibliotek og Steno Museet i Aarhus. Den vistes i efteråret på Det Kongelige Bibliotek og flytter til Århus i foråret 2002.
Udstillingen sætter fokus på de 13 danskere - alle mænd - der har modtaget en Nobelpris, verdens mest eftertragtede videnskabelige hædersbevisning. Med personlige genstande, manuskripter, fotos og andre effekter gives et portræt af de enkelte prismodtagere og det arbejde, der førte til pristildelingerne. En del af udstillingen omtaler de 42 andre danskere, som man ved har været indstillet til prisen. Nobelarkiverne er nemlig kun offentligt tilgængeligt vedrørende materiale ældre end 50 år. Også Alfred Nobel, nobelprisens indstiftelse og prisen som fænomen er inddraget. Indtil nu er godt 700 personer eller organisationer over hele verden blevet tildelt prisen inden for områderne: fysik, kemi, fysiologi/medicin, litteratur, fredsarbejde og økonomi. Nobelprisen og de mange penge, der følger med æren, har fra starten fået opmærksomhed af enorme dimensioner. Ved prisuddeling den 10. december 2001, fulgte der ti millioner svenske kroner med medaljen og det personlige diplom.
Bogen *Neighbouring Nobel: The History of Thirteen Danish Nobel Prizes*, redigeret af Henry Nielsen og Keld Nielsen (Århus Universitetsforlag, 2001), danner udgangspunkt for udstillingen. I forbindelse med udstillingen i Det Kongelige Bibliotek udkommer en dansk udgave: *Nabo til Nobel. Historien om tretten danske Nobelpriser.* I anledning af udstillingen afholdt Det Kongelige Bibliotek en offentlig foredragsrække *Det Noble Selskab*, der over fem aftener fortalte om nogle af de 13 danskere, som indtil nu har modtaget prisen.
Udstillingen vises i Rotunden på Det Kongelige Bibliotek indtil 17. januar 2002. Herefter vises den på Steno Museet i Aarhus i perioden 8. februar-8. september 2002.

En flyvende tegner: Otto Nielsen
Museet for Dansk Bladtegning udstiller studier, tegninger og akvareller af Otto Nielsen. På udstillingen *En flyvende tegner* vises tegninger fra New York og Paris, Japan og Jamaica og ikke mindst Grønland og Norge. I en række skitsebøger fra donationen til Museet for Dansk Bladtegning kan man se den ene poetiske akvarel efter den anden fra rejser på den nordlige halvkugle, Alaska, Grønland og Skandinavien.
Otto Nielsen skrev flere bøger og illustrerede ligeledes adskillige andre, men hans største præstation er dog de 1.600 tegninger, som illustrerede Mogens Boisens nyoversættelse af *1001 Nats Eventyr* fra 1976-80.
Gennem hele sin karriere tegnede Otto Nielsen kvinder og forbindelsen mellem de utallige kvindestudier, som findes i donationen, og illustrationerne til *1001 Nats Eventyr* er oplagt. Her vises blot et lille udsnit af de mange skitser. Udstillingen vises på Gallerigangen og varer til 9. februar 2002.

Dansk-russiske forbindelser igennem 500 år. Udstilling i Moskva
D. 26. oktober åbnede en stor udstilling i Moskva om dansk-russiske forbindelser igennem 500 år, d.v.s. siden de første

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

forbindelser etableredes i 1493. Den er arrangeret af Rigsarkivet og Det Kongelige Bibliotek i samarbejde med den statslige russiske arkivstyrelse og varede november ud. Den var en revideret udgave af den store udstillingen i København i 1995. Åbningen foretoges af den russiske minister for arkiverne Vladimir Kozlov sammen med direktør Erland Kolding Nielsen og rigsarkivar Johan Peter Noack. Udstillingen er fra dansk side udarbejdet af arkivarerne Margit Mogensen og Peter Buntzen, Rigsarkivet, og ass. forskningsbibliotekar Boris Weil, Det Kgl. Bibliotek. Udstillingen var støtte af Kulturministeriet.

Forårsudstillingen 2002: Skriftens forvandlinger
Orientalsk og Judaistisk Afdeling arrangerer i foråret 2002 en udstilling under ovennævnte titel.
Udstillingens sigte er at vise skriftens udvikling og dens forskelligartethed, funktionelt såvel som kunstnerisk, med genstande som illustrationer heraf: skriften er overordnet, genstandene indordnes.
Skriften ses som kommunikationsmiddel og som ornament, med hovedvægten på dens asiatiske, mellemøstlige og nordøstafrikanske oprindelser.
Udviklingen fra billede over idé til lydtegn illustreres: det begyndte med piktogrammer, billedtegn, fx en cirkel til at gengive solen; fortsatte over ideogrammer, begrebstegn, fx en cirkel med en streg igennem til at gengive begrebet „i midten"; og ender med lydtegn, der refererer til enkeltlyd i udtalen af ordene.
I montrerne lægges genstande fra Det Kongelige Biblioteks samlinger og fra andre danske institutioner, blandt andre Nationalmuseet og Davids Samling. Den ene langvæg giver rationelle oplysninger, den anden kunstneriske oplevelser. Diaprojektorer viser serier af kalligrafi på arkitektur, og pc'er giver mulighed for leg med fremmede alfabeter og tegnsystemer. Herboende arabiske og japanske kalligrafer vil jævnligt demonstrere deres kunst i udstillingen.
Og i anledning af udstillingen søges en bog om skriften udgivet, skrevet af særligt sagkyndige ved universiteterne i København og Århus og ved Det Kongelige Bibliotek.

Eksterne udstillinger
Småtrykssamlingen i Danske Afdeling har bidraget med materiale til udstillingen *Inspiration eller plagiat* 20.9.-6.1.2002 på Kunstindustrimuseet, der bl.a. omfattede salgskataloger fra Anva, Ikea og Daells Varehus.

Erhvervelser

Musikafdelingen
- Omfattende samling af tryk og manuskripter med musik af Leif Kayser, overdraget biblioteket af boet efter Leif Kayser.
- Større samling af værker af komponisten Ole-Carsten Green i autograf.
- En samling håndskrevne melodier til sange af Jesper Jensen, erhvervet hos Steen Frisch.

Orientalsk og Judaistisk Afdeling
I oktober modtog Orientalsk og Judaistisk Afdeling en boggave fra The Japan Foundation for en værdi af 20.200 kr. Bøgerne er på engelsk om japansk historie, religion og kultur. De dækker en del mangler i Det Kongelige Biblioteks samling af bøger om Japan.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Håndskriftafdelingen

- Paul V. Rubow, litteraturhistoriker, professor (1896-1972): Manuskripter.
- Ernst Klæbel, f. 1917, direktør: Breve, personalia, manuskripter, tryksager.
- Harald og Else Moltke, forfattere: Arkiv.
- Carl Th. Dreyer: *Ordet* af Kaj Munk. Bearbejdet for film af Carl Th. Dreyer.
- Kaj Munk: Egenhændigt håndskrevet drejebog til *Ordet.*
- Carl Nielsen: 3 breve til kemiprofessor Einar Biilmann, 1925-26.
- Henrik Pontoppidan: 122 breve til forfatteren Niels Jeppesen, 1910-1942.
- Harald Kidde: Dagbog sommerefterår 1898.
- Georg Brandes: 85 breve til Léontine Arman de Caillavet [Mme de Caillavet] (1902-1909).
- Leck Fischer: Efterladte papirer.
- Albert Naur, maler, 1889-1973: Efterladte papirer: Breve, manuskripter, tryksager.

Enestående middelaldermanuskript

Med den såkaldte "Haderslev-Bibel" har Det Kongelige Biblioteks Hånskriftafdeling erhvervet den ældste hele bibel fra dansk område, der kendes. Den komplette middelalderbibel er af stor relevans for studier af dansk middelalder. Håndskriftet har fået navn efter sin latinske indskrift, der i dansk oversættelse lyder: "I det Herrens år 1310 købte broder Knud provincialprior fra konventet i Haderslev denne bibel af de midler den herre kongen af Norge skænkede." Broder Knud var, som provincialprior, den øverste leder af Dominikanerordenen i Danmark. Den forholdsvis lille bibel (omtrent syv centimeter høj, elleve centimeter bred og seks centimeter tyk) indeholder foruden bibelteksten mange praktiske tilføjelser i form af tekster til helgendage, lister over bibelord til at indlede prædikener med, citater og stikord. Det vides ikke, hvor Haderslev-Bibelen oprindeligt stammer fra.
Velux Fonden bevilgede en mio. kr. til købet, og staten har suppleret med de resterende godt 300.00 kr.

Boghistoriske Samlinger

Philipp Melanchthon: *Loci communes theologici*. Leipzig: Valentin Papst. 1548. Bogen indeholder en metodisk fremstilling af den protestantiske teologi. Det Kongelige Bibliotek ejer værket i en række andre udgaver, men har ikke hidtil haft et eksemplar af Valentin Pabsts tryk fra Leipzig 1548.

Dramatisk Bibliotek

Poul Reumerts samling er tilgået Dramatisk Bibliotek. Ved teaterdirektør Preben Harris' mellemkomst har bibliotek fået overdraget skuespilleren Poul Reumerts efterladte samling af rollehefter og arbejdspapirer fra Fru Anna Reumert Bojsen-Møller.

Besøg

D. 5.-7. september var Orientalsk og Judaistisk Afdeling vært for det 12. Årsmøde i European Association of Sinological Librarians med 25 deltagere fra syv europæiske lande og to deltagere fra Kina. Udover den egentlige mødeaktivitet blev deltagere vist rundt i biblioteket med særlig vægt på den kinesiske samling.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Publikationer

Årsberetning 2000. Det Kongelige Bibliotek. 194 s. Ill. ISSN 0909-9093. ISBN 87-7023-488-4. Gratis.

Adorno, Rolena: *Guaman Poma and His Illustrated Chronicle from Colonial Peru: From a Centure of Scholarship to a New Era of Reading. / Guaman Poma y su crónica ilustrada del Perú colonial: un siglo de investigaciones hacia una nueva era de lectura.* Det Kongelige Bibliotek, Museum Tusculanum Press. 2001. 88 s. Ill. 15 tvl. ISBN 87-7289-700-7. Kr. 125,-

Appel, Charlotte: *Læsning og bogmarked i 1600-tallets Danmark.* With an English summary. Det Kongelige Bibliotek, Museum Tusculanums Forlag. 2001. 2 bd. (1012 s.) Ill. *(Danish Humanist Texts and Studies*, vol. 23*).* ISBN 87-7289-652-3. Kr. 498,- [Disputats]

Carl Nielsen: Works / Værker. Published by The Carl Nielsen Edition, The Royal Library / Udgivet af Carl Nielsen Udgaven, Det Kongelige Bibliotek: Edition Wilhelm Hansen, Copenhagen.

Symphony No. 1 Op. 7 / Symfoni Nr. 1 Op. 7. Edited by / Udgivet af Peter Hauge. 2001. XXXIV, 182 s. Ill. Fol. (*Series II. Instrumental Music.* Volume 1 / *Serie II. Instrumentalmusik.* Bind 1). ISBN 87-598-1025-4. Kr. 998,-

Symphony No. 6 / Symfoni Nr. 6. Edited by / Udgivet af Thomas Michelsen. 2001. XXVI, 151 s. Ill. Fol. *(Series II. Instrumental Music.* Volume 6 / *Serie II. Instrumentalmusik.* Bind 6). ISBN 87-598-1027-0. Kr. 978,-

Danske provinstryk 1482-1830. En bibliografi udarbejdet af Grethe Larsen under redaktion af Erik Dal. VI: Fælles-registre. Udg. af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og Det Kongelige Bibliotek: I kommission hos C.A. Reitzels Forlag, 2001. XXVIII, 148 s. ISBN 87-7421-865-4. Komplet 87-7421-866-2. Indb. Kr. 350,- kr. per bind. Bind I-VI samlet kr.1875,-

Fund og Forskning i Det Kongelige Biblioteks Samlinger. Red.: John T. Lauridsen, Stig T. Rasmussen. With summaries. Bd. 40. 2001, 344 s. Ill. ISSN 0060-9896. ISBN 87-7023-708-3. Kr. 250,- (abonnement). Kr. 350,- (løssalg).

Bibliotheca Danica: Systematisk fortegnelse over den danske litteratur fra 1482-1830, efter samlingerne i Det store kongelige Bibliothek i Kjøbenhavn. Med supplementer fra Universitetsbibliotheket i Kjøbenhavn og Karen Brahes Bibliothek i Odense. Ved Chr. V. Bruun. Genudg. med tillæg og henvisninger af Det kongelige Bibliotek. København. Rosenkilde og Bagger, 1961-63. 5 bd. - 1. udgave 1877-1902 (bd. 1-4) og 1914-3 (bd. 5).
Nu tilgængelig via Det Kongelige Biblioteks online katalog REX.

Perspektiv på Dante. Rapport fra Nordisk Dantenetværks Seminar nr. 1 på Det Kongelige Bibliotek i København 8.-10. oktober 1999. Red.: Christian Kaatmann og Ole Meyer. Det Kongelige Bibliotek. 2001. 149 s. ISBN 87-7023-067-6. Kr. 150,-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Historien i samfundet. Red.: John T. Lauridsen. Det Kongelige Bibliotek. 2001. 71 s. (Magasin fra Det Kongelige Bibliotek. Særnummer). ISBN 87-7023-090-0. ISSN 0905-5533. Kr. 79,-

Nyhedsbrev fra Det Kongelige Bibliotek. 2001:3-4, à 6-8 s. ISSN 0902-1272. Gratis.

Diamanten. Medlemsblad for Diamantklubben - Det Kongelige Biblioteks Kulturklub. Red.: Rikke Sanderhoff Mørch. 3. årg. nr. 3-4. 2001, à 19 s. Ill. ISSN 1399-6142. Gratis.

Aktuelt fra Håndskriftafdelingen
Som supplement til Det Kongelige Biblioteks generelle *Nyhedsbrev* startede Håndskriftafdelingen november 2000 med at udgive sit eget elektroniske nyhedsbrev for at kunne orientere mere udførligt om håndskrifterne og de boghistoriske samlinger. I nyhedsbrevet bliver man orienteret om begivenheder og aktiviteter, som Håndskriftafdelingen tager initiativ til eller deltager i. Man kan læse om udstillinger, som afdelingen er bidragyder til, og om bøger, der helt eller delvis bygger på afdelingens dokumenter. De vigtigste nyerhvervelser omtales, ligesom personalets deltagelse i konferencer o.lign. samt andre personalia bliver nævnt. *Aktuelt fra Håndskriftafdelingen* udkommer ti gange årligt (januar-juni, september-december). Nyhedsbrevet findes via adressen: <www.kb.dk/kb/dept/nbo/ha/>, hvorfra der også er mulighed for at tegne abonnement. Ved at abonnere på nyhedsbrevet vil man ved udsendelsen af et nyt nummer automatisk modtage en mail med en klikbar adresse til det nye nyhedsbrev.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

GODT NYT OM HISTORIEN

AKTUELLE HISTORIETITLER FRA GADS FORLAG

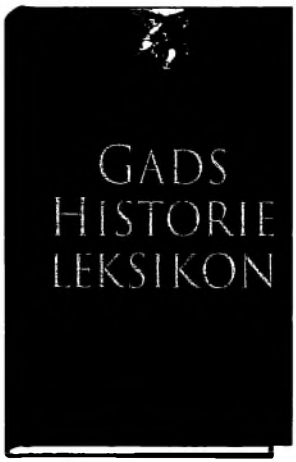

GADS HISTORIELEKSIKON

En håndbog i historie, hvis man vil vide mere om en bred vifte af historiske emner og begivenheder – fra oldtiden til i dag.

Indeholder ca. 2500 opslagsord og er illustreret med mere end 50 kort. Bogen dækker den politiske histories store begivenheder, personer og emner, men også vigtige begreber som fx demokrati, liberalisme og socialisme. Inkluderer desuden opslag om historie som fag: kilder, historisk metode, faglige discipliner og nøglebegreber m.m.

Af Tønnes Bekker-Nielsen, Bernard Eric Jensen,
Nils Arne Sørensen og Paul Ulff-Møller
683 sider. Indbundet. Kr. 299,-

KRIGERE OG HELGENER

Vesteuropas historie 400-800 e.Kr.

En velskrevet introduktion til Vesteuropas historie i den tidlige middelalder. Bogen er baseret på up-to-date forskning og gennemgår både politisk historie, socialhistorie og mentalitetshistorie i et let tilgængeligt sprog. Den giver et nuanceret bud på, hvor "mørk" den tidlige middelalder egentlig var - en æresoprejsning til de hærgende barbarers og vandalers epoke. Bogen er forsynet med en omfattende kilde- og litteraturfortegnelse. Forfatteren er en fremtrædende middelalderforsker og docent i historie ved Universitetet i Lund.

Af Dick Harrison
576 sider, illustreret. Kr. 349,-

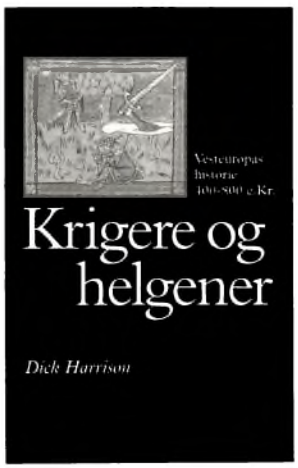

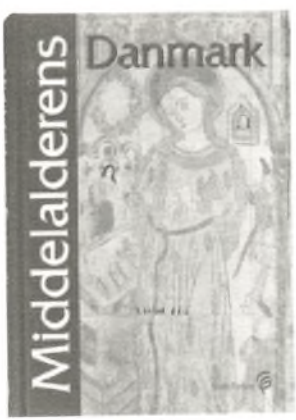

MIDDELALDERENS DANMARK

Kultur og samfund fra trosskifte til reformation

"Mesterligt om Middelalderen" – Ole Feldbæk i Jyllands-Posten

En velskrevet introduktion til den danske middelalders historie og kultur. Udgives nu som paperback. Tyve fremtrædende forskere tegner et billede af en meget dynamisk periode, præget af kolossal udvikling. Med overgangen til kristendommen skiftede Danmark ikke bare tro, men også kultur – landet blev en del af den kristne kulturkreds. Danmark blev til som nation, samtidig med at landet blev en del af Europa.

Red. Per Ingesman, Ulla Kjær, Per Kristian Madsen og Jens Vellev
375 sider. Paperback. Kr. 220,-

www.gads-forlag.dk

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK